

Klassieker
À bout de souffle - maar
dan Amerikaans
FILM C2-3

Arbeidsmarkt
Minder behoefte
economen, meer
aan hoveniers
IN HET NIEUWS 5

Strafproces
Verdachte moord
op Lisa weet niet
wie hij is
IN HET NIEUWS 11

Oekraïne
Flat in Ternopil
veranderde in
een massagraf
BUITENLAND 16-17

Noodsituaties
Direct problemen
voor bedrijven bij
stroomstoring
ECONOMIE 23

REORGANISATIE ABN AMRO

Hoe nieuwe koers van bank aan alles raakt

Nieuwe strategie ABN Amro: meer groei, meer winst, minder personeel. En het klimaat? „In ons plan staan heel toegewijde initiatieven.”

Eva Smal
AMSTERDAM

Toen Marguerite Bérard in april de rol van bestuursvoorzitter bij ABN Amro overnam van Robert Swaak, wilde iedereen weten: wat gaat ze met de Nederlandse bank doen? En steeds was het antwoord: wacht tot onze investeerdersdag in november, dan gaat de Française haar plannen voor de bank presenteren.

Deze dinsdag was het zover en Bérard blijkt flink aan de knoppen te draaien bij de bank. In een telefonische toelichting noemt ze het tegenover NRC een „gedurfd, voorspelbaar plan om ABN Amro in de komende jaren te laten groeien”. Wie worden er geraakt in negatieve en positieve zin?

Minder banen

De grootste verrassing kwam deze dinsdagochtend voor het personeel van de bank. ABN Amro wil namelijk kosten gaan besparen en dat heeft consequenties voor het aantal banen bij de bank. Waar de bank inclusief overnames in 2024 27.500 voltijdsbanen kende, moeten dat er in 2028 5.200 minder worden.

Dit jaar schrapte de bank al duizend banen, dus er zijn er nog 4.200 te gaan. ABN Amro denkt dat dat voor de helft kan zonder gedwongen ontslagen, door bijvoorbeeld pensionering of als iemand uit zichzelf een andere baan vindt. Voor de overige personeelsleden die moeten omzien naar een andere baan is recent het sociaal plan van de bank verlengd, waarin afspraken zijn gemaakt met de vakbonden over de (financiële) gevolgen van een ontslag.

De banen verdwijnen volgens de bestuursvoorzitter bij alle onderdelen van de bank. Bérard in de vroege ochtend over de telefoon tegen NRC: „Dit is een bankbrede inspanning, maar het zal het meeste gaan om centrale functies en ondersteunend personeel. Zodat we onze middelen meer kunnen inzetten op commercieel personeel.” De bank voegt hiertoe onder meer een aantal bedrijfsonderdelen die een eigen organisatiestructuur hadden, bij de

centrale organisatie. Dit geldt onder meer voor de hypotheekdivisie en onderpandfinanciering aan bedrijven.

Rol van AI

Anders dan veel andere bedrijven die schrijven over banenreducties, schrijft ABN Amro de reorganisatie niet volledig toe aan de opkomst van kunstmatige intelligentie. Wel helpt de opkomst van AI om efficiënter te werken, waardoor personeel meer kan doen in minder tijd. Bérard: „We hebben bijvoorbeeld een chatbot, Lenny, die helpt om bij een leenaanvraag documenten te verzamelen en gegevens vooraf in te vullen. Dat bespaart onze mensen 30 procent van de tijd.”

Het personeel van ABN Amro kreeg het nieuws, tot verbazing van vakbond De Unie, deze dinsdag niet in een persoonlijke boodschap van Bérard. Die volgt pas woensdag. Bestuurder Harma Pethke: „Vandaag heeft Bérard alleen tijd voor haar aandeelhouders. Dat zegt wel iets over deze strategie.” Volgens haar is het nieuws ingeslagen als een bom. „Het zijn echt heel erg veel banen. Er breekt een periode van grote onrust aan. Personeel klaagt al over hogere werkdruk en het ziekteverzuim is een extra reden van zorg.” De Unie vindt het wel goed dat de bank het „goede” sociaal plan heeft verlengd.

Investeerders

Dinsdagmiddag is er zo’n twee uur uitgetrokken voor de officiële presentatie van de nieuwe strategie aan een select groepje investeerders in levenden lijve, en via een livestream aan de rest van de wereld. In 77 slides doen de bestuurders van de bank, na een openingswoord van de bestuursvoorzitter, uit de doeken wat de bank van plan is.

Zo moet de kosten-inkomstenratio lager worden dan 55 procent. Dat betekent dat voor elke euro inkomsten de bank minder dan 55 cent aan kosten hoeft te maken. Afgelopen kwartaal was de kosten-inkomsten-

Lees verder op pagina 4

IN HET LAND
DOETINCHEM

GEMMA VENHUIZEN

Zelfs aan Spa Blauw betaal je je blauw

Of we al wisten dat het de Dag van de Achterhoekse Popmuziek was? Nietsvermoedend was ik met drie vriendinnen naar Doetinchem gereden – een avondje pruttelen in de hottub bij onze bed & breakfast, meer waren we niet van plan. Maar eenmaal in de stad bleken de opties eindeloos: van een Midwinterhoornblazers-wandeling tot de Sommelier Sundays. ‘Doetinchem bruist!’ jubelde de website van de lokale VVV. Sinds Willem-Alexander afgelopen april aanschoof voor het Achterhoekse Koningsmaal staat de stad permanent in feeststand. Na een optreden in De Stads-boerin van singer-songwriter Niels (‘gitaar, harmonica en stampende *boots*’) stuitten we buiten op een pompoenenmarkt. Ik pakte een loodzwaar exemplaar, zo groot als een forse baby, en wiegde het in mijn armen. „6 euro maar”, riep ik verheugd. „Een koopje!”

Mijn vriendinnen wisselden een veelzeggende blik; ze kenden mijn neiging tot impuls aankopen. Ik ben een 35-procent-korting-pakker, een laatste-kans-koningin, een op=op-adept. Het recente nieuws dat supermarkten vooral kwantumkorting geven op ongezone producten verraste me geenszins – ik val er vrijwel wekelijks aan ten prooi. Die ene reep chocolade waarvoor ik bij Albert Heijn naar binnen liep, om er vervolgens met zes naar buiten te komen? Er was een 1+1-gratis-actie, en ik kon niet kiezen welke smaak ik wilde. Vezels, vitaminen? Geef me een deal en ze verdwijnen van mijn boodschappenlijstje. Ik weet dat kwantumacties schijnacties zijn, dat de prijs van drie repen chocolade nu ongeveer even hoog is als de prijs van zes een paar jaar terug, maar ik trap er telkens weer in. Thuis, terwijl de hottub opwarmde, begon ik in het boek *Enshittification*. Ondertitel: *Why everything suddenly got worse and what to do about it*. Auteur

Cory Doctorow bedacht de term voor het fenomeen dat online platforms – sociale media, zoekmachines, apps – na verloop van tijd consequent minder kwaliteit leveren omdat ze niet langer de gebruiker maar de aandeelhouders centraal stellen. Maar in bredere zin (en dat mag, schrijft Cory in zijn inleiding) kun je het zo opvatten: een goed concept laten verloederen en daarmee de rijken nog rijker maken.

De Europese Commissie werkt aan een splinternieuw wetsvoorstel inzake ultrabewerkt voedsel, waarbij vet, suiker en zout extra worden belast. In theorie een sympathiek idee, in verloederde vorm een kans voor graaflatie, voor onnodige kostenstijging,

Vezels, vitaminen?
Geef me een deal en ze verdwijnen van mijn boodschappenlijstje

voor nieuwe kwantumknallers. Vergelijk het met de verbruiksbelasting op frisdrank die begin 2024 werd verhoogd van 9 cent naar 26 cent per liter. Het leek zo’n mooie manier om mensen massaal water te laten drinken, want daarop verdween de verbruiksbelasting juist. Maar intussen blijkt uit de kwartaalcijfers dat Coca-Cola wéér meer winst maakt heeft en betaal je in veel cafés voor Spa Blauw algaauw een kleine 4 euro: evenveel als voor een glas frisdrank. Daar is geen Watersommelier Wednesday of Achterhoekse Waterweek (‘7 dagen alleen maar water drinken – ga jij de uitdaging aan?’) tegen opgewassen.

Na de hottub was het etens-tijd. Geen pompoen – die was te zwaar geweest om mee te sjouwen. Wel kant-en-klare soep (2 voor de prijs van 1) en pizza (3 halen, 2 betalen).

Gemma Venhuizen is biogeregereerdacteur en doet elke woensdag ergens vanuit Nederland verslag

First Dates van BNN/VARA stopt als gevolg van de bezuinigingen. FOTO ANNEMIEKE VAN DER TOGT

MEDIA

Omroepen bezuinigen: Draadstaal, First Dates en Kassa verdwijnen

AVROTROS en BNNVARA kondigen aan hoe ze vanaf 2027 aan de bezuinigingsopdracht hopen te voldoen. Bekende titels verdwijnen.

Bart Hinke

AMSTERDAM

In 2027 zullen onder meer de programma’s *3 op Reis*, *Kassa*, *Van Roosmalen & Groenteman* en *First Dates* niet meer te zien zijn. Dat heeft BNNVARA aangekondigd in de meest vergaande afslanking in de programmering sinds het kabinet-Schoof anderhalf jaar geleden bezuinigingen aankondigde op de NPO. Ook de twee andere grotere fusieomroepen, AVROTROS en KRO-NCRV, kondigden dinsdag harde ingrepen in hun programma-aanbod aan. KRO-NCRV noemt nog geen titels.

AVROTROS grijpt hard in in het cultuuraanbod op tv: *Man en Kunst*, *Opium op Oerol*, *Close Up*, *Het Zondagochtend Concert* en *Nu te Zien!* verdwijnen. „De impact op externe producenten, musea, orkesten, theaters en het publiek is groot”, stelt de omroep, die zich sterk profileert op het culturele aanbod. Ook het satirische programma *Draadstaal* met Jeroen van Koningsbrugge en Dennis van de Ven stopt. Over het radioaanbod worden nog „gespreken gevoerd”, volgens de omroep. Hoeveel arbeidsplaatsen hiermee zijn gemoeid, is onbekend.

Volgens BNNVARA, dat ook stopt met *Wortelboer & Van Rossem*, *Proefkonijnen* en het Nieuwjaarsconcert, gaat de ingreep in het aanbod ten koste van veertig arbeidsplaatsen.

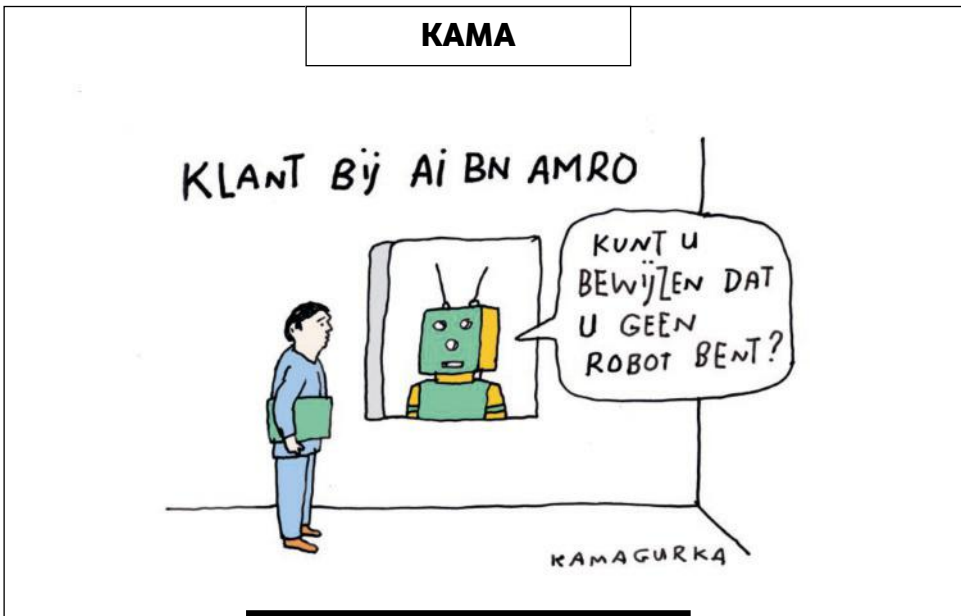
Daarna zal er nog een reorganisatie nodig zijn. „We weten echter nu al dat er geen verandering zal komen in de te schrappen titels”, laat een woordvoerder weten. „We kiezen er daarom bewust voor om nu al duidelijkheid te bieden aan onze programmamakers.” Daarmee heeft BNNVARA ook meer tijd voor plannen om de eigen omroeporganisatie te reorganiseren.

De coalitiepartijen van het inmiddels demissionaire kabinet hadden afgesproken dat de publieke omroep vanaf 2027 110 miljoen euro per jaar minder zou krijgen. Dat is op een huidige overheidssubsidie van 850 miljoen. In juni werden al ingrepen in het programma-aanbod aangekondigd voor het jaar 2026, waarin omroepen alvast voorsorteren op de bezuinigingen.

De erkenningsperiode voor omroepen, dat is de termijn waarvoor omroepen aan bepaalde voorwaarden moeten voldoen om uit te mogen zenden, liep oorspronkelijk in 2026 af. Die periode is met twee jaar verlengd. Dat geeft Hilversum de ruimte om zich aan te passen aan de aankomende bezuinigingen, maar dit betekent ook dat er voorlopig nog niet in het aantal omroepen kan worden ingegrepen.

Een ambitieuze herziening van het bestel is door de toenmalige minister Bruins (Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, NSC) aangekondigd voor de volgende concessieperiode, na 2027. Daarbij is de bedoeling dat nog vijf omroephuizen overblijven, waarin de huidige omroepen zullen moeten samenklonteren.

Dat meerdere omroepen tegelijkertijd naar buiten treden met hun te schrappen programma’s, is volgens een woordvoerder van BNNVARA onderling afgesproken. „De omroepen die vandaag al zover waren hebben er daarom allemaal voor gekozen het deze dag te delen met hun medewerkers.”

INTERVIEW **KIRSTEN VAN DEN HUL** DIRECTEUR DUTCH CULTURE

‘Culturele samenwerkingen kunnen Nederland 10,6 miljard opleveren’

Door de bezuinigingen op internationale culturele samenwerkingen lopen we economische voordelen mis, stelt DutchCulture.

Anne Moraal

AMSTERDAM

De geur van een nieuw begin. De muren van Domo, het kantoor in een vleugel van het Amsterdamse H’ART Museum, ademen verse latex. Bouwstof ligt langs de plinten. Hier zijn eerder dit jaar drie culturele organisaties – DutchCulture, European Cultural Foundation (ECF) en Cultural Emergency Response (CER) – naartoe verhuisd, deze maand zal ook het Prins Claus Fonds volgen. De organisaties zijn niet gefuseerd, maar delen faciliteiten en organiseren samen evenementen in een gedeelde ruimte. Dit zijn slechts enkele voordelen van deze samenwerking, zo vertelt directeur van DutchCulture Kirsten van den Hul terwijl ze een rondleiding geeft. Aan het begin van 2026, als het Prins Claus Fonds ook een beetje gesetteld is, zal er een feestelijke opening zijn. Van den Hul is er waarschijnlijk wel bij, maar niet als directeur van DutchCulture. Want waar Domo net begint, zal het voor Van den Hul in december ophouden. Haar vertrek is vrijwillig, maar niet van harte. Daarover later meer.

In een vergaderruimte op de derde verdieping van het pand vertelt ze over het onderzoek dat haar organisatie, die zich inzet voor internationale culturele samenwerking, in opdracht van de gemeente Amsterdam deed naar wat deze samenwerkingen opleveren. De resultaten werden gepresenteerd tijdens de World Cities Culture Summit die van 15 tot 17 oktober in Amsterdam plaatsvond. Uit het onderzoek blijkt dat internationale samenwerkingen in de culturele sector niet alleen artistiek, diplomatiek en maatschappelijk van grote waarde zijn, maar ook economisch belangrijk zijn voor Nederland. Volgens het onderzoek kan dit oplopen tot 10,6 miljard euro bovenop de 14 miljard die de Nederlands kunst- en cultuursector jaarlijks bijdraagt aan het Nederlandse BBP, zo’n 1,5 procent van het totaal. „Het is niet alleen *the right thing to do*”, citeert van den Hul, „Maar ook echt *the smart thing to do*.”

Als organisatie die zich juist richt op internationale culturele samenwerking kwam dit misschien niet helemaal als verrassing?

„Wij weten natuurlijk wel hoe ontzettend belangrijk internationale culturele samenwerking is voor de sector. Zeker in Nederland is de sector klein, de wereld is nodig om te kunnen groeien en bloeien. Wij houden al jarenlang alle uitgaande culturele activiteiten bij en we volgen de trends, dus weten we dat het groeit en hoe belangrijk het is voor makers. Maar wat voor ons wel nieuw was, was dat we die economische impact in kaart hebben gebracht. En dat het dus echt miljarden opbrengt.”

In de onderzoeksresultaten wordt de genoemde 10,6 miljard opgesplitst in 3,6 miljard aan directe waarde en tot 7 miljard aan indirecte

Directeur **Kirsten van den Hul** van DutchCulture besloot zichzelf weg te bezuinigen. FOTO MO VERLAAN

te waarde, via sectoren als horeca, zakelijke dienstverlening en toeleveranciers. Het grootste deel is dus niet aan de cultuur zelf toe te schrijven? En valt die 10,6 miljard volledig weg bij het verdwijnen van cultuur?

„Makers zijn onderdeel van een organisatie, die op hun beurt onderdeel zijn van een keten. Je hebt een heel ecosysteem waarin cultuur opereert. Ik denk dat dit vaak onderbelicht blijft in het debat over cultuur, zeker de laatste tijd onder de huidige po-

pulisten. Kijk naar de VS, daar zie je een discours dat kunst afdoet als elitair, als luxe. Dat is een veel te beperkt gezichtsveld. Tot dat ecosysteem behoren makers, bezoekers, toeleveranciers, allerlei mensen die er hun brood mee verdienen. Je moet de indirecte waarde zien als een bandbreedte, afhankelijk van wat je erop kan toerekenen varieert dat van 2,2 miljard tot> 7,7 miljard euro. Maar we hebben ons gebaseerd op reële cijfers en een ding is duidelijk: het gaat om miljarden.”

Heeft de Nederlandse politiek al gereageerd op de resultaten?

„Die zijn nu nog even te druk bezig met zichzelf, maar we hopen natuurlijk van harte dat de bezuinigingen op internationale samenwerkingen worden teruggedraaid. We doen ons zelf als land er echt te kort mee.”

Culturele ontwikkelingssamenwerking was volgens minister Reijnders niet in het „Nederlandse belang”, dus zette ze de Rijksfinanciering van o.a. kantoorgenoten het Prins Claus Fonds en CER per 2029

stop. Ook DutchCulture werd geraakt, het ministerie van Buitenlandse Zaken heeft per 2027, voor de laatste twee jaren van de beleidsperiode, de subsidie met 44 procent gekort. Om de bezuiniging van zo’n 8 ton nu al op te kunnen vangen, moet de organisatie flink bezuinigen – ook op personeel. Hierop besloot Van den Hul ook zichzelf weg te bezuinigen.

Is dat geen ongewoon besluit?

„Als je als organisatie moet bezuinigen en dit ook consequenties heeft voor je formatie, dan vind ik dat je als directie en managementteam ook naar je eigen samenstelling moet kijken. Toen heb ik gezegd: ‘dan ben ik een van de mensen die weggaat’. Dat is heftig en ook verdrietig. Maar voor mij is leiderschap ook verantwoordelijkheid nemen en ik laat de organisatie in goede handen achter. Het MT gaat van 5 naar 3 personen. Jelle Burggraaff, die nu al in het MT zit, is per januari de nieuwe directeur.”

En nu? Kunnen we slechts hopen op een cultuurminnend kabinet?

„Wat je nu al ziet, is dat steden op de bres springen. Kijk naar de gemeente Amsterdam, die heeft besloten het tekort vanuit het Rijk zelf op te vullen. Je ziet dat dat loont. Amsterdam is verantwoordelijk voor meer dan de helft van de cultuuractiviteiten in Nederland. Je ziet dit ook gebeuren in steden als Helsinki, Boedapest of Londen. Cultuur is zo belangrijk, dat heeft het onderzoek allemaal in kaart gebracht. Het brengt gezondheidswinst, betere sociale cohesie. Alleen daarom al moet je in cultuur investeren. Maar ook dat niet genoeg is hebben we nu ook laten zien dat het Nederland financieel veel kan opleveren.”

De belangrijkste cijfers uit het onderzoek

Nederland produceert zo’n 23 miljard euro aan kunst en cultuur.

27 procent hiervan wordt geëxporteerd naar het buitenland. Muziek is de sector die het meest exporteert op basis van activiteiten (47 procent), gevolgd door Theater, Dans en Performance (15 procent), en Film (14 procent). Beeldende kunst is de sector die het meest importeert (31 procent), gevolgd door Film (24 procent) en Theater, Dans en Performance (16 procent). Amsterdam is verantwoordelijk voor meer dan de helft van de kunst- en cultuuractiviteiten in Nederland.

22,5 miljoen euro van de rijksbegroting 2024 was bestemd voor internationale culturele samenwerking (2,7 procent van de totale begroting voor kunst en cultuur).

Marguerite Bérard, de nieuwe bestuursvoorzitter van ABN Amro, tijdens de algemene vergadering van aandeelhouders waarin haar benoeming werd behandeld. FOTO ROBIN VAN LONKHUIJSEN/ANP

‘Alle winst naar de aandeelhouders’

» Vervolg van voorpagina

ratio van de bank 64,9 procent. De bank maakte verder bekend het rendement op eigen vermogen, mede door de lagere kosten, te willen verhogen naar ten minste 12 procent. Die ratio lag de afgelopen twaalf maanden altijd onder de 10 procent.

Bérard: „De nieuwe strategie zal ervoor zorgen dat ABN Amro groeit en winstgevender wordt. [...] Dat betekent dat we tijdens de jaren van dit plan [2026-2028] 100 procent van de winst die we maken, willen uitkeren aan onze aandeelhouders.” Dat laatste betekent

dat ABN Amro over de genoemde jaren zo’n 7,5 miljard euro aan aandeelhouders gaat geven, in de vorm van dividend en aandeleninkoopprogramma’s.

Beleggers reageerden positief op de plannen van ABN Amro. Het aandeel noteerde direct na opening van de beurs 3,7 procent hoger, waarna de koerswinst doorsteeg naar boven de 5 procent.

Een belangrijke ontvanger van die beleggersdouceurtjes is overigens de Nederlandse staat. Die had net na de zomer 30,5 procent van de aandelen in de bank in handen, maar is dat aan het afbouwen tot 20 procent.

Daarbij helpt dat het aandeel van de bank dit jaar bijna is verdubbeld in waarde: van bijna 15 euro begin januari

naar ruim 28 euro nu.

Groeien zal ABN Amro moeten doen door meer klanten te trekken of door klanten meer diensten te laten afnemen. Wie hoort over minder personeel en meer geld naar aandeelhouders, zal wellicht denken dat dat juist ten koste kan gaan van klanten zowel bedrijven als consumenten. Bérard wil daar niets van weten: „Wij hebben dit plan gemaakt met al onze belanghebbenden in gedachten, en dus ook onze klanten.”

Bérard haalt het voorbeeld aan van een recente financieringsdeal van netbeheerder Tennet in Duitsland. „Die is cruciaal voor de energietransitie en onafhankelijkheid van Europa. Wij waren als enige Nederlandse bank bij die deal betrokken.”

Op diezelfde manier wil de bank meer klanten met „onze expertise en naadloze service” van dienst zijn „met de *premium touch* waar we om bekend staan”. ABN denkt bovendien meer familiebedrijven als klant te kunnen binnenhalen - of deze families ook als klant van de private bank te kunnen werven.

ABN Amro heeft afgelopen jaren al flink gesneden in het vestigingen-netwerk. Ruim tien jaar geleden had de bank verdeeld over Nederland nog driehonderd filialen, nu zijn dat er 26. „We zijn niet van plan om dit aantal te verminderen”, zegt Bérard. „We hebben onlangs zelfs een nieuwe geopend in Eindhoven.”

Geen woord over klimaat

Opvallend aan het persbericht van ABN Amro over de vernieuwde strategie is dat er geen woord over klimaatverandering werd gerept. Bérard biedt daar excuses over aan: „In een persbericht van twee pagina’s kunnen we niet alles delen over wat

schap om de algemene strategiedoe- len, zoals groei, te halen. . Zoals ook betere technologie en beter risico- management daarbij kunnen hel- pen. Daarmee lijkt duurzaamheid niet echt een hoofdpunt.

Volgens Bérard is de bank wel de- gelijk „volledig” toegewijd aan haar duurzaamheidsstrategie. „Dit is iets waar we ons aan verbonden hebben, en we veranderen daarin niet van koers. Dit is te belangrijk voor de sa- menleving als geheel en voor de pla- neet.” Op de vraag of er vanuit aan- deelhouders geen druk wordt gezet om minder aan klimaat te doen - vooral Amerikaanse investeerders zetten daar nu president Donald Trump aan de macht is bij beursge- noteerde bedrijven op in - geeft Bérard geen direct bevestigend of ont- kennend antwoord: „Wat voor mij telt, is dat wij erom geven.”

Opvallend is wel dat ABN Amro niet langer expliciet zegt te streven naar maximaal 1,5 graden opwar- ming van de aarde. De bank schrijft nu dat het klimaatplan is geüpdatet, waardoor het streven nu „ruim on- der de 2 graden” is geworden. Dat lijkt op elkaar, maar is wel net an- ders, merkte ook Milieudefensie op.

Een woordvoerder van ABN Amro legt uit: „Helaas is wereldwijd 1,5 graden opwarming al geslecht. Daar- mee is dat geen realistisch scenario meer. We willen streven naar doelen die we haalbaar achten. Wij blijven *committed* aan [het klimaatkoord van] Parijs, dat uitgaat van ‘*well be- low 2 degrees*’-stijging.”

Milieudefensie vindt dat de bank hiermee „klimaat buiten de deur zet”. Directeur Donald Pols: „Het is ronduit teleurstellend dat ABN Amro aangeeft niet meer te geloven in de 1,5 graden.” Volgens Pols is dat doel nog wel haalbaar „maar alleen als alle grote bedrijven, inclusief hun financiers, keihard inzetten op abso- lute emissiereductie.”

Wat voor mij telt, is dat wij om het klimaat geven

Marguerite Bérard ceo ABN Amro op vraag over druk vanuit de VS

we met de bank willen doen. Maar er staan wel heel toegewijde, onder- bouwde initiatieven op het gebied van duurzaamheid in ons plan.”

Recent maakte de bank al bekend dat het de duurzaamheidsstrategie aanpast, naar ‘minder algemene rap- porten’ schrijven en meer ‘dichtbij de klant’. Door bijvoorbeeld hypo- theekklanten actiever te bewegen om hun huis te verduurzamen en daar dan rentekorting voor te bie- den. Het duurzaamheidsteam van de bank wordt mede hierom ver- kleind van 400 naar 330 banen. Hoofdeconoom Sandra Philippen gaat dit team als chief sustainability officer leiden.

In de Engelstalige presentatie voor aandeelhouders wordt duur- zaamheid echter als ‘*enabler*’ op- schreven, dus als een soort gereed-

ARBEIDSMARKT

Hbo’er maakt minder kans op een baan – zeker met een studie economie

Met een mbo-4-diploma maken afgestudeerden straks meer kans op een droombaan dan hbo’ers, zo leert een nieuwe studie.

Karel Berkhout en Merve Özdemir
AMSTERDAM

Afgestudeerden van het hbo vinden komende jaren lastiger een baan dan jongeren met een mbo-4-diploma of universitair masterdiploma. De baankans is vooral matig voor hbo’ers met de studierichting econo- mie en maatschappij, die voorbe- reidt op een baan als personeels- functionaris of boekhouder. Dit komt doordat in deze richting meer mensen afstuderen dan straks nodig zullen zijn.

Dit blijkt uit een studie die het Re- searchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA) dinsdag heeft gepubliceerd. „Het is niet zo dat af- gestudeerden met een matig per- spectief massaal werkloos worden”, zegt ROA-onderzoeker Jessie Ba- kens, die meeschreef aan het rap- port. „Het betekent vooral dat het moeilijker is een baan te vinden die aansluit bij je studie en niveau, tegen de gewenste arbeidsvoorwaarden.” Meestal vinden die afgestudeerden een baan buiten hun studierichting.

In de tweejaarlijkse rapportage schetst het ROA, onderdeel van Uni- versiteit Maastricht, de arbeids- marktperspectieven van afgestu- deerden. Daarbij zetten de onderzoe- kers het tot 2030 verwachte aanbod van mensen met een bepaald di- ploma af tegen de verwachte vraag naar bepaalde werknemers. Die vraag wordt niet alleen aangewak- kerd doordat nieuwe banen ont- staan, maar ook doordat bijvoorbeeld werknemers met pensioen gaan.

Naar verwachting groeit de eco- nomie komende jaren minder hard, waardoor het aantal banen minder sterk toeneemt dan afgelopen jaren. De huidige krapte op de arbeids- markt neemt daardoor niet verder toe, denkt het ROA. Die zal in be- paalde sectoren „zelfs afnemen”. Jongeren zullen dat als eerste mer- ken, doordat de werkloosheid onder hen gaat oplopen.

Een wijkverpleegkundige op bezoek bij een cliënt in Breda. De vraag naar verpleegkundigen blijft groot. Foto John van Hamond

zijn, zien we knelpunten bij de ba- nen die zij doen”, legt Bakens uit. Die tekorten zouden nog weleens kun- nen oplopen als bepaalde maakin- dustrie deels uit Azië terugkeert naar Europa, zoals in geopolitieke plan- nen wel wordt geschetst. „Komt die industrie dan ook naar Nederland?”, vraagt Bakens zich af. „Het tekort

Het opleidingsniveau van de Nederlandse afgestudeerden is afgelopen jaren gestegen

aan technici wordt dan nog groter.”

De baankansen lopen ook sterk uiteen per studierichting. Zo heeft iemand met mbo-3 die heeft geleerd voor verzorgende individuele ge- zondheidszorg (IG - thuiszorg, ge- handicaptenzorg) een matige kans op een baan. „In de zorg verwachten we groei van een ander soort banen, bijvoorbeeld verpleegkundigen”, zegt Bakens. „Daar komt bij dat be- trekkelijk veel jonge mensen leren voor verzorgende IG.”

Hoveniers naar de stad

„Niet alle banen in Nederland kun- nen worden gedaan door mensen met een hogeropderwijsdiploma. Doordat er minder mbo-opgeleiden

Iemand die mbo-3 heeft afgerond, heeft daarentegen een goede baan- kans met een specialisatie in voed- sel, natuur en leefomgeving. De agrarische sector als geheel krimpt weliswaar, zegt Bakens, maar niet overal evenveel. „De sector maakt een enorme transitie door. Dat bete- kent dat op sommige, vaak nieuwe plekken juist weer banen kunnen ontstaan.” De vraag naar hoveniers stijgt bijvoorbeeld doordat steden meer groenplekken inrichten tegen de hitte.

Het krimpimago maakt alleen dat veel jongeren niet meer kiezen voor een opleiding in deze richting. „Ter- wijl er wel vraag is naar mensen”, zegt Bakens, „niet alleen omdat een gedeelte van de boeren die met pen- sioen gaat vervangen moet worden, ook omdat vraag is naar mensen voor duurzame voedselproductie, waterbeheer en het klimaatbesten- dig maken van Nederland.”

De groei van de onderwijssector neemt af tot 0,1 procent per jaar, te- gen gemiddeld 1,3 procent per jaar tussen 1996 en 2024. Dat komt door- dat er veel minder kinderen worden geboren. Toch kampt zowel het ba- sis- als voortgezet onderwijs nog steeds met een groot tekort aan lera-

ren. Bakens: „De groei van dat tekort neemt alleen minder sterk toe dan voorheen.”

In andere sectoren dreigt het perso- neelsgebrek komende jaren wel sterk toe te nemen. In de transport en logis- tiek verwacht het ROA „zeer grote knel-

punten” bij het vinden van laders, los- sers, vakkenvullers, vuilnisophalers en dagbladenbezorgers. In de dienstverle- ning dreigt een groot gebrek aan kel- ners en barpersoneel, kappers en schoonheidsspecialisten, schoonma- kers en keukenhulpen.

Advertentie

Hoe bereik je een gezond gewicht?

Onze Slim Leven-gids helpt je verder

ILLUSTRATIE DEW VAN DER MEULEN

Ga naar nrc.nl/slimleven

Advertentie

BijzondereZaken.nl

Consumenten

Kunst & Antiek

TE KOOP GEVRAAGD klassieke of antieke auto's ook defect

Venema Antiques & Classic Cars

Rijksweg 17 te Dremp. Geopend op afspraak 06-53331279

info@venemaantiques.nl

www.venemaantiques.nl

Plaats ook uw advertentie in onze rubriek Bijzondere Zaken. Dit is heel gemakkelijk, geef online op en betaal direct via iDEAL!

Ga naar: [WWW.ZADKINEMEDIA.NL](https://www.zadkinemedia.nl)

Geef je oproep vóór de deadline van desbetreffende editie op!

M/V/X IN HET NIEUWS **DIANA LOGINOVA** MUZIKANT

‘Kunst is de enige taal waarmee je je in Rusland kan uiten’, zei Diana Loginova. Nu is ze gevlucht

Toen de Russische band Stoptime ‘Cooperative Swan Lake’ op straat ten gehore bracht werden de leden opgepakt.

Toef Jaeger
AMSTERDAM

Ik wil het ballet zien. Laat de zwanen dansen. Laat het ‘meer’ de oude man beven van angst.” Toen de achttienjarige straatmuzikant Diana Loginova in Sint-Petersburg deze tekst zong op een deuntje uit Tsjaikovski’s *Zwanenmeer*, begeleid door haar vriend Aleksander Orlov op de elektrische gitaar en Vladislav Leontjev op de drums, stond er een grote groep om ze heen mee te zingen en te dansen. Probleem was alleen dat het nummer in mei door een rechtbank in Sint-Petersburg was verboden.

In augustus werden de bandleden van Stoptime voor het eerst opgepakt wegens ‘geluidsoverlast’ door het zingen van enkele nummers van gevluchte Russische artiesten. Toen kwamen ze er vanaf met een geldboete van ruim 300 euro. Maar door toenemende populariteit online en omdat grote groepen meedanstten op hun uitvoering van het nummer ‘Cooperative Swan Lake’ van rapper Noize MC, werden de bandleden op 15 oktober opnieuw opgepakt.

Na hun vrijlating werden ze meteen weer twee keer gearresteerd, maar afgelopen weekend kwamen ze voor de derde keer vrij. Maandag ontvluchtte Loginova het land naar onbekende bestemming, aldus *The Moscow Times*. Ook Orlov en Leontjev zouden vrij zijn, waar zij zijn meldt het bericht niet.

Odette en haar prins
Loginova oogt als een brave straatmuzikant met blond geveerd haar en een grote bril, die teksten zingt als: „We zullen een streep licht zien in

Leadzanger **Diana Loginova** werd sinds oktober samen met andere bandleden van Stoptime drie keer gearresteerd. FOTO ANDREI BOK/SOPA IMAGES/LIGHTROCKET VIA GETTY IMAGES

deze duisternis die ondoordringbaar is als de sneeuw op de polen.” De band zingt populaire liedjes, of in de woorden van Loginova zelf na haar arrestatie: „We speelden alleen maar muziek die we leuk vinden. Muziek heeft een grote kracht en daar is dit het bewijs van.”

Ook verklaarde ze: „Kunst is de enige taal – tenminste in Rusland – waarmee je je nu kan uiten. Ik koos

ervoor en wil geen andere taal spreken: ik spreek de taal van de kunst.”

Loginova, geboren in 2007, volgde haar pianostudie aan het Rimsky-Korsakov Conservatorium in Sint-Petersburg en trad op onder de artiestennaam Naoko. Sinds deze zomer kreeg ze met de band Stoptime een groter bereik via sociale media, op hun eigen Telegram kanaal hadden ze meer dan 49.000 volgers. De vi-

deo’s van hun straatoptredens zijn inmiddels verwijderd, alleen een foto van Loginova die de fans bedankt rest nog.

De liedjes die ze zongen waren van gevluchte Russische zangers, maar het gebruik van een melodie uit het Zwanenmeer was de druppel. Wanneer het Zwanenmeer klinkt weet bijna elke Rus wat er bedoeld wordt; het is een aanklacht tegen het Poe-

tin-regime. Het tragische sprookje van een prins die verliefd wordt op Odette die door een betovering overdag een zwaan is, gaat over list en bedrog, waarbij de twee uiteindelijk gezamenlijk verdrinken in het meer, ontzet over het verraad.

Het beroemde ballet op de muziek van Tsjaikovski staat in Rusland symbool voor iets anders. Het stuk werd als veilige keuze gezien wanneer de staatstelevisie even niet wilde berichten over de actualiteiten. Bij de dood van Breznev bijvoorbeeld werd het ballet de hele dag op de televisie getoond, totdat de dood van de leider gedeeld mocht worden met het volk. Bij de putsch in 1991, toen Gorbatsjov werd afgezet en er een einde aan de Sovjet-Unie kwam, werd dit ballet maar liefst drie dagen lang op de televisie getoond. De Russische burger kreeg zo niets mee van de chaos.

Muziek heeft een grote kracht. Dit is het bewijs

Diana Loginova muzikant

KINDERMISHANDELING

Acht jaar celstraf voor pleegouders van mishandelde Vlaardingse meisje

Rechtbank legt geen tbs op en stelt geen contactverbod in. Biologische moeder is „met stomheid geslagen”.

Arjen Schreuder
ROTTERDAM

De pleegouders van het tienjarige ‘Vlaardingse pleegmeisje’ hebben dinsdag beiden acht jaar gevangenisstraf gekregen voor het mishandelen van vier pleegkinderen. Zonder tbs, met aftrek van voorarrest en drie jaar minder dan het OM had geëist – vooral omdat niet alle tenlasteleggingen konden worden bewezen.

Weliswaar is volgens de rechtbank Rotterdam duidelijk dat met name het pleegmeisje in twee jaar tijd zwaar lichamelijk en fysiek letsel heeft opgelopen, als gevolg waarvan ze vermoedelijk nooit meer zelfstandig zal kunnen leven. Volgens de rechtbank staat echter niet vast dat alle letsels direct werden veroorzaakt door mishandeling. „Het onderzoek heeft geen heel concrete informatie opgeleverd over hoe al die letsels zijn ontstaan”, aldus de rechtbank.

Ook werden beide pleegouders de misdrijven in verminderde mate toegerekend, omdat ze volgens het Pieter Baan Centrum allebei lijden aan een persoonlijkheidsstoornis. Dat is voor de rechtbank geen reden om tbs op te leggen, omdat „geen goede inschatting” gemaakt kan worden van de kans op recidive. Persrechter Jacco Boek: „Tbs leg je op om de samenleving te beveiligen. Maar we kunnen nu niet vaststellen of er na hun gevangenisstraf nog een gevaar zal zijn.” Immers, pleegkinderen zullen vermoedelijk nooit meer aan de zorg van het stel worden toevertrouwd. „Die kans is heel klein”, aldus Boek.

Wel krijgt het stel van de rechtbank een „gedragsmaatregel” opgelegd, die na de celstraf een „behandeling” kan inhouden, of „langdurig toe-

De stoep van de dichtgespijkerde woning in **Vlaardingse** waar het pleegmeisje werd mishandeld. FOTO HEDAYATULLAH AMID/NRC

zicht”. Een contactverbod acht de rechtbank ook niet noodzakelijk, omdat „geen enkele aanwijzing” bestaat dat het stel ooit nog contact heeft met de twee zusjes, noch met twee broertjes, die eerder aan de zorg van het stel waren toevertrouwd.

Geen alarm geslagen
De rechtbank vindt dat voldoende overblijft om het stel te verwijten.

Pleegkinderen hadden een veilige thuissituatie moeten hebben, maar „het tegendeel bleek waar”. Bewezen acht de rechtbank dat de twee jongetjes, broertjes van elkaar, binnen het pleeggezin werden geschopt en geslagen. Later werd het jongste zusje vernederd en mishandeld, onder meer door haar hoofd kaal te sche-

ren. Het oudste zusje, het ‘Vlaardingse

pleegmeisje’, moest „dansen tot ze niet meer kon”, werd „stelselmatig vernederd” en „steeds vaker en langer opgesloten in een slaapkamer waar ze aan een ketting werd gezet”. Ook stond het meisje „langdurig naakt of bijna naakt” in een kooi waarvan de suggestie werd gewekt dat die onder stroom stond. „Het was de bedoeling dat het oudste zusje zou breken”, aldus de rechtbank. „En u

maakte zich samen vrolijk over wat u haar aandeed.”

Behalve dat ze het meisje van haar vrijheid beroofden, hebben de pleegouders geen alarm geslagen toen duidelijk werd dat haar toestand verslechterde – toen ze in het ziekenhuis belandde, woog ze nog maar negentien kilo, had ze botbreuken en hersenletsel. „De letsels bleven onbehandeld doordat u geen hulp heeft ingeschakeld.”

U maakte zich samen vrolijk over wat u haar aandeed

Rechtbank Rotterdam

Twee inspecties oordeelden eerder dit jaar dat instanties van jeugdzorg en jeugdbescherming in dit geval ernstig tekort waren geschoten in begeleiding en toezicht. Maar, stelt de rechtbank, „dat is geen excuus voor wat u de pleegkinderen heeft aangedaan”.

‘Confronterend’
De biologische moeder is door die uitspraak „met stomheid geslagen”, aldus haar woordvoerder. Ze vindt het goed dat beide pleegouders jarenlang de cel ingaan, maar over de rest van het vonnis is de moeder van de twee meisjes die in het gezin verbleven, niet te spreken.

Dat geen tbs wordt opgelegd noemt woordvoerder Bart Visser „een klap in het gezicht”. De biologische moeder is eveneens niet spreken over dat de pleegouders geen contactverbod met de kinderen opgelegd krijgen. „Dat is confronterend. Dit toont een verschil tussen de juridische werkelijkheid en hoe het voelt. En het voelt heel slecht.”

Die teleurstelling wordt volgens Visser gedeeld door de moeder van de twee jongetjes die eerder ook bij Vlaardingse pleegouders verbleven.

EU-HOF VAN JUSTITIE

‘Homohuwelijk uit andere EU-lidstaat erkennen’

EU-burgers moeten hun elders in de EU opgebouwde gezinsleven in hun land van herkomst kunnen voortzetten.

Mark Duursma
AMSTERDAM

Lidstaten van de Europese Unie zijn verplicht om een huwelijk tussen twee EU-burgers van hetzelfde geslacht te erkennen, als dat huwelijk wettig is gesloten in een ander land van de Europese Unie.

Dat blijkt dinsdag uit een uitspraak van het Hof van Justitie van de EU in Luxemburg. Het gaat om een zaak van

twee Poolse mannen – een van hen heeft ook de Duitse nationaliteit – die in 2018 in Duitsland zijn getrouwd. Toen zij naar Polen verhuisden, wilden ze hun Duitse huwelijksakte laten overschrijven naar de Poolse burgerlijke stand, zodat hun huwelijk ook in Polen zou worden erkend. Omdat het Poolse recht geen huwelijk tussen mensen van hetzelfde geslacht toestaat, werd hun verzoek geweigerd. Het stel vocht die weigering aan, waarna de hoogste Poolse bestuursrechter een uitspraak vroeg van het Hof van Justitie.

Volgens het Hof is de weigering om een elders in de EU gesloten huwelijk te erkennen in strijd met het Unierecht, omdat zo’n weigering een schending is van zowel het recht op vrij verkeer en verblijf als het recht op

eerbiediging van het privéleven en het familie- en gezinsleven. EU-burgers moeten vrij kunnen reizen en hebben ook bij terugkeer naar de lidstaat waar ze vandaan komen recht op een normaal gezinsleven. Als zij el-

Gehuwden mogen niet worden gedwongen als alleenstaanden te leven

ders in de EU een gezinsleven opbouwen, bijvoorbeeld door daar te trouwen, moeten zij dat leven bij terugkeer naar hun land van herkomst kunnen voortzetten. Gehuwden mogen niet worden gedwongen om in

hun land van herkomst als alleenstaanden te leven.

Niet in nationaal recht

Dit betekent niet, benadrukt het Hof, dat lidstaten gedwongen zijn om het huwelijk tussen mensen van hetzelfde geslacht in hun nationale recht te erkennen. Ook mogen lidstaten zelf bepalen op welke manier zo’n huwelijk wordt erkend. Daarbij geldt wel dat er geen onderscheid mag worden gemaakt tussen huwelijken tussen mensen van verschillend geslacht en mensen van hetzelfde geslacht; de wijze van erkennen geldt voor alle huwelijken. In Polen is overschrijving naar het register van de burgerlijke stand de enige manier om een elders gesloten huwelijk te erkennen, dus moet Polen dit huwelijk op deze wijze erkennen.

NATUUR

Duizenden jaren sliep de Ethiopische vulkaan Hayli Gubbi, nu spuwt hij as

Felix Voogt en Nina Eshuis
AMSTERDAM

Duizenden jaren sliep de Hayli Gubbi-vulkaan. Tot afgelopen zondag, toen wetenschappers voor het eerst weer een uitbarsting registreerden. De vulkaan in het noordoosten van Ethiopië spuwde een grote wolk vulkanisch as de lucht in. Een naastgelegen dorp in Ethiopië raakte bedolven onder de as. Voor zover bekend zijn er geen slachtoffers gemeld.

De rookpluim is zo’n veertien kilometer hoog en trok sinds zondag vanuit Ethiopië richting de Rode Zee door Oman en Jemen. Inmiddels heeft de rook Delhi bereikt. Dinsdag zijn in dat land tientallen vluchten geannuleerd.

De verbazing was groot dat deze vulkaan, die zo lang inactief was, nu toch tot uitbarsting is gekomen. Volgens het Amerikaanse Global Vulcanism Program zijn er tijdens het Holoceen, de periode die bijna 12.000 jaar geleden aan het eind van de laatste ijstijd begon, geen uitbarstingen geweest.

Dat de Hayli Gubbi nu wel rook spuwde is toch „helemaal niet verrassend”, zegt Janne Koornneef, universitair hoofddocent aardwetenschappen aan de Vrije Universiteit. „Deze vulkaan ligt op dertien kilometer van de Erta Ale-vulkaan, die al langer continu actief is als lavameer. Ze liggen op dezelfde mantelpluim, een bel van heet gesteente die uit de aarde opstijgt. Daardoor is dat hele gebied bijzonder

warm en zijn er ook meer actieve vulkanen. Het is zelfs goed mogelijk dat deze twee vulkanen door dezelfde magma-bron gevoed worden.” De situatie is volgens Koornneef vergelijkbaar met die van IJsland, waar slapende en actieve vulkanen eveneens dichtbij elkaar liggen. „Ook daar worden slapende vulkanen soms plotseling actief.” Een uitbarsting van de IJslandse vulkaan Eyjafjallajökull legde in 2010 het hele Europese vliegverkeer enkele dagen plat.

De aswolk die de Ethiopische vulkaan de lucht in spuwde, hangt nu boven delen van Pakistan en India en beweegt richting China, meldt het adviescentrum voor vulkanische as in Toulouse.

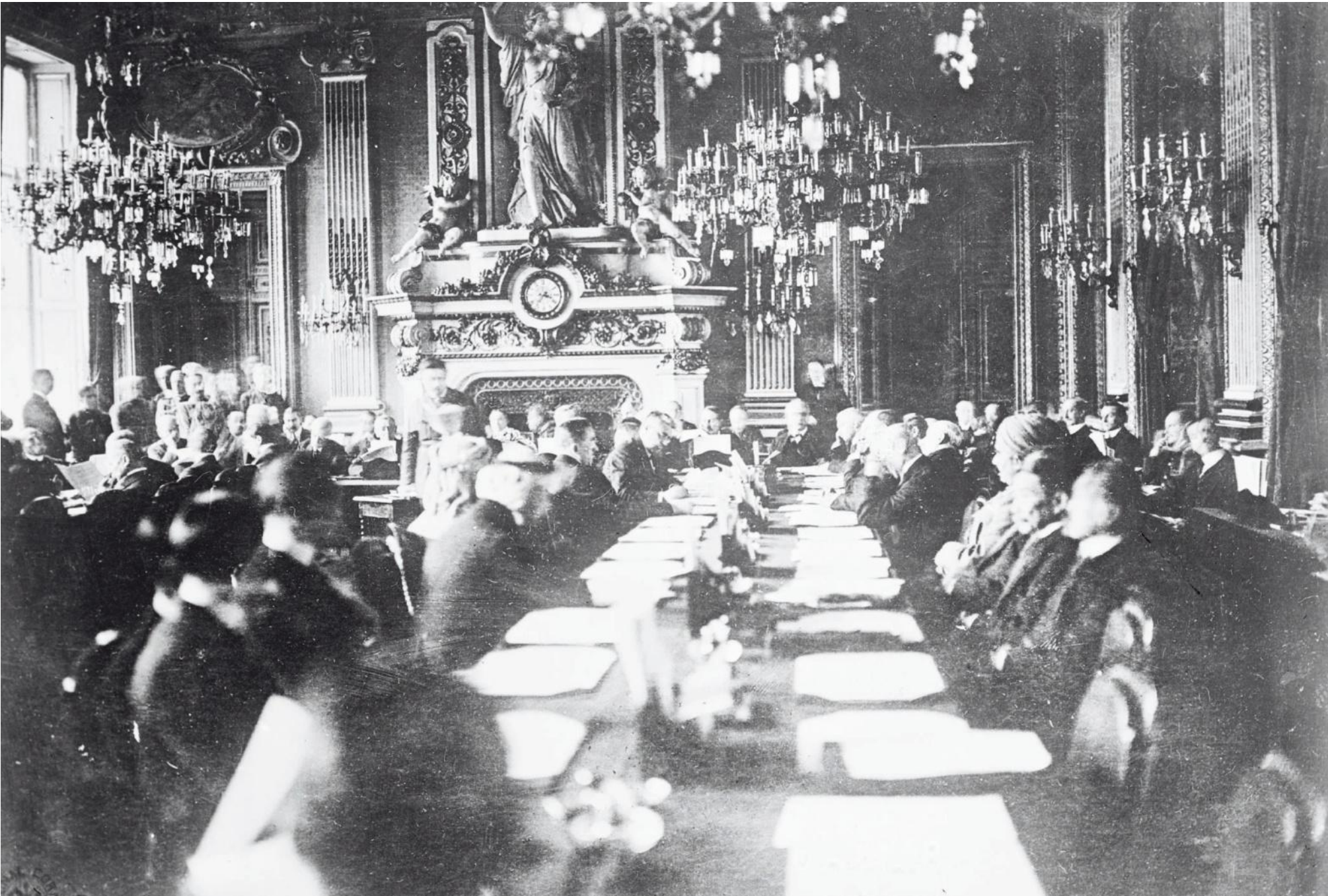
PODCAST

Nieuwe NRC-podcast: ‘Wereldzaken’

AMSTERDAM

NRC begint een nieuwe geopolitieke podcast genaamd Wereldzaken. Luisteraars krijgen elke week een kijkje achter de schermen van macht op het wereldtoneel. Van geheime oorlogsspellen tot schimmige denktanks, van koloniale erfenissen tot zelfgemaakte drones – welke krachten vormen de wereld om ons heen? De host van Wereldzaken is Mandula van den Berg (1996). Zij wordt bijgestaan door NRC-buitenlandredacteurs Eva Peek (1992) en Michel Kerres (1963). Wereldzaken wordt geproduceerd door Lotteke Boogert (1996). Correspondenten van

NRC zullen met regelmaat aanschuiven.
De eerste aflevering gaat over de wereld van conservatieve denktanks in Brussel. Hoeveel invloed hebben deze clubs? Zijn zij de verborgen architecten van de Europese koers?
De podcast is te beluisteren via nrc.nl en alle bekende audioapps. Ook is Wereldzaken te bekijken op YouTube.
Wereldzaken is meer dan een podcast: in een wekelijkse nieuwsbrief, elke vrijdag in de mailbox, geven de makers een inkijkje in het maakproces: welke boeken lezen ze? Wat haalde de uitzending niet? En wat vond de luisteraar of kijker eigenlijk van de aflevering?

Een bijeenkomst van het Franse ministerie van Buitenlandse Zaken in de Salon d'Horloge in 1919, naar aanleiding van het **Verdrag van Versailles**. FOTO SEPIA TIMES/GETTY IMAGES

vrede

VREDESVERDRAGEN

Onderhandelen over vrede kwam met drank, straf en nieuwe vijanden

De geschiedenis laat zien dat met onrechtvaardige vredesverdragen vaak de kiem wordt gelegd voor de volgende oorlog. Wanneer werken vredesverdragen wel, en wanneer niet? Een historisch overzicht, van Münster tot Versailles.

Bart Funnekotter
AMSTERDAM

Een goed vredesverdrag zorgt voor vrede, een slecht vredesverdrag zorgt voor oorlog. Het verdrag van Versailles, waarmee in 1919 officieel een einde kwam aan de Eerste Wereldoorlog, geldt voor velen als het ultieme voorbeeld van zo'n slecht vredesverdrag. De onbarmhartige behandeling van de verliezers zaaide in Duitsland zoveel rancune dat het aftellen naar de Tweede Wereldoorlog eigenlijk meteen begon toen de delegaties Parijs verlieten.

Nu Oekraïne, Rusland, de Verenigde Staten en de Europese Unie praten over het beëindigen van de oorlog in Oekraïne, is de vraag welke lessen er te trekken zijn uit de geschiedenis van internationale vredesonderhandelingen. Wanneer werkte een verdrag wel en wanneer niet? Een vlugge duik in het verleden leert dat het handig is de verliezer van een oorlog niet te vernederen. Een nieuwe gezamenlijke vijand kan ook helpen.

Het oudste vredesverdrag waarvan we de tekst kennen, is een overeenkomst tussen Egypte en het rijk der Hettieten (in het huidige Turkije) uit 1259 voor Christus. De Verenigde Naties zien dit akkoord als de geboorte van de internationale diplomatie en

Ze maken een woestenij, en noemen het vrede

Calgacus Schots stamhoofd

hebben er daarom een kopie van opgehangen naast de zaal van de Veiligheidsraad. De oorspronkelijke tekst stond geschreven op zilveren tabletten, maar die zijn verloren gegaan.

In twee overgeleverde versies, op een Egyptische tempel en een Hettitisch kleitabiet, valt te lezen wat farao Ramses II en koning attušili III afspraken. Ze beloofden niet langer om Syrië te vechten, maar elkaar juist te hulp te komen als een ander land een

van hen bedreigde. Het verdrag sloot af met een vreselijke verwensing voor wie het brak: „Duizend goden van het land van Hatti zullen samen met diuzend goden van het land van Egypte zijn huis, land en dienaren vernietigen.”

Deze vloek miste zijn uitwerking niet, want beide rijken vochten hierna niet meer met elkaar. Cruciaal hierbij was, aldus historici, dat de overeenkomst niet alleen een vredesverdrag behelsde, maar ook een bondgenootschap om samen op te

trekken tegen nieuwe vijanden. (Dat detail is de VN wellicht ontgaan.)

Goud in de keel

De Klassieke Oudheid kende tal van vredesverdragen die eigenlijk niet meer waren dan een dictaat van de overwinnaar na een vernietigende oorlog. Bekend is de uitspraak over de Romeinen van het Schotse stamhoofd Calgacus, geciteerd door de historicus Tacitus: „ubi solitudinem faciunt, pacem appellant”, „ze maken een woestenij, en noemen het vrede.” De Romeinen trokken echter niet altijd aan het langste eind. Toen Marcus Licinius Crassus in 53 voor Christus een verdrag met de Parthen schond, versloegen zij hem en executeerden de steenrijke senator door vloeibaar goud in zijn keel te gieten.

Het eerste moderne vredesverdrag, dat door wetenschappers wordt gezien als de geboorteakte van het volkenrecht, was de Vrede van Westfalen (in Nederland beter bekend als de Vrede van Münster) uit 1648. Dit akkoord, waarover vijf jaar lang was onderhandeld, maakte een einde aan

Ets van de deelnemers aan het **Congres van Wenen** in 1815. BEELD GETTY IMAGES

de Tachtigjarige Oorlog (tussen Nederland en Spanje) en de Dertigjarige Oorlog (tussen het Heilige Roomse Rijk en zijn Duitse bondgenoten enerzijds en Spanje en Zweden en de hunne anderzijds).

Uit een studie van pamfletten die in deze periode verschenen, blijkt dat in de Republiek der Verenigde Nederlanden het animo voor een vrede met Spanje in de laatste twee jaar van de onderhandelingen rap groeide, omdat de bevolking zich inmiddels meer zorgen maakte om de territoriale ambities van Frankrijk. Ook was er in heel Europa sprake van een grote oorlogsmoeheid - in sommige delen van Duitsland was een derde van de bevolking omgekomen.

Boter tot den boom

Neerlandica Lotte Jensen citeert in haar boek *Vieren van vrede* (2016) dichter Joost van den Vondel, die na het verdrag van Münster jubelde: „De koeien geven melk en room. Het is al boter tot den boom. [Er breekt een tijd van grote welvaart aan.] Men zingt al PAIS en VRE”. Jensen concludeert echter ook dat er tijdens de vrede voortdurend werd gevochten, zij het op papier in politieke pamfletten en literatuur. De volgende oorlogen - tegen Engeland en Frankrijk - waren dan ook niet ver weg.

Historici en juristen beschouwen de verdragen van 1648 als het begin van het ‘Systeem van Westfalen’, waar voor het eerst werd vastgesteld dat een staat de exclusieve soeverei-

niteit over haar grondgebied heeft. Deze aanzet tot het moderne volkenrecht stond niet met zoveel woorden in de teksten, maar was wel het praktische uitvloeisel van het machts-evenwicht waarnaar de betrokken partijen streefden.

Eeuwig vrede werd het hierna uiteraard niet in Europa. Zo moest na de Franse Revolutie en de Napoleontische oorlogen in 1815 bij het Congres van Wenen een nieuw internationaal stelsel worden opgetuigd. In haar boek *Tegen de Terreur* (2021) schrijft historica Beatrice de Graaf dat het hier ging om „een eerste experiment van

Adolf Hitler speelde in op de onvrede over het 'Dictaat van Versailles'

Het incorporeren van de verliezer van de oorlog gebeurde in Versailles nadrukkelijk niet. De Britse econoom John Maynard Keynes schreef in 1919 in *The Economic Consequences of the Peace* dat het akkoord een „Cart-haagse vrede” was, een verwijzing naar het economisch ruineuze verdrag dat het verslagen Carthago in 201 voor Christus met de Romeinse Republiek had moeten sluiten. Keynes sprak harde woorden over de Franse regeringsleider Georges Clemenceau. Die was van mening dat er sprake was van een permanente oorlog tussen de grote machten in Europa, met om de zoveel tijd een nieuwe ronde. Een „grootmoedige vrede” zou er alleen maar toe leiden, aldus de premier, dat Duitsland zich eerder aan de Franse grens kon melden. De vijand moest dus gestraft worden.

Goede buren

Keynes was het hier niet mee eens. Het vredesverdrag bevatte volgens hem niets wat Duitsland en de andere Centrale Machten tot „goede bure” zou maken. Hij voorspelde dat de draconische herstelbetalingen de Duitsers in een door inflatie veroorzaakte economische crisis zouden storten. De bevolking zou lijden, totdat ze het niet meer volhield. Dan zou de Duitser „luisteren naar welke geluiden van hoop, illusie en wraak hem over de lucht zouden bereiken”. Adolf Hitler speelde vanaf medio jaren twintig inderdaad met succes in op de Duitse

VN-secretaris-generaal U Thant en de Turkse minister van Buitenlandse Zaken onthullen in 1970 een replica van **het verdrag tussen de Hettieten en Egyptenaren** uit 1274 voor Christus. FOTO TEDDY CHEN

onvrede over wat hij het Dictaat van Versailles noemde.

Keynes' opvattingen zijn niet onweersproken gebleven. Margaret MacMillan bijvoorbeeld schreef in *Peacemakers* (2001) dat de diplomaten in Versailles het uitbreken van de volgende wereldbrand niet in de schoenen kan worden geschoven. De vredesbepalingen waren voor Hitler niet meer dan een nuttig propagandamiddel dat hij gebruikte om de door hem gewenste oorlog te kunnen beginnen, aldus de Canadese historica. Kwalijker vond ze het feit dat de zegerierende Europese machten bevolkingsgroepen die niet bij elkaar pasten bij elkaar gooiden in staten als Irak en Joegoslavië. Daardoor kwam er weinig terecht van het „zelfbe-

schikkingsrecht” van deze volken, een term die de Amerikaanse president Woodrow Wilson had geïntroduceerd.

De Amerikaanse diplomaat Richard Holbrooke schreef in een voorwoord bij *Peacemakers* dat de erfenis van Versailles altijd in zijn gedachten was toen hij in 1995 in Dayton met Alija Izetbegovi, Franjo Tuman en Slobodan Milošević onderhandelde over de beëindiging van de burgeroorlog in Bosnië, één van de staten waarin Joegoslavië was versplinterd na de val van het communisme. Zijn werk in Dayton bestond eruit, aldus Holbrooke, „een deel van Versailles te begraven”.

Pruimenbrandewijn

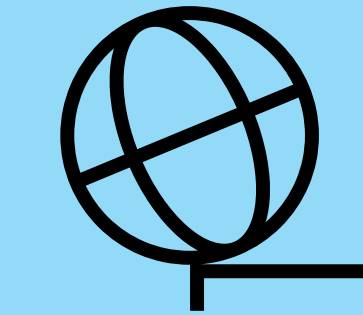
Zijn band met de later voor oorlogsmisdaden veroordeelde Servische leider Milošević smeerde Holbrooke met grote hoeveelheden whisky, wijn en pruimenbrandewijn. De moeilijkste momenten waren echter toende Amerikanen probeerden de Bosnische regering te laten inzien dat ze moest kiezen tussen volledige rechtvaardigheid - wat betekende: geen vrede - of enkele kleine concessies in ruil voor vrede, zei Holbrooke in 1996 in een gesprek met *NRC Handelsblad*. „Je morele sympathie lag bij de Bosnische moslims, maar objectief gezien hadden ze al negentig procent bereikt van wat ze wilden. Zij moesten dus kiezen tussen negentig procent en niets.”

Zo ver is het voor de Oekraïners nog lang niet. Aangezien de Russische president Vladimir Poetin geen grote drinker is, zal dit gedeelte van de aanpak van Holbrooke in ieder geval geen onderdeel kunnen zijn van een Amerikaanse of Europese strategie om tot een succesvol vredesverdrag te komen.

Schuttersmaaltijd ter viering van de **Vrede van Münster**, schilderij door Bartholomeus van der Helst. BEELD RIJSMUSEUM

NIEUWSBRIEVEN

Kantelpunten

NIEUW Elke zondag

Hoe moeten we ons houden tot de verschuivingen in geopolitiek, AI, ecologie, democratie?
Vanuit de opinieredactie van *NRC* een nieuwsbrief vol met het beste van wat we zelf binnen krijgen en

de mooiste parels uit de wereldpers, over de grote kantelpunten van deze tijd. Een blik voorbij de korte termijn, met hulp van de ideeën en initiatieven van jullie, onze lezers.

Schrijf je in via nrc.nl/nieuwsbrieven

Adviesprijs
v.a. 139,-
99,-

GRAYPANTS

Wick tafellamp

- Draagbare en draadloze sfeermaker
- Touch sensor met 4 verschillende lichtstanden
- Geniet van 150 uur verlichting op een opgeladen accu

Ontdek de veelzijdige Wick tafellamp: een perfecte mix van klassieke charme en moderne functionaliteit. Met een handige touch-sensor en vier lichtstanden kan Wick moeiteloos schakelen tussen sfeervol kaarslicht en helder leeslicht. Geniet draadloos van wel 150 uur verlichting, waardoor Wick de ideale reis- of tafelgenoot is voor lange avonden.

In de kleuren

Bestel nu ► nrcwebwinkel.nl/wick

Nieuw-Zeelandse zangeres Lorde stapelt vanaf een leeg podium climax op climax

De eigenzinnige Lorde, ooit doorgebroken met *Royals*, creëert live steeds weer een eigen plek.

Ralph-Hermen Huiskamp

AMSTERDAM

Het is alsof je tegen de beuken- de bassen en knetterende synthesizers aan kunt leunen, zo veel punch zit er achter het geluid van Lorde's vierkoppige band. Alle nummers van haar elektrotop-album *Virgin* komen langs. Hits worden als climaxen gestapeld. Goede keuze om de drummer thuis te laten en de ritmes met knoppen, snoeren en stekkers in te kleuren. Het houdt het geluid ondanks al het elektronische geweld open om details als een enkele gitaar er precies doorheen te horen.

Als Lorde door het publiek wandelt of in kleermakerszit solo met wat vervormers harmonieën bouwt, blijkt ook haar stem genoeg om de zaal te vullen. De toch vaak conservatieve popwereld vindt Lorde maar moeilijk te plaatsen. Ze brak als zestienjarige door met wereldhit 'Royals', en koos daarna haar eigen pad. Ze verdwijnt geregeld jaren van de radar, om dan weer op te duiken met nieuwe muziek die net wat scheef in het lood staat.

Ze stopt de beste melodie net voor een refrein, komt onverwacht met een zweverig album of juist een euforische single die maar niet

tot ontlading komt. En dit jaar, tot grote schrik van wat muffige types, een pijnlijk eerlijk album met veel seks en een hoes waar op een röntgenfoto haar spiraaltje te zien is. Het zijn allemaal keuzes die het logisch maken dat ze vorige week precies nul Grammy-nominaties binnensleepte. Tegelijk zijn het dezelfde redenen dat ze zo verschrikkelijk populair is dat het haast onmogelijk is om een kaartje voor haar twee Amsterdamse shows te krijgen.

Boxershort

Het is opvallend hoe de hele avond bestaat uit een reeks onverhulde theatrale keuzes. In plaats van een kostuumwissel, trekt Lorde op een gegeven moment simpelweg haar broek uit en zingt ze een paar num-

De toch vaak conservatieve popwereld vindt Lorde maar moeilijk te plaatsen

mers wild dansend in haar boxershort. De afgeragde spijkerbroek blijft verfrommeld liggen, tot ze hem later weer aantrekt. Hetzelfde geldt voor de beeldregie. Concerten worden tegenwoordig van alle kanten gefilmd. Shots van boven, onder of achter het podium, vanuit de kleedkamer zelfs. Hier valt een

ongeschreven regel op, doordat Lorde die doorbreekt: benadruk in een popshow nooit hoe groot en leeg een podium eigenlijk is.

Nog los van alle visuele trucs met snel versneden camerastandpunten, precieze laserpatronen en van vorm veranderende split-screens, valt dat in de regie van-avond misschien wel het meest op: keer op keer lijkt de camera dwalend over een lege vloer op zoek naar de Nieuw-Zeelandse zangeres.

Soms zit ze precies waar wat kruizen tape het aangeven. De andere keer ligt ze aan het eind van de catwalk. In een foetushouding. Knap een klein liedje zingend met haar wang op de rand. Dan weer vangt de camcorder van haar danser haar zwetende buik in een close-up tijdens het broeierige 'GRWM', verstopt ze zich in een van de enorme holle speakers midden op het podium of rent ze in een onvergetelijke versie van 'Supercut' haar longen uit haar lijf op een loopband.

Het wordt allemaal metersgroot in beeld gebracht. Toch is het alsof Lorde in de grote gekte van haar popsterrenbestaan ook live telkens weer een eigen plek voor zichzelf creëert. Met een paar duizend uit-zinnige fans om haar heen, dat wel.

Recensie

Lorde. Gezien: 24 november, AFAS Live Amsterdam. Info: Lorde in Afas Live.

●●●●●

Lorde tijdens een optreden op het *Glastonbury-festival*, 27 juni. Fotografen waren bij de show in de Afas Live niet welkom. FOTO JOSEPH OKPAKO/WIREIMAGE

De **locatie** waar de 17-jarige Lisa uit Abcoude dood werd aangetroffen, langs een berm in Duivendrecht. RAMON VAN FLYMEN / ANP

RECHTSZAAK

Opvallende fiets leidde naar verdachte van de moord op 17-jarige Lisa

Op de eerste voorbereidende zitting in de zaak rond de moord op de 17-jarige Lisa, worden veel feiten bekend.

Anne-Martijn van der Kaaden

AMSTERDAM

In de grootste zittingszaal van de Amsterdamse rechtbank richt de rechter zich dinsdagochtend tot de verdachte. „U bent Chris Jude”, zegt hij. „Geboren op 14 februari 2003 in Nigeria. Klopt dat?”

Het antwoord van de man is onverstaanbaar, maar dat van de tolk niet. „Ja”, antwoordt ze. En dan nog eens: „Ja.”

Muisstil was het toen de verdachte een paar minuten eerder de zaal werd binnengeleid. Hij was gaan zitten en had lichtjes met het hoofd geschud. De jonge man, geheel in het zwart gekleed, wordt ervan beschuldigd dat hij afgelopen 15 augustus een vrouw in Amsterdam met geweld verkrachtte en vijf dagen later de zeventienjarige Lisa uit Abcoude doodstak. Met opzet, volgens het OM, mogelijk met voorbedachten rade. Dinsdag staat hij in een pro-formazitting voor het eerst voor de rechter, onder grote belangstelling. Voor de gelegenheid werden vier zalen gereserveerd.

Hoewel de zaken deze dinsdag niet inhoudelijk worden behandeld, komen wel al veel details naar buiten. Eén valt het meest op: de identiteit van de verdachte is ruim drie maanden na de gebeurtenissen nog altijd niet vastgesteld. Hij weet, vertelde hij de recherche tijdens de verhoren, zelf ook niet wie hij is. En hij heeft geen documenten. De voornamen 'Chris' en 'Jude' zou hij hebben gekregen in weeshuizen in Nigeria. In Benin City zou hij als

jong kind op straat zijn gevonden. Zijn fictieve geboortedatum - 14 februari 2003 - kreeg hij pas op latere leeftijd.

112

Dinsdag wordt ook duidelijker wat in augustus is gebeurd. Het slachtoffer van de gewelddadige verkrachting, een vrouw die op 15 augustus in de buurt van de Amsterdamse Weesperzijde in een hotel logeerde, maakte die avond even na twaalfen een wandeling. Ze werd van achteren vastgegrepen, het gras in gesleurd en vervolgens een uur lang verkracht. De verdachte zou met zijn vuisten in haar gezicht hebben geslagen - ze brak haar onderkaak. Hij zou hebben gezegd dat ze stil moest zijn en rustig, dat hij haar anders dood zou maken.

De zeventienjarige Lisa was in de nacht van 20 augustus rond 3.40 uur na het uitgaan in het centrum van Amsterdam op haar elektrische fiets naar haar ouderlijk huis in Abcoude vertrokken. Op de Holterbergweg werd ze ingehaald door een man. „Om 04.07 uur belt Lisa 112 en vertelt ze de centralist dat ze door iemand het gras in was gefietst, dat ze was geslagen en in de sloot geduwd, haar fiets ook”, zegt de officier van justitie. „Op de vraag waar die man was, vertelde ze dat hij was weggefiets.” De centralist vertelt Lisa dat ze haar komen helpen. De man komt terug. „Tijdens het gesprek begint ze hard te gillen: 'Nee, help me! Stop alsjeblieft!' Dan lijkt ze niet meer in staat te spreken. Later is ze helemaal niet meer te horen.”

Verdachte 'Chris Jude'
ILLUSTRATIE ALOYS OOSTERWIJK/ANP

Rond 04.16 uur, zegt de officier, troffen de hulpdiensten Lisa aan, niet meer in leven.

Het OM vertelt dat de twee zaken als afzonderlijke onderzoeken begonnen, maar gekoppeld werden toen de politie op camerabeelden een man zag met een zwarte fiets met een opvallende witte voorvork. Die fiets leidde naar het asielzoekerscentrum aan de Hogehilweg in Amsterdam-Zuidoost, de plek waar 'Chris Jude' sinds enige tijd verbleef - in afwachting van zijn asielaanvraag.

In beide zaken, aldus het OM, stapelde het bewijs zich snel op. De fiets werd gevonden. De fietssleutel lag in zijn locker, evenals een mes met daarop dna van Lisa. Op een grijze capuchontrui, gevonden vlak bij de plek waar ze werd gedood, zat niet alleen dna van verdachte Chris Jude, maar ook van de vrouw die vijf dagen eerder in de stad was verkracht.

'Stemmen in zijn hoofd'

De advocaten van de verdachte, Emile van Reydt en Dané Kisteman, benadrukken allereerst dat de feiten waarvan hun cliënt wordt verdacht tot „onbeschrijflijk en onherstelbaar leed” hebben geleid. Maar, zeggen ze, juist in zaken die zo veel maatschappelijke en politieke ophef veroorzaken, „is onpartijdige bijstand onontbeerlijk”.

Ze richten zich vooral op de psychische toestand van hun cliënt en de vraag of hij strafrechtelijk verantwoordelijk kan worden gehouden. De advocaten zeggen dat hij kan bekennen noch ontkennen. Van

Reydt: „Wanneer hij zwijgt, is dat omdat hij geen antwoord kán geven, omdat hij geen herinnering heeft aan wat er is gebeurd.”

Vanaf zijn jonge jaren, vertelt de advocaat, hoort cliënt „schreeuwende en gillende stemmen in zijn hoofd” die hij niet onder controle heeft. „Soms geven de stemmen hem opdrachten. Vooral 's avonds en 's nachts zijn die stemmen luid.”

De advocaten doen geen verzoek tot schorsing van zijn voorlopige hechtenis. Die wordt verlengd met negentig dagen - het wachten is op een onderzoek in het Pieter Baan Centrum, waarschijnlijk kan hij daar begin 2026 terecht. Op 11 februari is opnieuw een pro-formazitting gepland.

Terughoudendheid

De nabestaanden van Lisa luisteren dinsdag zichtbaar aangedaan naar wat wordt gezegd. Het is, laten ze achteraf via een verklaring weten, een intens emotionele dag. „Het verlies van Lisa is immens groot. De steun van onze naasten en van iedereen die aan ons denkt, geeft ons veel kracht.”

Ze begrijpen dat de zaak veel aandacht krijgt, maar vragen de media om terughoudendheid. „Nu hebben we rust en privacy nodig om alles wat er op ons afkomt te kunnen verwerken.”

Net als het slachtoffer van het zedenmisdrijf aan de Weesperzijde, worden ze bijgestaan door Namens de Familie - onderdeel van Slachtofferhulp Nederland.

Ontdek de mooiste cadeaus

&KLEVERING Kandelaar per stuk

Adviesprijs
45,-
39,95

Kerstboomkaars set van 12 stuks

Adviesprijs
30,-

Kunstkerstboom met verlichting

Adviesprijs
vanaf
199,-

- › Niet van echt te onderscheiden, zonder naalduitval
- › Gaat jarenlang mee, onderhoudsvrij én stijlvol
- › Verkrijgbaar in de hoogtes 185 en 215 cm

Led kaarsenset 7-delig

Adviesprijs
29,95

Kunstboom met verlichting

Adviesprijs
79,-

&KLEVERING Waxinelicht- houders set van 2 stuks

Adviesprijs
37,45
29,45

AMNESTY INTERNATIONAL Kerstkaarten set van 32 stuks

Adviesprijs
30,-
25,-

BLOOMING GOOD Luxe kunst- kerstkrans

Adviesprijs
59,-
49,-

Bekijk de gehele kerstselectie online nrcwebwinkel.nl/kerst

INTERVIEW **MURAT YILDIRIM** EX-MEDEWERKER DEA

Amerikaanse drugsbestrijders DEA is hier 'opzettelijk' illegaal actief

Nederlander Murat Yildirim werkte jaren voor de DEA. Donderdag staat hij tegenover zijn oud-werkgever in de rechtbank.

Camil Driessen en
Bram Endedijk

AMSTERDAM

Bijna twintig jaar werkte Murat Yildirim voor de Amerikaanse ambassade en verrichtte hij werkzaamheden voor de Drug Enforcement Administration (DEA). Vanaf 2005 in Turkije en sinds 2017 in Nederland. Tot de Nederlander met Turkse wortels vragen begon te stellen. Heeft de DEA eigenlijk wel toestemming van Nederland om hier informanten in te schakelen en te betalen? En waar blijkt dat dan uit?

„Toen werd het vervelend”, vertelt Yildirim (46). „Eerst stelde de *country attaché* dat er groen licht was van het Openbaar Ministerie, maar toen ik doorvroeg werd het agressiever en werd me te kennen gegeven dat ik mijn mond moest houden: *‘These are matters above you pay grade’*.”

Donderdag staat hij in de rechtbank tegenover zijn voormalig werkgever. Hij spande een procedure aan tegen de Amerikanen omdat hij jarenlang – zonder correcte juridische basis en in strijd met Nederlandse regelgeving – ingezet zou zijn voor gevaarlijke opsporingsactiviteiten, waaronder het ‘runnen’ van informanten en undercoverwerk.

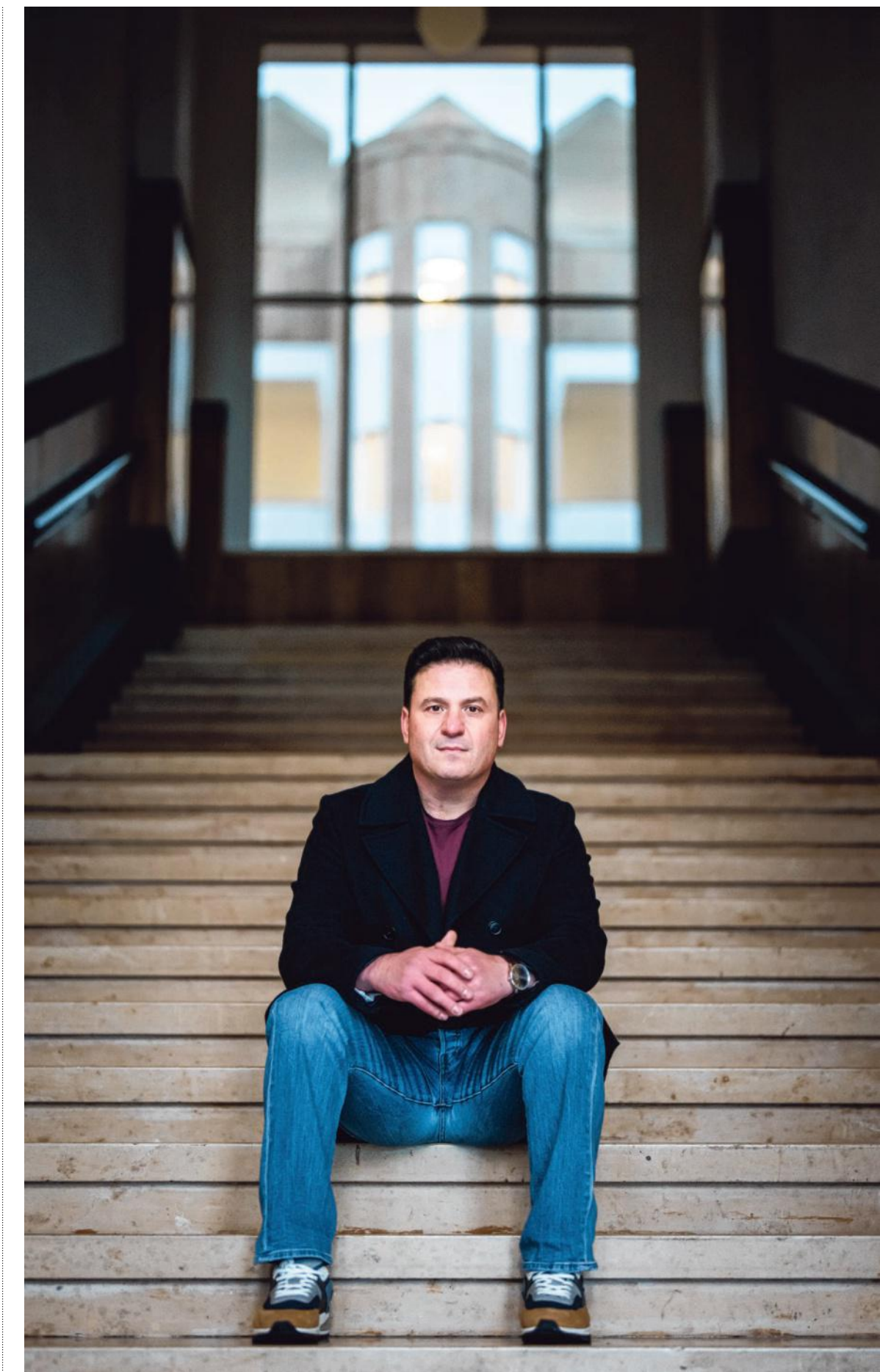
Yildirim, oud-militair van de Koninklijke Marechaussee, jurist en VVD-kandidaat voor de Tweede Kamer bij de verkiezingen van 2023, stelt dat zijn positie verslechterde nadat hij vragen had gesteld over deze praktijken en dat hem ten onrechte toelages zijn afgenomen. Ook zou zijn dienstverband beëindigd zijn zonder de vereiste Nederlandse procedures. Daarvoor eist hij financiële compensatie.

In zijn jaren bij de Amerikaanse ambassade moest Yildirim onder meer informanten uithoren – bijvoorbeeld over wie zich bezighielden met drugscriminaliteit, drugstransporten en productielocaties. Leverden informanten nuttige informatie, dan werden ze beloond. In zijn jaren bij de DEA stroomden er „miljoenen cash” door zijn handen: tipgeld, maar ook geld dat in undercoveroperaties gebruikt werd. „Zo heb ik voor een witwaszaak in Scandinavië een sporttas met 200.000 euro moeten afgeven aan criminelen.”

Cocaïnegebruik

Eerder deze maand onthulde NRC na onderzoek hoe de DEA in Nederland de Nederlandse informant Martin T. inschakelde en hem in totaal zo’n 50.000 euro betaalde. Uit niets bleek dat het OM daar toestemming voor had gegeven. Om T.’s veiligheid beschermen de Amerikanen zich niet. De informant, die een drugsprobleem had en zijn tipgeld daarvoor aanwendde, overleed eind 2021 na overmatig cocaïnegebruik. Yildirim wil niet op specifieke zaken ingaan. „Ik kan wel zeggen dat het beeld dat uit het NRC-onderzoek naar voren komt herkenbaar is.”

Drugsbestrijdingsorganisatie DEA kwam in het verleden vaker negatief

Murat Yildirim stelt jarenlang zonder correcte juridische basis en in strijd met Nederlandse regelgeving ingezet te zijn voor gevaarlijke opsporingsactiviteiten. FOTO BART MAAT

danks aandringen kreeg Yildirim nooit te zien dat er wel toestemming was, bijvoorbeeld voor het inschakelen van informanten. „Als je volgens de regels opereert, kun je dat ook schriftelijk aantonen.”

Soevereiniteit

Bij andere werkzaamheden van Yildirim gebeurde dat namelijk wel. Hij wijst op het ‘Cocaine Signature Program’, waarvoor de DEA wereldwijd *samples* van inbeslaggenomen cocaïnepartijen verzamelt om aan de hand van het ‘dna’ van cocaïne de wereldwijde handel in kaart te brengen.

„Daarvoor verleende een Nederlandse officier van justitie toestemming en lag er een schriftelijke verklaring met de namen van mij en een collega. Daarin stond dat wij gerechtigd waren die samples op te halen bij de douane en ze te vervoeren.”

Dat een oud-medewerker van de DEA in Nederland naar voren treedt is uniek. Yildirim ziet echter geen andere mogelijkheid om de misstand aan de kaak te stellen dat de DEA op eigen houtje in Nederland actief is. „Onder toezicht oog van de ambassade schendt de DEA structureel en opzettelijk de Nederlandse soevereiniteit. Daarmee wordt ook de Nederlandse rechtsstaat ondermijnd.”

Ik ben helemaal voor boeven vangen, maar dan wel binnen de wet

Eerder klopte hij aan bij het Huis van Klokkenluiders, dat advies geeft en onderzoek doet in zaken waarbij werknemers maatschappelijke misstanden melden. Dat stelde op basis van zijn dossier een misstand te vermoeden. Verder onderzoek was echter niet mogelijk omdat het een buitenlandse mogendheid betreft: die kan niet gedwongen worden mee te werken.

Yildirim vestigt zijn hoop nu op de politiek, die bijvoorbeeld de Amerikaanse ambassadeur op het matje kan roepen om de illegale werkzaamheden te staken.

Bewijsstukken

De Amerikaanse ambassade stelt, nadat NRC die benaderde, geen commentaar te leveren op lopende juridische procedures. Uit ingebracht stukken in Yildirims rechtszaak blijkt volgens de Amerikanen dat in Nederland niet zonder toestemming aan opsporing wordt gedaan en dat Yildirim überhaupt niet bij zulke handelingen betrokken was.

Yildirim is van dat verweer niet onder de indruk. „Ik kan met appjes en e-mails aantonen wat er is gebeurd. Op betalingsbewijzen voor informanten staat gewoon mijn handtekening.” De voormalig DEA-medewerker toonde verschillende bewijsstukken aan NRC. Hij benadrukt: „Ik ben helemaal voor boeven vangen, maar dan wel binnen de regels van de wet.”

landen bleek de dienst op eigen houtje aan opsporing te doen. In Nederland leidde dat in 2004 tot een diplomatieke rel toen bleek dat de ‘Zwarte Cobra’ Henk R. met hulp van een Nederlandse infiltrant door de DEA tot drugsmokkel werd aangezet.

Van de beterschap die de Amerika-

nen toen beloofden is volgens Yildirim onvoldoende terechtgekomen. Hij stelt dat de Amerikanen nog steeds „structureel en opzettelijk” in Nederland opsporingshandelingen verrichten zonder toestemming van het OM. Het ‘runnen’ van informanten is daarvan een voorbeeld.

Hoe hij dat zo zeker weet? On-

GEZONDHEID

Bestrijd de risicofactoren van dementie, zoals roken, suikerziekte en obesitas

Overheid moet zich niet te veel richten op vroege opsporing van dementie, maar vooral op preventie, zegt de Gezondheidsraad.

Kim Bos en **Ingmar Vriesema**
AMSTERDAM

Verwacht niet te veel van vroege opsporing van dementie of van medicatie tegen de ziekte. Dat schrijft de Gezondheidsraad deze dinsdag aan het ministerie van Volksgezondheid (VWS). Preventie van dementie, dáár moet het beleid zich op richten, aldus het onafhankelijk, wetenschappelijk adviesorgaan. Denk aan maatregelen ter bestrijding van hoge bloeddruk, overgewicht, roken en suikerziekte – alle vermoedelijke risicofactoren voor het ontwikkelen van de aandoening.

Het ministerie vroeg de raad vorig jaar om advies over de ziekte waar nu zo'n driehonderdduizend mensen in Nederland mee kampen en in 2040 naar schatting een half miljoen – vooral als gevolg van de vergrijzing. Dementie ontwikkelt zich, aldus het ministerie, tot de „belangrijkste doodsoorzaak” en „duurste” van alle ziektes – dit jaar beslaan de zorgkosten al zo'n 12 miljard euro. Het voorkomen en vroeg signaleren van de ziekte is dus welkom, aldus VWS.

In hoeverre is dat mogelijk?

Vergeetachtigheid
Opsporing van vroege stadia van dementie, bijvoorbeeld via 'nucleaire scans' of metingen in hersenvocht of bloed, laat te wensen over, schrijft de raad. Zo blijft bij die methodes in het midden of lichte symptomen zoals vergeetachtigheid uitmonden in dementie: het kan ook bij die symptomen blijven. Of de klachten kunnen zelfs verdwijnen. „Je kunt met bijvoorbeeld die bloedtests alleen zeggen: u heeft *mogelijk* een verhoogd risico. Dat is hetzelfde als een muntje

Dementerende oudere in het Sarphatius in Amsterdam. FOTO SASKIA VAN DEN BOOM

opgooien”, zegt voorzitter van de raad Karien Stronks. Preventieve screening, bij mensen zonder symptomen, is nog minder kansrijk, aldus de raad. Alleen in (hoog)specialistische zorg heeft

vroege signalering meerwaarde, bijvoorbeeld bij opsporing van dementie bij minder oude mensen, een kleine minderheid van de patiëntenpopulatie – naar schatting 19.000 mensen onder de 65 jaar hebben de

dementie, meldt de raad. Brede implementatie van vroegsignalering – door de huisarts, door de wijkverpleegkundige – noemt de raad „onwenselijk”. Bovendien: de meerwaarde van het vroeg opsporen van dementie zou

vooral zijn dat je tijdig kunt beginnen met medicatie, maar ook over de effectiviteit van een geneesmiddel tempert de Gezondheidsraad de verwachtingen. Die zou hoog zijn opgepoord door „beloftes” van „ontwikkelaars” uit de medische industrie met „grote belangen”, terwijl die beloftes niet stroken met de „stand van de wetenschap”, aldus de raad.

Ja, recent werden twee medicijnen toegelaten tot de Europese markt, maar die gelden als slechts geschikt voor een „klein deel” van de mensen met beginnende dementie. Voor een groot deel van de patiënten zijn de medicijnen „niet geschikt omdat het ziekteproces [...] al te ver gevorderd is”, schrijft de raad. Bovendien hebben de medicijnen „ernstige bijwerkingen”, zoals hersenbloedingen, en lijkt de gezondheidswinst „beperkt”.

Bestrijd dementie dus vooral door de risico's op het ontwikkelen van de ziekte te reduceren, aldus de raad. Van één overduidelijke risicofactor is geen sprake, dus brede preventie is raadzaam. Zoals betere opsporing van mensen met een hoge bloeddruk, zodat ze sneller kunnen worden behandeld. En convenanten opstellen met de industrie of anders wettelijke regelingen, zodat voedsel als brood en kant-en-klaarmaaltijden minder zout bevatten.

Er is weliswaar een Nationaal Preventieakkoord – dat de overheid in 2018 sloot met tientallen organisaties om onder meer roken, overgewicht

Gezondheidsraad tempert de verwachtingen over effectief geneesmiddel

en alcoholgebruik te bestrijden –, maar niettemin stijgt het aantal mensen met obesitas, aldus de Gezondheidsraad. „Er wordt nog onvoldoende gedaan om die preventiedoelen te halen”, aldus Stronks.

CULTUUR

Eye Filmmuseum heeft financiële problemen

Het Eye Filmmuseum kampt met grote financiële nood. Er moet 20 procent bezuinigd worden op het personeel.

Anne Moraal
AMSTERDAM

De financiële problemen in het Amsterdamse Eye Filmmuseum zijn zo groot dat er op korte termijn forse bezuinigingen nodig zijn om te voorkomen dat rekeningen niet meer kunnen worden betaald. Dat meldde *Het Parool* dinsdag dat in bezit is van geleidsopnames waarin Eye-directeur Bregtje van der Haak het personeel

inlicht over de achtergrond en omvang van de problemen.

Op maandag 1 december zal Van der Haak individuele gesprekken met alle werknemers voeren, dan krijgen ze te horen wie er wel en niet voor het museum kan blijven werken. Om hoeveel werknemers het precies gaat wil Van der Haak nog niet melden, laat ze weten in een reactie aan *NRC*, „omdat we op 1 december eerst de medewerkers willen informeren over de volledige inhoud van het besluit tot herstructurering. Momenteel buigt Eyes ondernemingsraad zich nog over het voorgenomen herstructureringsplan.”

De financiële nood van het museum zou mede te wijten zijn aan het verlies dat afgelopen jaren werd geboekt op Eye Bar en Restaurant. Sinds

desamenwerking tussen het museum en de vorige horeca-exploitant in het voorjaar van 2023 eindigde, wordt de horeca door het museum zelf geëxploiteerd. Verder zijn de personeelskosten flink gestegen, ondanks dat

Verder zijn de personeelskosten flink gestegen

het aantal fte nauwelijks toenam. De jaarrekening van het museum laat zien dat het eigen vermogen van het museum de afgelopen jaren afnam. Vorig jaar leed het museum een verlies van 1,3 miljoen. De omvang van

de financiële problemen zouden dit voorjaar bij Van der Haak duidelijk zijn geworden.

Tegenover *NRC* verklaart zij: „Sinds 2018 zijn de activiteiten van Eye gegroeid en de kosten gestegen. De bezoekcijfers zijn altijd stabiel gebleven, maar de totale inkomsten van Eye zijn niet evenredig meegestegen. Lange tijd konden we tekorten opvangen uit de eigen reserve, maar dat is op lange termijn uiteraard niet duurzaam. In 2022 gaf de Covid-pandemie een vertekend beeld en in 2023 was Eye door het grote succes van de film *Oppenheimer* en de tentoonstelling over Werner Herzog in staat om het exploitatietekort weer op te vangen. In 2024 was er geen vergelijkbare, incidentele piek in de publieksinkomsten en werd de omvang van de

structurele financiële krapte in volle omvang duidelijk.”

Opvallend is dat zakelijk directeur Wietse Potiek na slechts 14 maanden in functie bij het museum is vertrokken. In *Het Parool* wordt gesproken van tegenvallers die verstopt zouden zijn in financiële verslagen, maar daarin zegt het museum zich niet te herkennen. Het vertrek van Potiek was „een gezamenlijk besluit in goed overleg”, aldus directeur Van der Haak. De financiële problemen zijn ook af te lezen aan de jaarrekeningen. Potiek was niet bereikbaar voor commentaar.

Er is inmiddels een nieuwe horecapartner gevonden in de Vermaat Groep, die o.a. bij de horeca van het Rijksmuseum en Het Concertgebouw betrokken zijn.

Burgemeester Erik van Merrienboer van Terneuzen. FOTO JEROEN JUMELET/ANP

TERNEUZEN

Azc-verzet: burgemeester stapt op wegens ‘druk op raadsleden’

Raadsmeerderheid Terneuzen zet streep door vergunning voor azc. Een CDA-raadslid zegt onder „zware druk” te staan.

Andreas Kouwenhoven en **Pim van der Hulst**
AMSTERDAM

„Jeeite...” Vol ongeloof draait voorzitter Anja Dijkhuis-Dieleman zich om. De stemming in Terneuzen op 11 november is net voorbij, en terwijl haar microfoon nog openstaat verzuicht ze: „Zitten we hier dan donderdag wéér?”

De stemming, over het verlenen van een vergunning voor een asielzoekerscentrum, is gestrand: vijftien voor, vijftien tegen. Voor de tweede keer. Eén raadslid ontbreekt: CDA'er Rolf Mobach, tot dan toe voorstander van het azc, verlaat vlak voor de stemming de zaal. Hij leest van een briefje op dat hij onder „zware druk” staat en daarom niet meestemt.

Twee dagen later valt het besluit als nog: een raadsmeerderheid zet een streep door de vergunning voor het azc, de wethouders uit het college scharen zich achter het raadsbesluit. Reden voor burgemeester Erik van Merrienboer (PvdA) om deze maandag zijn ontslag in te dienen. In zijn verklaring werpt de burgemeester de vraag op of raadsleden onder druk zijn gezet om tegen het azc te stemmen.

Ook Commissaris van de Koning Hugo de Jonge heeft signalen ontvangen dat raadsleden onder druk stonden, laat zijn woordvoerder weten. Hij wil ze daarover spreken in een besloten vergadering, schrijft *De Jonge* maandag aan de raadsleden in een brief die hij deelde op sociale media. Daarin staat dat hij burgemeester Erik van Merrienboer „indringend heeft

verzocht” niet op te stappen. In april 2024 krijgen de honderden bewoners van de wijken Driewegen en Zeldenrust te horen dat het gemeentebestuur maximaal tweehonderd asielzoekers wil opvangen op een bedrijventerrein in de buurt. Daar stemt de raad mee in, ondanks emoties bij insprekers uit de buurt, over zorgen rond veiligheid en waardevermindering van hun woningen. Over de vergunning wordt pas dit najaar gestemd.

Ons-kent-ons
In de maanden daartussen voelen raadsleden de druk van omwonenden toenemen. Het is „ons-kent-ons” in Terneuzen, zegt Eric van Nieuwenhuijzen, voorman van de lokale actiegroep tegen het azc. Op een festival komt hij raadsleden tegen, bij een aantal is hij persoonlijk op de koffie geweest. „Ja, natuurlijk gaat daar druk van uit. Het is ook niet zomaar een beslissing. Zij bepalen of er tweehonderd asielzoekers bij mij in de voortuin komen. In de raadszaal hebben we gevraagd: wie mogen wij straks aansprakelijk stellen voor de dingen die er gaan gebeuren rond het azc? De burgemeester of de raad?”

Jack Begijn, fractievoorzitter van het CDA, voelt zich ook onder druk gezet. „Het ergste vind ik hoe je erop wordt aangesproken. Niet op hoe je tegenover asielzoekers staat, maar ze vragen: wat ga jij stemmen? Waarom ben jij voor? Op een manier die op het intimiderende af is, met een mimiek waarbij je denkt: jongens, kan het wat minder?”

De actiegroep plaatst op sociale media een 'smoelenboek' van raadsleden die

voor het azc hadden gestemd. Begijn leest reacties als „dit zijn de Judassen” en „we rekenen af tijdens de verkiezingen”.

Volgens actievoerder Van Nieuwenhuijzen gaat het om een overzicht van voor- en tegenstanders. „Als je je daarvoor aangevallen voelt, verdien je geen plaats in de gemeenteraad.”

Onder druk
Niet alleen voorstanders voelen druk. Jacqueline Klouwers, raadslid van de verdeelde fractie TOP GemeenteBelangen, woonde dertig jaar in de wijk waar het azc moest komen en is „van meet af aan” tegen. Toch wordt ze op een festival afgelopen zomer „met de nek aangekeken”, nadat Klouwers had geweigerd een PVV-motie te steunen die verzoekt om het onmiddellijk staken van onderzoek naar de azc-locatie.

Klouwers wil dat onderzoek afwachten. „Mensen kwamen naar me toe en vroegen: hoe kun je nou voor het azc zijn? Ik zei: ik ben niet voor, maar daar gaan we hier niet op een festival over praten.” Klouwers voelt zich genooddaakt om een uitvoerig persbericht uit te geven waarin ze haar stemgedrag verklaart.

Bij de eerste stemming over de vergunning, in september, ontbreekt raadslid Mobach. Hij is ziek, luidt zijn verklaring. Door zijn afwezigheid eindigt de stemming in vijftien tegen vijftien.

Het raadslid worstelt al langer met het dossier, zegt actieleider Van Nieuwenhuijzen. „Toen ik hem in de zomer tegenkwam op een festival, vertelde hij al dat hij niet vrijuit kon stemmen. Hij kon niet

zeggen wat er speelde, maar vreesde voor de gevolgen.”

Een collega die Mobach in vertrouwen neemt, krijgt te horen dat hij onder druk is gezet door zijn werkgever, die in de buurt van de locatie is gevestigd. Het bedrijf zou het azc niet zien zitten.

Tijdens de tweede ronde op 11 november leest Mobach van het briefje voor dat hij onder druk staat. Omdat hij niet wil dat zijn „directe omgeving en werkomgeving” door zijn stemgedrag „negatieve gevolgen” ondervinden, stemt hij niet.

In de tweede ronde is het weer vijftien tegen vijftien. Twee dagen later is het zes- tien tegen dertien. Marc de Haas van TOP GemeenteBelangen stemt tegen de vergunning, terwijl hij twee dagen eerder voor was. Die eerste stem ging per ongeluk mis, zegt hij tegen Omroep Zeeland, door de vele amendementen en moties en „drukke op zijn werk”. Bovendien ontbreekt Henk Eerkes (ChristenUnie), die vóór het azc op die locatie is, maar voor werk in Griekenland zit.

Raadslid Mobach neemt zijn telefoon niet op en sms't *NRC* een korte verklaring. Het asielbeleid in Den Haag, schrijft hij, biedt raadsleden „geen houvast en bescherming”. Mobach ziet alleen „woorden en beloftes”. Raadsleden, schrijft hij, „moeten zonder extreme druk besluiten kunnen nemen”.

Zijn fractievoorzitter Begijn denkt al aan maart volgend jaar, de gemeenteraadsverkiezingen. „Dan gaan we weer flyeren in het winkelcentrum. Ik denk dan: eigenlijk heb ik daar geen zin meer in. Je weet nu al wat voor reacties je krijgt.”

V O L V O

De volledig elektrische Volvo EX30

De compacte SUV met grootse impact

Ontdek meer

REPORTAGE OORLOG IN OEKRAÏNE

Deze ooit levendige flat doet nu denken aan massagraf

Niet eerder maakten de inwoners van Ternopil de oorlog van zo dichtbij mee. Nu moeten ze plots zeker dertig slachtoffers uit één enkele aanval verwerken. „Schrijf hierover. De wereld moet dit weten.”

Tekst **Floris Akkerman** Fotografie **Kostyantyn Chernichkin**

TERNOPIL

Op de begane grond, een vader en een kleine jongen. Levend verbrand. Op de eerste verdieping, een klein meisje met haar moeder. Ook levend verbrand. Op de derde verdieping, een jongeman van 17 jaar. Een student. Overleden. Op de vierde verdieping een gehandicapte oudere vrouw. Overleden terwijl ze op een bank zat.

Aan het woord is de 69-jarige Halyna Martsjoek, met betraande ogen vervolgt ze haar treurige opsomming. „Op de achtste verdieping mijn bureu. Een moeder en dochter. Ze liggen in het ziekenhuis. Ze zijn vergiftigd door de rook, granaatscherven bedekten hun lichamen, hun gezichten.”

Martsjoek staat buiten met haar man Petro (71) voor hun zwartgeblakerde flatgebouw. Haar zo vertrouwde flat, waar ze iedereen kende, veranderde op 19 november in een inferno. Vorige week woensdag was de West-Oekraïense stad Ternopil het doelwit van een Russische aanval met drones en kruisraketten.

Die trof niet alleen de acht verdiepingen tellende flat van de Martsjoeks, maar ook een evenhoge flat een paar minuten rijden verderop. In totaal kwamen 33 burgers om, onder wie zes kinderen. In de flat van Martsjoek brak door de aanval een nietsontziende brand uit. Door het vuur stierven zestien mensen ter plekke,

drie later in het ziekenhuis. Het gegil van de in angst verkerende bewoners was buiten te horen.

In dezelfde week als de aanval kwam het 28 punten tellende ‘vredeplan’ van Rusland en de Verenigde Staten naar buiten. In dat voorstel staat onder meer dat de vechtende partijen volledige amnestie krijgen voor hun daden tijdens de oorlog en ze spreken af geen claims in te dienen of te overwegen in de toekomst aanklachten in te dienen. Deze week praten Oekraïne, de Verenigde Staten, Rusland en de Europese landen verder over het voorstel. Onder de Geneefse Conventie wordt een aanval op burgerdoelen gekwalificeerd als een oorlogsmisdaad. De Oekraïense veiligheidsdienst SBoe beschouwt het bombardement op Ternopil als een oorlogsmisdaad.

‘Red ons, we stikken’

Halyna en Petro Martsjoek vreesden vorige week in hun appartement voor hun leven. De rook bleef maar komen. Alles werd vies, zwart. Ze dreigden te stikken. Petro wilde de voordeur open doen, maar de lucht was te heet. Hij hoorde de flatbewoners schreeuwen. Op dat moment lagen de dode lichamen van mensen die probeerden te vluchten al in het trappenhuis, hoorde hij later. Na tweeënhalf uur in hun appartement te hebben vastgezien kwamen de reddingswerkers. „Red ons. We stikken”, herinnert Halyna zich wat ze tegen hen zei. Het echtpaar kon via de brandtrap weggelopen.

Vijf dagen later staat de deur van het

Rechtsonder Petro en Halyna Martsjoek, afgelopen maandag bij hun appartementengebouw in Ternopil dat op 19 november door een Russische raketaanval werd getroffen; **links onder**: begrafenissen van een van de slachtoffers; **links boven**: Natalija Hrynjak en haar broer op zoek naar het appartement van hun oma Valentyna.

flatgebouw open. Vrijwilligers hebben de flat schoongemaakt. Bij de eerste stap over de drempel ruik je meteen een brandlucht. De zon schijnt volop, maar in het trappenhuis is het donker. Omhoog loop je over zwartgeblakerde treden, langs zwartgeblakerde muren. In een meterkast zijn de draden gesmolten.

Alleen buiten klinkt leven, binnen is het stil. De trap leidt langs woningen waar alles overhoofd ligt. Op de vijfde verdieping staat een met roet en stof bedekte kinderfiets vast aan een hek, op de volgende verdieping in een hoek een rolstoel en op de zevende hebben bidprentjes, ingeklemd boven een meterkast, de vuurzee overleefd. Tot de aanval was er volop leven in de flat, nu doet die denken aan een massagraf.

Als buurtbewoners in de gaten krijgen dat er een Nederlandse journalist rondloopt, klampen ze hem op de binnenplaats aan. Haast smekend zeggen ze: „Schrijf hierover. De wereld moet dit weten.”

Niet eerder maakten inwoners de oorlog van zo dichtbij mee. Ternopil – in 2022 telde de stad 225.000 inwoners – ligt relatief veilig in het westen van het land, op minstens zeshonderd kilometer van het front. De oorlog is er alleen zichtbaar als een militaire begrafenisstoet door de stad rijdt. Een uitgebrande flat valt eerder te verwachten in steden als Kyïv, Kramatorsk, Cherson of Charkiv, die vanaf het begin van de oorlog onder vuur liggen.

Maar ineens heeft het rustige Ternopil een groot aantal doden te verwerken, zegt burgemeester Serhi Nadal op de binnenplaats bij de getroffen flat. Op de gemeenschappelijke begraafplaats is extra ruimte gemaakt. Een man begroef afgelo-

pen weekend zijn vrouw en twee kinderen. Op een video is te zien hoe hij een kleine witte doodskist wiest.

Fabriek geraakt
Het Russische bombardement op Ternopil trof niet alleen burgers. Om de hoek van het getroffen flatgebouw ligt de Orion-fabriek, die ook werd geraakt tijdens de aanval. De fabriek produceerde elektronische apparatuur voor oorlogsvoering. Het gebouw is aan alle kanten beschadigd.

„Ze vernietigen bewust tegelijkertijd industriële en residentiële gebouwen”, vertelt Nadal. „Volgens hun werkvoorschriften moeten de brandweermannen in zulke situaties eerst de woningen redderen. Dat is hun prioriteit. Vervolgens hebben ze geen capaciteit om de industrie te redden die afbrandt.”

„Ternopil heeft bepekte reddingsfaciliteiten”, vult locoburgemeester Vladyslav Sternkovsky aan. „De reddingswerkers kunnen niet overal zijn. Daarom zaten mensen zonder hulp.”

Nadal noemt de aanval een oorlogsmisdaad. Niet alleen vanwege de 33 burgerdoden, maar ook omdat gemeenschappelijke voorzieningen als scholen en een stookruimte werden getroffen.

De burgemeester kent punt 26 van het Amerikaans-Russische vredesplan. Onder Trumps vredesplan gaan de daders van oorlogsmisdaden vrijuit. Nadal ziet niets liever dan dat de mensen achter de aanval gestraft worden. „Hoe kunnen we deze criminelen vergeven die hier 33 burgers hebben gedood?” De SBoe is in Ternopil begonnen met het verzamelen van bewijsmateriaal om Rusland te kunnen aanklagen.

Oekraïne onderzoekt meer dan

178.000 Russische oorlogsmisdaden, zei de Oekraïense aanklager Vitali Dovhal zondag bij het Amerikaanse actualiteitenprogramma *60 Minutes*, te midden van de vredesbesprekingen. Internationale mensenrechtenorganisaties en de Verenigde Naties hebben marteling, moord op burgers, gedwongen deportaties en aanvalen op civiele infrastructuur, alle gepleegd door Rusland, gedocumenteerd. Een Oekraïense rechtbank legde deze maand de eerste levenslange gevangenisstraf op aan een Russische soldaat voor het doden van een Oekraïense krijgsgevangene.

Van Russische kant zijn er ook meldingen van Oekraïense oorlogsmisdaden. Maar Moskou laat, in tegenstelling tot Oekraïne, geen onafhankelijke waarnemers toe. De waarachtigheid van de beschuldigingen is daarom niet vast te stellen. Buitenlandse media en de Verenigde Naties berichten in 2022 over marteling en een veronderstelde executie van Russische krijgsgevangenen door Oekraïners. De beschuldigingen aan het Oekraïense adres laten zich niet vergelijken met de grootte en ernst waarvan de Russische strijdkrachten worden beschuldigd.

Nog steeds op zoek
Aan de andere kant van de Orion-fabriek ligt de tweede geraakte flat. Het gebouw is ‘onthoofd’. Het dak is weg en de bovenste verdiepingen zijn niet meer dan een geraamte. Net als bij de andere flat ligt in de nabijheid een zee van bloemen, kaarsen, knuffelbeesten ter herdenking van de slachtoffers. Omstanders slaan kruizen, houden hun handen voor hun mond en drogen hun tranen.

Na vier dagen reddingswerk mogen de bewoners van de onderste verdiepingen

hun spullen ophalen. Met helmen op gaan ze af en aan naar binnen. Ze hebben de hulp ingeschakeld van vrienden en familieleden. Ze komen naar buiten met wasmachines, zakken kleding en voedsel, ijskasten en meubels. De flat wordt gesloopt.

Drie tenten zijn opgezet om getroffenen op te vangen. In een daarvan zit Natalija Hrynjak tegenover een agent. Ze is op zoek naar het dode lichaam van haar 87-jarige oma Valentyna, haar tweede moeder met wie ze naar het theater en de film ging. Die voor haar kookte en altijd grapjes maakte.

Ze wachtte de afgelopen dagen bij het flatgebouw in de hoop dat de reddingswerkers haar grootmoeder zouden vinden. Dat gebeurde niet. De raket kwam recht in haar oma’s appartement op de vijfde verdieping, vertelt Hrynjak (34) aangedaan buiten de tent. De woning was het epicentrum van de aanval. „Haar lichaam is verworden tot as. We weten niet zeker of ze haar dna zullen vinden.”

„Dat is het vreselijke. We willen graag een echte christelijke begrafenis. Ze volgde christelijke tradities en ging naar de kerk. Zonder haar lichaam weten we niet hoe we in deze situatie moeten handelen. Het is alsof je de begrafenis zonder haar doet.”

Hrynjak gaat misschien nog langs het ziekenhuis. Mogelijk ligt haar oma daar en is ze nog niet geïdentificeerd. „Wellicht is er sprake van toeval. Ik heb nog steeds een sprankje hoop dat ze niet is overleden. Zolang ze niet is gevonden, kan ik haar dood niet accepteren.”

Haar 37-jarige broer Ihor houdt witte bloemen vast, om dadelijk neer te leggen bij de andere getroffen flat. Samen lopen ze met hangende schouders weg.

„Ze vernietigen industrie én residentiële gebouwen, brandweer heeft dan geen capaciteit de industrie te redden

Serhi Nadal
burgemeester

BijzondereZaken.nl

Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

- Vakanties & Reizen
- Europa
- Lapland

Een magische winterreis naar
FINS LAPLAND
Boek je natuurlijk bij

Nu tot
€ 200
korting pp*
op Fell Centre
Kiilopää

*Aanbieding geldig t/m 28 november 2025 op geselecteerde vertrekkdata in december en januari. Incl. vluchten vanaf Schiphol en transfers. Onder voorbehoud van drukfouten of prijswijzigingen.

<https://www.bbi-travel.nl/finland/wintersport>
050-3136000

Zaken & Transacties

28 JAAR ERVARING

CURSUS DAYTRADEN 675 ex btw

2e persoon half geld

Cursus in Hotel vd Valk Breukelen | Acht weken | Gratis handelssrobot

Gewoon winst, geen gedoe

Originele reacties cursisten

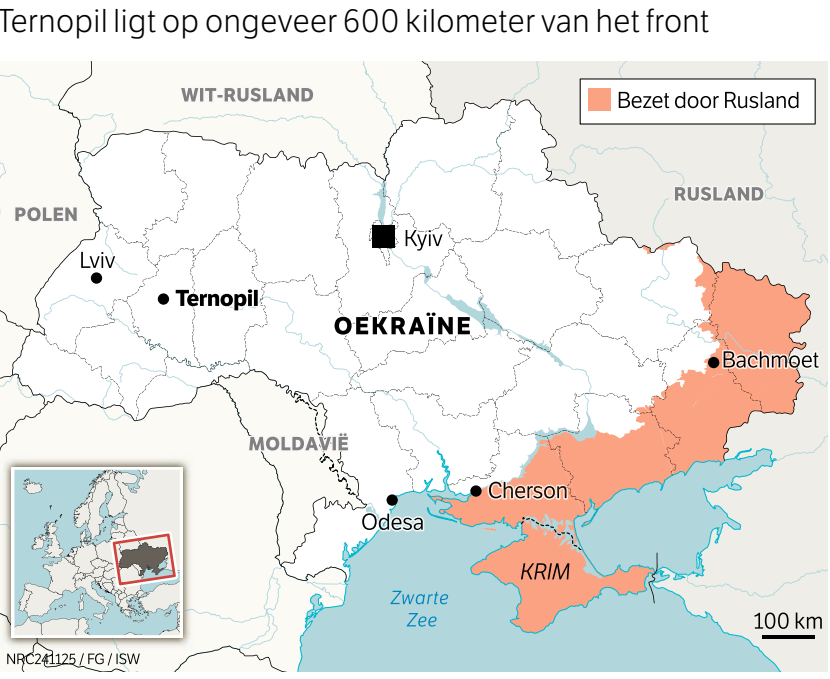
Lege zak

Gaat top hier. Eerst ben ik nog keihard onderuit gegaan door Trump z'n tariffs, resultaat: lege zak. Maar nu poets ik alles rustig en gestaag weg. Het systeem van Wessels blijft geweldig: elke dag een beetje geld binnenharken. Wat ik mis zijn de ochtendsessies met Rob, die maken het pakjesfeest compleet.

Geen overnight meer

Per vandaag heb ik geen overnight posities meer. Er blijft nog een gescoord rendement van 75,3% over. En dat 3,5 maand na de cursus en met Live geld!

Volgende cursusdata in Hotel vd Valk Breukelen:
maandag 8 dec, vrijdag 19 dec en maandag 29 dec
Let op! U kunt snel veel winst boeken maar net zo snel veel verlies lijden
www.robwessels.nl 010 519 21 15

BROKKING

VLOERKLEDEN

GOED

GEKLEED

in elke stijl

SINDS 1971

DE PLEK WAAR

VAKMANSCHAP

EN STIJL TOT

UITING KOMEN.

Basiliekpad 42 · 3401 BJ IJsselstein · T 030 - 688 26 52 · info@vloerkledenspecialist.nl · www.vloerkledenspecialist.nl

Winkelcentrum in Shanghai met Japanse restaurants. De Chinese overheid stelde een negatief reisadvies in voor Japan. Dit jaar bezocht een recordaantal van 7,5 miljoen Chinezen het land. FOTO LOUISE DELMOTTE/AP

RUZIE OM TAIWAN

China reageert fel op Japan, maar Chinezen hebben geen zin in protesten

De Chinees-Japanse ruzie over Taiwan is voorlopig niet voorbij. Maar veel Chinezen maken zich meer zorgen over de economie.

Tabitha Speelman

BEIJING

De Japanse jazzband van bassist Yoshio Suzuki stond al op het podium in Beijing toen de leden te horen kregen dat hun concert die avond werd afgelast. Ze waren bezig met de soundcheck toen een politieagent in burger met die boodschap binnenliep, vertelt de Duitse muziekpromotor Christian Petersen-Clausen, die het concert had georganiseerd, de volgende dag in een café. „De Japanse musici zijn er kapot van en de fans vinden het ook heel jammer.”

Publieke uitingen van Japanse cultuur in China zijn het slachtoffer van de diplomatieke crisis tussen beide landen, die zich als een olievlek langzaam uitbreidt. Het conflict begon op 7 november, toen de nieuwe Japanse premier Sanae Takaichi op een vraag in het parlement suggereerde dat Japan militaire steun zou verlenen aan Taiwan in het geval van een gewapend conflict in die contreien.

Voor China, dat Taiwan als onderdeel van het eigen grondgebied ziet, werd hiermee „een rode lijn overschreden”, stelde buitenlandminister Wang Yi afgelopen zondag in een verklaring. China eist dat Takaichi de uitspraken intrekt, en voert intussen de druk op. Zo stuurde het land tijdens de G20-top van afgelopen weekend een brief aan de VN met als bood-

schap dat de uitspraken van Takaichi „breken met het internationaal recht” door zich te mengen in wat China ziet als een interne aangelegenheid. De Chinese premier Li Qiang wilde Takaichi tijdens die top niet ontmoeten, en op groepsfoto’s stonden ze ver van elkaar verwijderd.

Ook belde president Xi Jinping maandagavond met Donald Trump. De twee presidenten maakten afspraken over Trumps staatsbezoek aan China van aankomend voorjaar, maar voor China lag de nadruk van het gesprek op Taiwan, blijkt uit de Chinese samenvatting van het gesprek. Een paar uur later belde Trump ook met Takaichi.

Veranderend speelveld

De Chinese overheid stelde een negatief reisadvies in voor Japan, dat dit jaar tot nu toe juist een recordaantal van 7,5 miljoen Chinese bezoekers ontving. Ook de import van Japanse visserijproducten werd stilgelegd. Strategisch belangrijke sectoren zoals de Japanse auto- en chipsector blijven tot nu toe buiten schot.

„Er staat niks op papier, maar iedereen probeert te interpreteren wat hun leidinggevend denken willen,” legt Petersen-Clausen uit. Dat zorgt voor ad-hoc-beleid. Zo kon een concert van een Japanse groep in Shanghai een week eerder nog wel doorgaan. En de G20-top van afgelopen weekend was een week eerder dan 60 procent van de

vluchten naar Japan werd geannuleerd vanwege „redenen rond bedrijfsplanning” of „de openbare veiligheid”, wordt op andere routes nog normaal gevlogen.

Voorlopig zal dit zo doorgaan, denkt politiek analist Shi Shusi, die de crisis als onafhankelijk commentator duidt voor zijn 2,5 miljoen volgers op sociaal mediaplatform Weibo. Hij verwacht niet dat een van beide kanten

”

Premier Takaichi herhaalt in principe de boodschap van haar mentor Abe, maar ze is explicieter en minder tactisch dan hij was

Shi Shusi politiek analist

op de korte termijn zal inbinden. „Voor China is dit een principekwestie, en voor Takaichi is een stap terug nog lang niet nodig. Ze heeft hoge populariteitscijfers en met de Japanse economie gaat het ook relatief goed”, zegt hij aan de telefoon.

Voor de Chinese overheid kwamen Takaichi’s uitspraken niet onverwacht, denkt Shi. Ze zijn deel van een verschuiving binnen de Japanse politiek die gepaard gaat met meer aandacht voor defensie. Die trend begon

onder voormalig premier Shinzo Abe, Takaichi’s mentor, die in 2015 een wijziging van Japans pacifistische grondwet doorvoerde om de weg te openen voor buitenlandse militaire operaties.

„In principe herhaalt Takaichi de boodschap van haar mentor Abe,” zegt Shi. „Maar ze is explicieter en minder tactisch dan hij was. Abe hield altijd vaag wat Japan precies zou doen als er een probleem bij Taiwan was. Dat is in diplomatiek opzicht veel werkbaarder.”

Maar uiteindelijk draait dit niet om één politicus. „Belangrijker is dat de Japanse publieke opinie deze ruk naar rechts en de veranderende rol voor de Zelfverdedigingstroepen steunt.”

Daarmee krijgt Beijing te maken met een veranderend speelveld rondom Taiwan waar het niet blij mee is. Beijing ziet het democratisch bestuurde eiland als onderdeel van China, dat uiteindelijk verenigd moet worden met het moederland, desnoods met geweld. Tegelijk vormt voor Japan juist de groeiende Chinese dreiging in de regio een belangrijke motivatie om het leger te versterken.

Overdreven reactie

Inmiddels wordt de diplomatieke crisis tussen de buurlanden vergeleken met die uit 2012, toen een conflict over de betwiste Senkaku-eilanden groep hoog opliep. „Maar destijds waren er in China grote protesten, waar-

bij Japanse auto’s en restaurants werden vernield, nu blijft het rustig. Op het gecensureerde internet overheersen zoals gebruikelijk nationalistische uitspraken, maar er is geen sprake van protesten of grootschalige spontane boycots.

Volgens Shi heeft dit onder andere te maken met de zwakkere Chinese economie. „Online je mening uiten is één ding, maar op dit moment is een ruzie met Japan of Amerika niet waar Chinezen wakker van liggen. Dat is de economie. Daarnaast is Japan de laatste jaren juist ook populair, zeker onder Chinese jongeren in de steden.”

Dat geldt ook voor de 23-jarige Chinese masterstudent Borui [volledige naam bekend bij de redactie]. Hij is een fan van het Japanse kunstschaatsen maar weet op dit moment niet of zijn reis naar Nagoya volgende week voor de finale van een kunstschaats-toernooi door kan gaan. Het zou zijn eerste reis buiten China worden.

Zijn oorspronkelijke vliegticket is geannuleerd maar hij kon een ander ticket bemachtigen. Hij hoopt dat die vlucht wel gaat. „Ik ondervind hier zowel emotionele als financiële schade van,” zegt hij in een telefoongesprek met NRC. „Niet van het Japanse standpunt, maar van de Chinese reactie erop.”

Hij vraagt zich af of dit niet anders kon. „Het voelt overdreven. Ik vind het een diplomatiek falen.”

Met medewerking van Wanqing Chen.

KAMERNOOD

Geen kamer? Dan een huisje in de tuin van je ouders

Betaalbare woonruimte is voor een studerend kind lastig te vinden. Is een huisje in de tuin de oplossing? Een nieuwe wet lijkt het makkelijker te maken.

Lizanne Schipper
AMSTERDAM

De 24-jarige zoon van Dave Heemskerk (51) uit Zoetermeer woont sinds begin dit jaar in de garage van zijn ouders. Met een grondige verbouwing en een extra etage is het een volwaardige woning geworden van 36 vierkante meter, inclusief keuken en een bescheiden badkamer op de begane grond. „Een minihuisje”, noemt Heemskerk het.

Zelf kon zijn zoon zich geen woning veroorloven en zijn oude slaapkamer thuis bood te weinig privacy. Heemskerk is er meer dan twee jaar mee bezig geweest, vooral om de benodigde vergunningen rond te krijgen, maar het gezin is er heel blij mee. „Wij zijn nu in de eerste plaats burens van onze zoon, daarna pas ouders. Soms ga ik voetbal bij hem kijken. Mijn vrouw blijft dan thuis om haar eigen serie zien.” Wanneer zijn zoon alsnog op zichzelf gaat wonen, kan Heemskerks dochter (19) het huisje in. Zij woont nu op zolder.

Woningnood nijpend
Kamernood onder studenten wordt hoe langer hoe nijpender doordat veel particuliere verhuurders hun huurpanden in Nederlandse studentensteden verkopen. In het vorige collegejaar verdwenen zo ongeveer

10.000 studentenkamers, blijkt uit de Landelijke Monitor Studentenhuising 2025. Meer dan de helft van de studenten woont nog thuis. Soms vrijwillig, vaak noodgedwongen. Woonruimte in de tuin kan uitkomst bieden. Dat kan een apart huisje zijn, maar ook een verbouwde garage of de ‘chillruimte’ die toch al voor de puberkinderen was neergezet.

Goedkoop is zo’n aparte woonruimte niet, en het heeft wat voeten in de aarde. Maar eerst het goede nieuws: waarschijnlijk gaat de wet het makkelijker maken. Op dit moment vergt een huisje in de tuin in de meeste gemeenten een vergunning, zeker als dat niet is bestemd voor een zorgbehoevende ouder. Het is maar afwachten of je die toestemming krijgt. Met de nieuwe regiewet (vult de Wet versterking regie volkshuising), die de Tweede Kamer afgelopen juli aannam, komen hiervoor weer landelijke regels. En het ziet er naar uit dat niet alleen mantelzorgwoningen dan vergunningvrij worden, maar ook de breder gedefiniëerde familiewoningen, zegt jurist Jasper van Heeren van vereniging MantelzorgNL. „Voor een eerste-graads familielid, dus een ouder of kind, mag dan zonder vergunning een woning op het achtererf worden neergezet of een schuur worden verbouwd. Een groot winstpunt. Wij zijn

Bij **Dave Heemskerk** duurde het zeker een jaar voordat de papieren voor de verbouwing van zijn garage binnen waren. FOTO BART MAAT

hier superpositief over.”

In Nederland zou ruimte zijn voor bijna 120.000 van zulke woonunits, aldus MantelzorgNL. Bij die berekening keek de vereniging naar 45-plussers die een woonhuis hebben met een tuin van minimaal vijftig vierkante meter.

Pleitbezorger van de familiewo-

De ambtenaar volgde nauwgezet het lijstje. Eerst door deze hoepel springen

Dave Heemskerk bouwde een tuinhuis voor zijn zoon

ning is voormalig Tweede Kamerlid Derk Boswijk (CDA). Hij kwam op het idee toen hij begin dit jaar een verzoeking sprak die graag bij haar kinderen op het erf wilde wonen. Dat kon niet, ze was fysiek te vitaal voor een mantelzorgwoning. Zonde, vond Boswijk. „Ook in de fase voordat zorg nodig is, moet een woning op het

erf mogelijk zijn. Waarop ik al snel bedacht: waarom zou dit niet ook kunnen voor jongeren die moeilijk woonruimte kunnen vinden? Het is een sympathieke manier om studenten op korte termijn perspectief te bieden.”

Verzoepeling regelgeving
Demissionair woonminister Mona Keijzer (BBB) was gewonnen voor het CDA-plan. Het wachten is nu op de concrete uitwerking van de nieuwe wet. Boswijk: „Voorheen waren er bezwaren dat zulke woningen het groen zouden aantasten. Maar inmiddels is de nood zo hoog dat iedereen het wel eens is met verzoepeling van de regelgeving.” Wel wordt nog nagedacht over een afgepaste termijn, aldus Boswijk. „Waar ik zelf aan zit te denken, is dat de familiewoning bijvoorbeeld tien jaar mag worden gebruikt, om de huidige wooncrisis te overbruggen. Daarna moet het huisje dan worden afgebroken of teruggebracht naar de oude staat, of het zou alleen nog als mantelzorgwoning mogen worden gebruikt.” Het idee daarachter is dat als de woningnood niet meer zo groot is, de oude regels weer gelden die willen voorkomen dat tuinen worden volgebouwd. Dat volbouwen kan immers voor burens een probleem zijn én daardoor verdwijnt veel groen, wat alleen al gezien de regenafvoer bezwaarlijk is.

Als voor een huisje in de tuin geen gemeentelijke vergunning meer nodig is, scheelt dat gedoe en veel tijd. Zo duurde het bij Dave Heemskerk ze-

Het is een sympathieke manier om studenten op korte termijn perspectief te bieden

Derk Boswijk
Oud-Tweede Kamerlid CDA

ker een jaar voordat de papieren voor de verbouwing van zijn garage binnen waren. „De ambtenaar volgde nauwgezet de afvinklijstjes. Eerst door deze hoepel springen, voordat je door de volgende kunt.”

Maar ook als zo’n vergunning niet meer hoeft, heb je niet volledig de vrije hand. Bouwweisen schrijven bijvoorbeeld voor dat het huisje niet te hoog mag zijn, dat het hooguit de helft van de tuin in beslag mag nemen en maximaal vier à vijf meter van de hoofdwooning mag staan. Dat laatste is nogal onhandig als je een diepe tuin hebt, beaamt jurist Jan Heeren. „Reden is dat sommige grote percelen uit verschillende soorten grond bestaan, bijvoorbeeld deels akkerbouwgrond. Daarvoor is een aparte vergunning nodig.”

Kosten: zeker 50.000 euro
Verder moet de woonruimte brandveilig zijn, goed geïsoleerd en voorzien van een wc, douche en keuken. Daarvoor zijn elektriciteit, een wateraansluiting en riolering nodig. „Dat

kost wel wat”, aldus Van Heeren. Wil je volgens de regels een huisje neerzetten voor een kind – dus zonder kostbare zorgaanpassingen – dan ben je daar naar schatting zeker 50.000 euro aan kwijt.

Geen kinderachtig bedrag. Hoe financier je dat? Voor de hand ligt een verhoging van de eigen hypotheek. Gemiddeld hebben eigenaren van Nederlandse koopwoningen 220.000 euro overwaarde, bleek uit onderzoek van databureau Calcasa – dus dat zou moeten lukken. Maar de hypotheekverstrekker moet het ook willen. Sowieso is diens toestemming nodig voor een *tiny house* op het erf, ook als er geen extra lening voor nodig is.

Doen zij daar wel eens moeilijk over? Dat wisselt, zegt Martin Hagedoorn van adviesketen De Hypotheekshop. Hij heeft eens rondgevraagd onder aangesloten adviseurs. Die krijgen met enige regelmaat vragen over de financiering van mantelzorgwoningen. Met vergelijkbare huisjes voor studerende kinderen lijken nog weinig klanten bezig te zijn, maar Hagedoorn verwacht wel dat dat gaat komen. „Het kamergebrek wordt steeds schrijnender. Onder meer in Het Gooi zijn best veel mensen met buitenverblijven in de tuin, bijvoorbeeld voor thuiswerk. Na een verbouwing zou daar zo een kind kunnen wonen.”

Als je het simpel houdt, zullen de meeste banken er volgens hem weinig op tegen hebben. „Zeker als je je eigen overwaarde inzet voor de financiering en je de twee woningen niet formeel splitst, met eigen huismummers.” Toch zullen sommige partijen, vooral hypotheekverstrekkers die standaardproducten aanbieden om de kosten te drukken, het volgens Hagedoorn niet zien zitten. „Zij zijn misschien bang dat een soort huurconstructie ontstaat en dat de bewoner van het huisje niet meer weg wil, mocht een gedwongen verkoop aan de orde zijn.”

Overwaarde niet genoeg

Een flinke overwaarde is overigens niet genoeg om een extra lening te krijgen. De bank kijkt daarvoor ook naar het inkomen. Voor de wat oudere huiseigenaar kan de hoogte van de lening daardoor tegenvallen, zegt Hagedoorn. „Vanaf een bepaalde leeftijd, vaak al 57 jaar, wordt gerekend met het verwachte pensioeninkomen. Vooral voor zzp’ers die niet zo veel voor hun pensioen geregeld hebben, kan het dan lastig worden om genoeg te lenen.”

Jammer is het dat wanneer je verhuist, het huisje moet worden afgebroken: de extra woonruimte mag volgens de regels niet blijven staan, onder meer om volgebouwde tuinen te vermijden. Je kunt het dus niet als waardevolle extra meters mee verkopen aan een nieuwe bewoner. En komt de familiewoning vrij, dan mag er niet zomaar een neef of nicht intrekken, laat staan een onbekende huurder of een tijdelijke vakantievierder – aangezien die geen eerste-graads familielid is.

Jammer, vindt Dave Heemskerk. Zijn 31-jarige nicht die ook moeite heeft geschikte woonruimte te vinden, heeft al aangegeven belangstelling te hebben voor zijn tiny house in de garage. Maar dat wordt dus lastig. Wel mag het huisje zo blijven wanneer zijn beide kinderen zijn uitgevlogen, doordat het vastzit aan zijn eigen woning en is gekwalificeerd als gebruiksruimte. Tijdens de bouw heeft hij in de verbindingsmuur alvast een deurkozijn laten maken. Daar is nu niets van te zien, maar later kunnen zijn vrouw en hij het huisje als dat nodig is heel makkelijk bij hun woning trekken en gelijkvloers gaan wonen.

nrcwebwinkel

Adviesprijs
159,95
79,-

Puzzelbord met draaisysteem

- › Voor puzzels tot 1000 stukjes | 77 x 57 centimeter
- › Met 360° draaibare ringstandaard en kantelfunctie
- › Voor optimaal puzzelplezier

Wat dit puzzelbord bijzonder maakt, is de ingebouwde draaibare ringstandaard. Dankzij deze slimme functie kun je het gehele bord moeiteloos ronddraaien zonder het op te tillen of te verschuiven. Ideaal wanneer je alle kanten van de puzzel comfortabel wilt bereiken. Dankzij de kantelfunctie kun je het puzzelbord op de gewenste hoek plaatsen. Perfect voor comfortabel puzzelen, waar je ook bent. Het puzzelbord heeft vier handige opbergladen en is bekleed met vilt.

Bestel nu › nrcwebwinkel.nl/puzzelbord

KERSTACTIE 2025

Met Prinsjesdag 2025 liet het kabinet weinig ambitie zien op het gebied van armoedebestrijding. Dat betekent dat de reflectie van de planbureaus (SCP, CPB en PBL) in 2024 onverkort blijft staan: er is grote zorg over de lange termijn-effecten van het overheidsbeleid voor armoedebestrijding. Daarom blijft een focus op armoede- en eenzaamheidsbestrijding vanuit het NRC Lezersfonds onverminderd relevant. Immers, bestrijden van armoede en eenzaamheid blijft in het belang van ons allemaal en is juist in deze onzekere tijden extra noodzakelijk en urgent. Iemand die geldzorgen heeft of in armoede leeft heeft vaker last van stress, problemen met de gezondheid, eenzaamheid en schaamte. Vele particuliere initiatieven, dicht bij de

mensen die hulp het meest nodig hebben, brengen verlichting. Het NRC Lezersfonds (1928) steunt dit soort initiatieven. Daarom doet het NRC Lezersfonds ook dit jaar opnieuw een beroep op u om te helpen bij het verlichten van armoede in ons land. Vorig jaar ontvingen wij van NRC-lezers maar liefst € 316.000 aan giften. Met dat geld ondersteunen wij bijvoorbeeld projecten die zich bezighouden met het lenigen van de ergste nood bij armoede en het bestrijden van eenzaamheid en isolement. Ook bieden we voedselhulp en hulp aan daklozen en vluchtelingen. Vaak focussen wij ons daarbij op kleinschalige projecten in de wijken en buurten van steden en dorpen. Het geld wordt tweemaal per jaar toegekend door de

commissie van het NRC Lezersfonds en besteed via lokale organisaties. Bestuur en commissie ontvangen geen vergoeding.

Hoe het geld wordt besteed is te vinden op onze website. Wilt u bijdragen? U kunt uw gift overmaken op IBAN NL34INGB0002806200 of NL14RABO0365692034 ten name van Stichting Fonds van NRC Handelsbladlezers of via onze website nrclezersfonds.nl. Ook kunt u de QR-code gebruiken met een barcodescanner.

Op onze website vindt u ook alle informatie over ons fonds, de financiële verantwoording en ons ANBI-nummer.

De commissieleden van NRC Lezersfonds zijn:

- Henk Itzig Heine, *voormalig Hoofddirecteur Personeel bij het ministerie van Defensie*
- Gertjan Sonneveld, *voormalig hoofd Finance NRC Media BV*
- Olivier Spier, *notaris te Amsterdam*
- Marijke van Haaren, *oud-wethouder gemeente Berkelland*
- Sylvie Lo Fo Wong, *voormalig huisarts te Rotterdam*
- Faye Leigh Lui, *docent communicatie Hogeschool In Holland*
- Leon Vos, *psychiater bij Reiner van Arkel, Den Bosch*

nrc

nrcwebwinkel

ELEKTRONICA

Ontdek de mooiste cadeaus

VIRTUFIT
Loopband

Adviesprijs
1.499,-
1.149,-

- › Breed en krachtig loopvlak
- › Geschikt voor wandelen tot serieus hardlopen met hellingshoek tot 15%
- › Hoogwaardig fitnessapparaat voor thuisgebruik

APPLE
Refurbished iPhone
SE 2022

Adviesprijs
529,-
249,-

- › 64 GB opslaggeheugen met beschermhoes en beschermfolie voor je beeldscherm
- › Uitstekende camera-kwaliteit in handig formaat
- › Op meer dan 50 punten gecontroleerd

APPLE
Refurbished MacBook Pro
16 inch met Touch Bar

Adviesprijs
2.500,-
799,-

- › 16 inch laptop met indrukwekkend Retina-display en krachtige prestaties
- › Ideale keuze voor professioneel én dagelijks gebruik
- › Zo goed als nieuw

AENO
Infrarood verwarming

Adviesprijs
329,-
229,-

- › Geschikt tot 30 m² met een laag energieverbruik
- › Eenvoudige installatie, vereist geen extra gereedschap
- › Zowel bevestiging aan de muur of vrijstaand op de vloer te plaatsen

SONY
Nekbandspeaker
BRAVIA Theatre U

Adviesprijs
299,-
209,-

- › Persoonlijk surroundsound zonder hoofdtelefoon
- › Perfecte oplossing voor slechthorenden
- › Ideaal voor ontspannen films en televisie kijken

AVOLT
Stekkerdoos

Adviesprijs
69,90
54,-

- › Geniet zorgeloos van stroom overal in huis
- › Drie stopcontacten en twee USB-C poorten
- › Stijlvol design in meerdere kleuren

SENNHEISER
Koptelefoon
Momentum 4

Adviesprijs
369,-
229,-

- › Draadloze over-ear koptelefoon
- › Ultiem draagcomfort met premium geluidskwaliteit
- › 60-uur batterijduur, adaptieve ruisonderdrukking

Bekijk alle cadeaus online > nrcwebwinkel.nl/cadeaus

Bedrijven in **Europoort** fakkelen af tijdens een grote stroomstoring in het gebied, in 2024. FOTO JEFFREY GROENEWEG/ANP

INNOVATIEMONITOR 2025

Uitval van stroom of internet brengt meeste bedrijven direct in problemen

Het merendeel van de Nederlandse bedrijven loopt direct vast bij een aanval op de vitale infrastructuur.

Stefan Vermeulen

AMSTERDAM

Als in Nederland vitale voorzieningen uitvallen, raakt het bedrijfsleven direct in grote problemen. Het merendeel kan binnen een halve dag niet meer functioneren bij uitval van elektriciteit, telefonie en internet of andere ict-diensten. Dat blijkt uit de Nederlandse Innovatiemonitor 2025, die dinsdag is gepubliceerd.

Als de elektriciteit uitvalt, stopt 64 procent van de bedrijven direct met functioneren. Binnen 24 uur stijgt dat percentage naar 90 procent. Driekwart van de ondernemingen kan geen dag zonder telefonie en internet, bij drie dagen uitval zit 86 procent in de problemen. Circa 77 procent van de bedrijven kan geen drie dagen zonder clouddiensten of e-mail. Uitval van de watertoevoer, het betalingsverkeer of toelevering van grondstoffen zou bedrijven gemiddeld iets minder snel in de problemen brengen.

De Nederlandse Innovatiemonitor wordt jaarlijks uitgevoerd door SEO Economisch Onderzoek in opdracht van de Universiteit van Amsterdam. Dit jaar deden er ruim driehonderd bedrijven mee. Het onderzoek richtte zich in het bijzonder op de impact van geopolitieke onrust op bedrijven en de toepassing van 'sleuteltechnologieën', waaronder AI.

De Nationale Coördinator Terro-

risme en Veiligheid (NCTV) en inlichtingendienst AIVD waarschuwen al langere tijd voor aanvallen op de vitale infrastructuur in Nederland, bijvoorbeeld door landen als Rusland en China. Het kabinet lanceerde deze maand de campagne 'Denk Vooruit', die Nederlanders aanmoedigt zich met een noodpakket voor te bereiden op een situatie van 72 uur zonder water, stroom of internet.

Bedrijven komen in zo'n situatie een stuk sneller in de problemen dan burgers, merken de opstellers van de Innovatiemonitor op. Een dag stroomuitval brengt minder dan de helft van de Nederlanders in problemen, de meeste mensen redden het naar eigen zeggen ook wel een week zonder telefoon en internet.

Twee derde van de Nederlandse bedrijven heeft volgens de Innovatiemonitor wel enige maatregelen getroffen om weerbaarder te zijn voor het geval vitale voorzieningen wegvallen. Ze hebben bijvoorbeeld back-upsysteem gebouwd of extra voorraden aangelegd. Ict-bedrijven en ondernemingen die internationaal opereren zijn gemiddeld het beste voorbereid op een noodsituatie. Ruim een op de vijf bedrijven heeft helemaal niets voorbereid, aldus het onderzoek.

Minder klimaatambitie

Uit de Innovatiemonitor blijkt ook dat bedrijven hun klimaatambities steeds verder terugschroeven. Drie jaar gele-

den gaf 61 procent van de bedrijven nog aan in of voor 2030 over een „verhaalbare ecologische voetafdruk” te zullen beschikken. De afgelopen jaren liep dat percentage gestaag terug; inmiddels zegt nog slechts 35 procent van de bedrijven uiterlijk in 2030 klimaatneutraal te zullen zijn.

Het aandeel bedrijven dat pas na

2050 klimaatneutraal is of helemaal geen klimaatambities formuleert, neemt bovendien toe: van 23 procent in 2023 tot 31 procent dit jaar. Vooral internationale bedrijven met de grootste ecologische voetafdruk zijn minder ambitieus geworden, schrijven de onderzoekers, zonder namen van individuele bedrijven te noemen. Eerder dit jaar signaleerde het CBS al

dat bedrijven steeds minder investeren in verduurzaming.

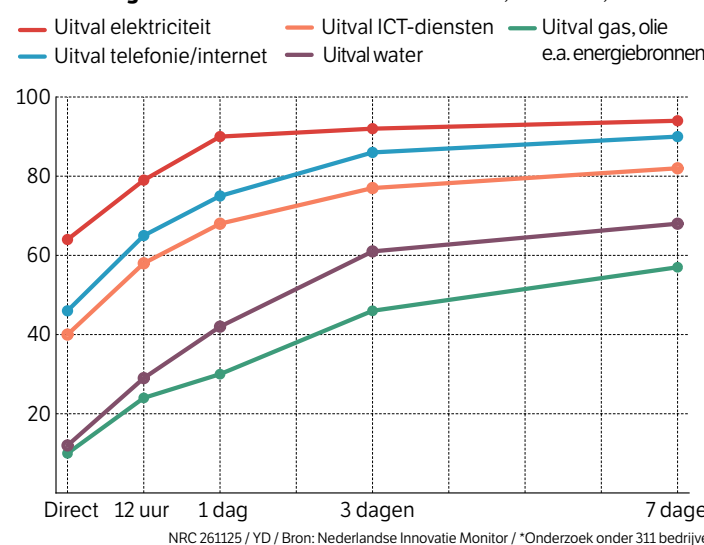
De inzet van AI binnen Nederlandse bedrijven is het afgelopen jaar toegenomen, blijkt ook uit de Innovatiemonitor. Maandag adviseerde een groep van ruim vijftig deskundigen het kabinet om miljarden euro's uit te trekken voor een 'AI-Deltaplan'. Uit de Innovatiemonitor blijkt dat veel bedrijven dit jaar al een „inhaalslag” maakten.

In zo'n veertig procent van de bedrijven is het gebruik van AI inmiddels ingeburgerd: de capaciteiten van organisaties en hun medewerkers voor het gebruik van AI zijn toegenomen ten opzichte van vorig jaar. Met name in de ict en de financiële en zakelijke dienstverlening wordt veel gebruik gemaakt van AI, schrijven de onderzoekers, terwijl de industrie-, landbouw- en energiesector nog minder „AI-volwassenheid” hebben.

Veel beleggers vrezen dat de vaak forse investeringen in AI op termijn te weinig rendement zullen opleveren. De Innovatiemonitor geeft op dit vlak een positief beeld: bedrijven die AI efficiënt weten in te zetten, rapporteren ook betere bedrijfsprestaties. „Investeren in AI beginnen nu uiteindelijk te renderen voor bedrijven en verhogen de productiviteit”, aldus de onderzoekers. In hoeverre AI bestaande bedrijfsprocessen (en medewerkers) ondersteunt of juist vervangt, was volgens de onderzoekers nog niet vast te stellen.

Vastlopen

Aandeel bedrijven* dat aangeeft na bepaalde tijd zonder voorzieningen niet meer te kunnen functioneren, naar duur, 2025

NRC 261125 / YD / Bron: Nederlandse Innovatie Monitor / *Onderzoek onder 311 bedrijven

Tan Tunali en Christiaan Pelgrim
AMSTERDAM

Een „smerige gedachte”. Zo noemde demissionair minister Mariëlle Paul (Sociale Zaken, VVD) de suggestie dat ze gezwicht is voor de uitzendlobby. Ruim twee weken na haar aantreden zette Paul een streep door nieuwe regels die arbeidsmigranten per 1 januari beter moesten beschermen. Het duurde vijf weken tot ze de Tweede Kamer daarover informeerde, één dag na de verkiezingen. „De uitzendlobby @work”, schreef Pauls voorganger Eddy van Hijum (NSC) op LinkedIn.

Onzin, reageerde Paul voor de camera van de NOS. „Ik ben niet vatbaar voor welke lobbyclub dan ook.” Ze had Van Hijums plan teruggedraaid, zei ze, na lezing van „stapels rapporten, documenten, adviezen” waarin „iedereen andere inzichten” had. Van Hijum wilde af van de regeling waarmee werkgevers een kwart van het minimumloon van arbeidsmigranten mogen inhouden voor hun huisvestingskosten. Vanaf januari zou die regeling in vijf jaar volledig worden afgebouwd.

Donderdag moet Paul zich hierover verdedigen in de Tweede Kamer, en die zal veel vragen voor haar hebben. Waarom schrapte zij een plan dat al zo lang voorbereid was? Waarom deed ze dit als dubbeldemissionaire minister zonder overleg met de Tweede Kamer en betrokken organisaties? En waarom maakte Paul het pas een dag na de verkiezingen bekend?

Maar de minister zal ook inhoudelijk moeten verdedigen waarom ze het plan introk. Haar belangrijkste drie argumenten deelde ze afgelopen donderdag al in een Kamerbrief. Wat vinden deskundigen en betrokken organisaties van deze drie argumenten?

1 | ‘Hierdoor doen werkgevers hun best voor huisvesting’

Met Van Hijums plan krijgt de werknemer de beschikking over zijn volledige minimumloon, schreven ambtenaren op 23 september in een nota voor hun pas aangetreden minister Paul. „Maar géén dak boven z’n hoofd”, schreef Paul in de kantlijn.

De minister vreest dat werkgevers, meestal uitzendbureaus, arbeidsmigranten niet meer aan een huis willen helpen zodra ze de huur niet meer op hun minimumloon mogen inhouden. Nu weten ze tenminste zeker dat ze hun huur krijgen. Een voordeel waar andere huisbazen jaloers op kunnen zijn: die lopen het risico dat de huurincasso mislukt als de huurder te weinig geld op zijn rekening heeft.

Een ander voordeel dat uitzendbureaus nu hebben: als zij de huur in mindering brengen op het loon, hoeven ze ook minder werkgeverspremies af te dragen. In eerste instantie wordt alleen het netto-loon hierdoor lager, maar via een andere regeling mogen de huurkosten verrekend worden met het brutoloon. Afschaffing van deze regeling „raakt enorm aan het winstmodel”, zegt arbeidsjurist Imke van Gardingen van vakbond FNV.

Iedereen is het er dus over eens dat de huidige regeling voordeliger is voor uitzendbureaus. Maar gaan ze na afschaffing ook echt stoppen met het aanbieden van huisvesting, zoals minister Paul vreest, waardoor arbeidsmigranten zijn overgeleverd aan de krappe huizenmarkt en dakloosheid dreigt?

Woningen van **KaF-ra Housing in Venlo**, waar plek is voor 800 arbeidsmigranten. FOTO ROB ENGE-LAAR/ANP

ARBEIDSMIGRANTEN

Plotselinge koerswijziging op arbeidsmigratie: hoe sterk zijn Pauls argumenten?

Demissionair minister Mariëlle Paul moet zich in de Tweede Kamer verdedigen voor het plotseling intrekken van een regeling voor arbeidsmigranten, kort na haar aantreden. De regeling zou de groep beter moeten beschermen. *NRC* weegt haar drie belangrijkste argumenten.

In de eerste nota aan minister Paul relativeren haar ambtenaren dit risico: werkgevers zullen toch willen dat hun werknemers een dak boven hun hoofd hebben, zeker als ze daar nog steeds geld mee kunnen verdienen, zij het wat minder dan nu. Uitzendorganisaties bestrijden dat. Volgens Jurriën Koops, directeur van brancheorganisatie ABU, verdienen de meeste uitzenders helemaal niet aan huisvesting. „Niemand gelooft dat, maar neem het van mij aan.”

De winst zit bij de eigenaar van de huisvesting en dat is in veruit de meeste gevallen niet de uitzender, aldus Koops. Die eigenaar stelt deze huizen volgens hem beschikbaar via afspraken met grote vastgoedpartijen. En die vastgoedeigenaren, vreest Koops, zullen terughoudender worden als zij straks, net als andere verhuurders, het risico lopen dat de huur niet betaald wordt. „Dan zullen zij zeggen: ik kan ook aan asielzoekers of statushouders verhuren, als mijn inkomsten dan zekerder zijn.”

Vakbond FNV en de Arbeidsinspectie spreken allebei wél van een verdienmodel dat minder aantrekkelijk gemaakt moet worden. In de „stapels rapporten” die minister Paul heeft gelezen, schrijft

de Arbeidsinspectie dat deze regeling het beste in één keer afgeschafte kan worden. De inspectie noemt het een „stimuleringsregeling voor arbeidsmigratie”.

„Aan de huisvesting van arbeidsmigranten kunnen werkgevers verdienen”, aan werknemers „die al een huis in Nederland hebben niet”.

Zonder de inhoudingsregeling kunnen werkgevers nog prima hun arbeidsmigranten aan een huis helpen, zegt ook econoom en arbeidsmigratiedeskundige Malgorzata Bos-Karczewska. Zij ziet nu al uitzendbureaus die geen huur inhouden, maar gewoon het volledige loon uitbetalen. „Dat is niet zo ingewikkeld.”

Ze noemt een uitzendbureau dat de huisvesting via een dochterbedrijf regelt en alle werknemers vraagt aan dat bedrijf de huur te betalen. Om het risico op mislukte incasso's af te dekken, vraagt het bedrijf een borg van 150 euro. „Dat is een voorbeeld van een goede uitzender”, zegt ze.

2 | ‘Nu is de looninhouding zichtbaar en controleerbaar’

Het is van alle tijden: werkgevers die kosten inhouden op het loon van hun werknemers voor bijvoorbeeld lunch of ver-

voer. Maar die route kan ook misbruikt worden om kwetsbare werknemers onder te betalen. Want wat durven zij in te brengen tegen degene die verantwoordelijk is voor hun baan én hun bed? Bij een conflict dreigen ze beide kwijt te raken.

Daarom geldt sinds 2017 de regel: het minimumloon moet in ieder geval volledig uitbetaald worden. Maar er zijn twee uitzonderingen: huur en zorgpremie mogen onder voorwaarden wel ingehouden worden op het minimumloon. „Dat was een heel bewuste keuze”, zegt Koops van uitzendkoepel ABU. „Vóór deze wet waren er allerlei misstanden”, zegt hij. Controle was ingewikkeld, bijvoorbeeld omdat huur en zorgkosten contant of via online betaalverzoeken werden geïnd.

Nu zijn er duidelijke voorwaarden: niet meer dan een kwart van het minimumloon mag worden ingehouden, het moet duidelijk op de loonstrook staan en de huisvesting moet een kwaliteitskeurmerk hebben. Koops: „Daarmee is het transparant en kan er toezicht gehouden worden.” Ook minister Paul bedient zich van dat argument. Zij vreest dat uitzendbureaus na afschaffing van deze regeling nog steeds huurkosten zullen verrekenen, maar dan contant en illegaal. Nu kan de Arbeidsinspectie alles netjes in de gaten houden.

De Arbeidsinspectie zelf ziet dat anders: dat illegale, contante circuit is er al lang, schreef de inspectie in de interne nota's die de minister las, ondanks het verplichte kwaliteitskeurmerk. Sommige werkgevers houden zich in de papieren werkelijkheid aan de regels, maar blijken bijvoorbeeld het maximale bedrag in te houden voor alleen een bed. Of ze laten de huurder naast de verrekening op de loonstrook ook verborgen contante betalingen doen.

De gevolgen van die afhankelijkheid ziet Joost van Woelderer van de Stichting Bewonersbelangen Arbeidsmigratie regelmatig. „Bijvoorbeeld als je terecht komt in een beschimmeld hok waar de verwarming het niet doet en koud water uit de douche komt.” Een arbeidsmigrant kan dan niet zomaar zeggen: ik ga pas weer betalen zodra ik hier fatsoenlijk kan wonen. Andere huurders hebben dat drukmiddel wel.

Maar deze misstanden zijn niet het belangrijkste argument om de regeling te beëindigen, benadrukt de Arbeidsinspectie in de nota's. Het breken van een verdienmodel dat arbeidsmigratie aanjaagt, vindt de inspectie belangrijker. En het doorknippen van de grote afhankelijkheid van arbeidsmigranten van hun werkgever: „Baan kwijt, huis kwijt, dakloos.”

Dakloosheid onder arbeidsmigranten is door deze afhankelijkheid een enorm probleem geworden, zien hulporganisaties als het Leger des Heils. En die afhankelijkheid wordt volgens hen versterkt door deze inhoudingsregeling.

Een invloedrijke commissie onder leiding van oud-SP-leider Emile Roemer drong er vijf jaar geleden op aan arbeidsmigranten minder afhankelijk te maken van hun werkgever. Minister Paul benadrukt graag dat Roemer daarbij niet expliciet de inhoudingsregeling noemde en dat het kabinet de afhankelijkheid al op andere manieren vermindert.

FNV'er Van Gardingen vindt die verdediging onbegrijpelijk. „Iedereen vindt het slisschen van bed en baan belangrijk. En dan zou je daar géén financiële scheiding van willen maken? Juist dat is cruciaal. Al het andere is ondergeschikt.”

3 | ‘Eerst zijn andere verbeteringen nodig’

De bezwaren van de minister en de uitzendbranche zijn niet principieel: beide zeggen dat het nú onverstandig is om Van Hijums plan door te zetten. Allebei vinden zij dat eerst het effect afgewacht moet worden van verschillende wetten die recent zijn ingevoerd, of de komende jaren verwacht worden. Nu wegen de „nadelige gevolgen” nog het zwaarst, schreef Paul aan de Tweede Kamer, maar „op termijn” kan die weging „anders uitpakken”.

Ze heeft het bijvoorbeeld over de wet die gemeenten binnenkort meer te zeggen geeft over welke woningen er gebouwd worden, en voor welke doelgroepen. Daarmee kunnen gemeenten ervoor zorgen dat er genoeg huizen zijn voor arbeidsmigranten. Tot die tijd, redeneert de minister, moet je niet willen riskeren dat uitzendbureaus stoppen met het regelen van huisvesting.

Paul wil ook wachten op de invoering van het ‘toelatingsstelsel’ voor uitzendbureaus in 2027, dat het grote aantal malafide uitzenders moet inperken. En op een plan van haar collega Mona Keijzer (Volkshuisvesting, BBB), dat arbeidsmigranten met een huurwoning beter moet beschermen. Keijzer wil misbruik van *short stay*-constructies, bedoeld voor vakantiewoningen, tegengaan. Door zo'n constructie missen arbeidsmigranten reguliere huurbescherming en kunnen ze bij verlies van hun baan plotseling uit hun huis gezet worden.

Vakbond FNV en de Arbeidsinspectie vinden ook dat al die andere regels nodig zijn. Maar dat is voor hen geen argument om nu niks te doen. „Hoe is het mogelijk dat we het normaal vinden dat een baas een deel van het loon van arbeidsmigranten naar zich toe mag trekken, terwijl dat in andere situaties niet mag?”

„Zeg FNV-beleidsadviseur Elmar Smid. Ook arbeidsmigratiedeskundige Bos-Karczewska vindt het opvallend dat de bezwaren van de minister vooral „van praktische aard” zijn. „Wat zou moeten tellen, zijn principiële overwegingen.”

Maar minister Paul heeft een opvallende medestander, die ze graag benoemt. Ook vakbond CNV is niet voor afschaffing van de inhoudingsregeling en gebruikt hiervoor dezelfde praktische argumenten als de minister. Deze regeling nu afschaffen „jaagt het grijze circuit aan”, zegt voorzitter Piet Fortuin. „Werkgevers die verkeerd willen doen, krijgen dit via de pin en contante betalingen toch wel geregeld.” Volgens Fortuin gaat de discussie nu over „een klein dingetje”. Veel belangrijker vindt hij dat de minister de Arbeidsinspectie versterkt. „Als je geen toezicht houdt, kun je de mooiste regels met elkaar bedenken, maar gaat het niet werken.”

Grote vraag is of de Tweede Kamer Paul donderdag gaat dwingen de inhoudingsregeling toch af te bouwen. Een Kamermeerderheid vond de eerdere plannen van Van Hijum een goed idee. Maar dat wil niet zeggen dat ze de nieuwe minister nu ook willen terugfluiten.

Vooral de opstelling van D66 en CDA zal cruciaal zijn. Ook zij steunden Van Hijum, maar klinken nu terughoudend: zij willen eerst de argumenten van Paul horen. D66 en CDA kunnen een snelle beslissing forceren, maar ze kunnen het onderwerp ook meenemen in de kabinetsformatie waar ze allebei bij betrokken zijn.

Ik ben niet vatbaar voor welke lobbyclub dan ook

Mariëlle Paul
Demissionair minister Sociale Zaken (VVD)

MARLEY SPOON NRC Kerstbox

- › Keuze uit een vegetarisch, vis- of vleesmenu
- › Verse ingrediënten bij je thuis bezorgd
- › Geniet van een uitgebreid viergangenmenu tijdens de kerst

Adviesprijs
28,17
per persoon
o.b.v. 6 personen

Per 2 personen: **89,-**
Per 4 personen: **129,-**
Per 6 personen: **169,-**

NRC Webwinkel en Marley Spoon hebben voor de derde keer een speciale NRC Kerstbox samengesteld, gevuld met luxe ingrediënten en feestelijke recepten waar jij een heerlijke maaltijd mee kan koken. Dankzij de levering van ingrediënten aan huis kan iedereen een stressvrije en bijzondere maaltijd op tafel zetten. Het 4-gangenmenu met uitgebreide

en eenvoudige recepten en instructies maakt het makkelijk om te plannen, en met de tips van de chefs ben je in goede handen. Geen eindeloze boodschappenlijsten en last-minute-inkopen meer. Alle ingrediënten worden aan huis geleverd. Maak de feestelijke avond makkelijker zodat je nog meer kan genieten van het samenzijn met vrienden en familie!

Bestel nu nrcwebwinkel.nl/kerstbox

DE GELIJKMAKER

Krijgen vrouwen echt een groots podium op Spelen in LA?

Vrouwen werden op de Olympische Spelen lang als ongenode gasten beschouwd. In 'LA2028' worden ze volgens de organisatie in het zonnetje gezet.

Danielle Pinedo (danielle.pinedo@nrc.nl) is sportredacteur. In *De Gelijkmaker* doet ze verslag van haar persoonlijke zoektocht naar de positie van vrouwen in de topsport.

Eerder deze maand werd het programma voor de Olympische Spelen van 2028 in Los Angeles gepresenteerd. Als ik de Amerikaanse pers mag geloven, worden sportvrouwen tijdens het evenement bewierookt als nooit tevoren. Een vrolijk stemmend vooruitzicht.

Over 'LA 2028' later meer, maar eerst een stukje sportgeschiedenis. Want hoe zat het ook alweer met de deelname van vrouwen aan de Spelen?

Lange tijd was het niet vanzelfsprekend dat vrouwen meededen aan het grootste sportevenement op aarde. Neem Pierre de Coubertin, grondlegger van de eerste moderne Olympische Spelen. In 1912 noemde hij de deelname van vrouwen in het Franse tijdschrift *Revue Olympique* „onpraktisch, oninteressant, onesthetisch en ongepast”.

„Als sommige vrouwen willen voetballen of boksen, laat ze dan maar, op voorwaarde dat het evenement zonder toeschouwers plaatsvindt, want de toeschouwers die op zulke wedstrijden afkomen, zijn daar niet om sport te kijken”, aldus De Coubertin in 1928 in een speech aan de universiteit in Lausanne. Hij was toen geen IOC-voorzitter meer, en inmiddels namen er aardig wat vrouwen deel aan de Spelen, maar het zou nog tot 1984 duren voordat vrouwen hun eerste olympische marathon liepen, om maar wat te noemen.

De weg naar numerieke gendergelijkheid op de Spelen was lang. Bij de Spelen in 1964 was het aandeel vrouwen nog 13 procent. In 1984 in Los Angeles 23 procent, in 2012 in Londen 44 procent, in 2021 in Tokio 48,7 procent. Tijdens de Spelen van 2024 in Parijs deden voor het eerst evenveel mannen als vrouwen mee, en was het aantal onderdelen voor vrouwen en mannen gelijk.

In de aanloop naar 'Parijs' sprak ik met Michele K. Donnelly, die als universitair docent verbonden is aan de faculteit sportmanagement van de Canadese Brock universiteit. Zij keek voor haar boek *Gender Equality and the Olympic Programme* (2023) naar de getallen door de jaren heen, maar ook naar de ervaringen met gemengde nummers en de kwalitatieve verschillen tussen mannen- en vrouwenonderdelen. Wat zijn de eisen voor deelname, gebruiken mannen en vrouwen dezelfde apparaten, hoe zit het met de kledingvoorschriften? Et cetera.

Als je daarnaar kijkt, zei Donnelly, blijkt het behoorlijk tegen te vallen met die gelijkheid. De verschillen tussen vrouwen- en mannenonderdelen zijn soms groot en de logica erachter is niet altijd goed te volgen. Zo mogen mannen slobberige shorts en een mouwloos hemd dragen bij beachvolleybal, en is bij vrouwen een bikini verplicht. Bij turnen doen vrouwen mee op een brug met ongelijke leggers, mannen op een brug met gelijke leggers. Vrouwen lopen de 100

vrouwen. Waar in de openingsweek van de Spelen normaal het zwemmen centraal staat, is dat nu de atletiek. Het zwemmen is verplaatst naar de tweede week. Dat komt doordat zowel de openingsceremonie als het zwemmen in het SoFi-stadion wordt afgewerkt, en die niet vlak na elkaar geprogrammeerd konden worden.

In de uitingen van het organisatiecomité wordt vooral het streven naar „gelijke deelname en gelijke behandeling” van sportvrouwen benadrukt. „We willen de Spelen op gang schieten met een knal en de snelste vrouwen ter wereld het podium geven”, zei Shana Ferguson, die verantwoordelijk is voor het competitieschema. Er wordt benadrukt dat 50,5 procent van de deelnemers in LA vrouw is. En dat dit jaar voor het eerst een vrouw tot voorzitter van het Internationaal Olympisch Comité werd verkozen: Kirsty Coventry.

Ik bel met Jörg Krieger, medeauteur van *Women in the olympics*, een boek over de deelname van vrouwen aan de Spelen door de jaren heen. Is het programma van 'LA 2028' inderdaad reden voor een emancipatoir juichmomentje, vraag ik Krieger, universitair hoofddocent Sport en Lichaamscultuur aan de Deense Aarhus universiteit.

„Het is niet zo eenvoudig als het lijkt”, zegt hij. „Het is best revolutionair dat een conservatieve bond als World Athletics bereid is het programma om te gooien. En het klopt dat daardoor op dag één alle aandacht naar vrouwelijke atleten uitgaat. Maar de vraag is of ze wel zo blij zijn met drie races op een dag. Ik begreep dat atleten vooraf geconsulteerd zijn over deze verandering, maar ik vraag me af of mannelijke deelnemers ermee hadden ingestemd. Niet alleen is het fysiek zwaar, maar je mist ook de openingsceremonie.”

En met dat gekoketteer met cijfers - zoveel procent mannen, zoveel procent vrouwen - moeten ze ook maar eens ophouden, zegt Krieger. Een deel van die 50,5 procent vrouwen neemt deel aan gemengde onderdelen, daardoor kunnen ze minder makkelijk *shinen*. En wie zegt dat Kirsty Coventry de vrouwensport vooruit gaat helpen omdat ze een vrouw is? Tot nog toe heeft hij daar weinig van gemerkt. Zorg eerst maar eens dat er wat gedaan wordt aan het lage percentage vrouwelijke coaches op de Spelen, zegt Krieger. Dertien procent op de editie van 2020 in Tokio, dat moet en kan beter.

Vraag is of ze wel zo blij zijn met drie races op een dag

Jörg Krieger Aarhus universiteit

meter horden, mannen de 110 meter.

Dat soort verschillen - 'kwalitatieve genderongelijkheid' noemde Donnelly het - zullen voorlopig waarschijnlijk niet verdwijnen. Maar waar de organisatie van de Spelen in LA naar eigen zeggen wel goed naar heeft gekeken is de programmering van de olympische onderdelen. Komen vrouwelijke deelnemers evenveel tot hun recht als mannelijke? En zo nee: kan daar iets aan veranderd worden?

Nooit eerder werden op de eerste dag van de Spelen zo veel vrouwenfinales gehouden, jubelt olympics.com. Achtereenvolgens gaat het om de triatlon, de 100 meter, kogelstoten, judo in de klasse tot 48 kilogram, schermen, kanovaren, rugby sevens en 10 meter luchtpistool.

Die dag is volgens de organisatie van de Spelen extra speciaal, omdat dan alle drie de rondes van de 100 meter vrouwen - de series, halve finales en finale - worden gehouden. De 100 meter voor mannen is over twee dagen uitgesmeerd, met de finale een dag na die van de

Overleden

Dankbaar voor zo veel, ook aan haar kinderen, kleinkinderen en hun partners, is heengegaan onze zo lieve

Thea Celia Wijnanda Valk - Le Cointre
Woubrugge, Rotterdam,
12 januari 1923 12 november 2025
weduwe van Mol Valk
Zij was er altijd voor ons

Uit aller naam: Wim Valk
De crematie heeft in stilte plaatsgevonden.

Correspondentieadres:
Binnenkant 19 apt. 3, 1011 BH Amsterdam

Met groot verdriet namen wij afscheid van onze oud-collega

Dr. Hugo van Driel

Hugo was bijna vier decennia verbonden aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, waar hij bij Rotterdam School of Management, Erasmus University een gerespecteerd onderzoeker en toegewijd docent was. Hij onderscheidde zich door zijn grondige aanpak, scherpe analytische geest en integere benadering van wetenschap en collegialiteit. Zijn onderzoek naar de geschiedenis van ondernemingen, logistiek en de Rotterdamse haven is van blijvende waarde voor het vakgebied. Generaties studenten leerden dankzij hem het belang van helder denken en zorgvuldig schrijven.

Wij herinneren hem als een betrokken, bescheiden en loyale collega, met een fijnzinnige humor en een sterk gevoel voor rechtvaardigheid. Onze gedachten gaan uit naar zijn familie en dierbaren.

Rotterdam School of Management, Erasmus University

Aukje Hassoldt, decaan
Dirk van Dierendonck, voorzitter Department of People and Organisations

Geluk, emotie, herinnering

Op een eenvoudige, snelle en zekere manier uw familiebericht samenstellen en plaatsen in NRC

nrcadverteren.nl/familieberichten

Advertentie

Soms vind je het beste lesmateriaal gewoon in NRC

Nieuwsmedia zijn prachtige bronnen voor het onderwijs. Wij helpen u een brug te slaan tussen de lesstof en de werkelijkheid buiten school. Wilt u de actualiteit verwerken in uw lessen? Gebruik dan de Nieuwsservice van Nieuws in de klas. Kijk even op nieuwsindeklas.nl/nrc

2 weken gratis NRC. Exclusief voor docenten.

De nieuwsmedia.

Hoofdsponsor van iedereen. Hoofdzaak voor docenten.

 Nieuws in de klas
Het educatieplatform van NDP Nieuwsmedia

OBESITASMEDICIJNEN

Stoppen? Dan vliegen de kilo's er aan

In een JAMA-studie kwam het gros van de gebruikers van obesitasmedicijn Mounjaro flink aan nadat ze stopten met het middel.

Karlijn Saris

AMSTERDAM

Obesitasmedicijnen zijn hét nieuwe wondermiddel in de strijd tegen overgewicht. Maar aan het gebruik van afslankpennen zit een belangrijke schaduwzijde: stop je met de injecties, dan komen de verloren kilo's vaak weer terug. In overeenstemming met wat eerder studies met vergelijkbare middelen al suggereren, laat ook een maandag verschenen onderzoek in wetenschappelijk tijdschrift *JAMA* dit nu ook voor het nieuwere middel Mounjaro zien. In de studie (in opdracht van Eli Lilly, de fabrikant van het medicijn) werden gebruikers van het obesitasmedicijn tirzepatide, merknaam Mounjaro, met elkaar vergeleken. Tirzepatide is een middel dat uit twee actieve stoffen bestaat, die darmhormonen GLP-1 en GIP nabootsen. Het bekende semaglutide (Ozempic) bevat alleen de stof die GLP-1 nabootst.

De deelnemers gebruikten tirzepatide 36 weken lang, waardoor ze ten minste tien procent van hun lichaamsgewicht kwijtraakten. Een

Doosjes met de afslankmiddelen Ozempic en Mounjaro. FOTO REUTERS

deel van die groep ging het jaar daarop door met Mounjaro. Een ander deel, 308 deelnemers, gebruikte een jaar lang een placebo-injectie, zonder werkzame stof. Na dat jaar werd gemeten of de deelnemers met de placebo-variant van het obesitasmedicijn weer waren aangekomen, en hoeveel.

Bij een derde van deze placebogroep kwam de helft tot driekwart van de verloren kilo's er weer aan. 74 deelnemers keerden zelfs bijna helemaal terug naar hun oorspronkelijke gewicht en één op de tien deelnemers was na dat jaar zelfs zwaarder dan voordat ze met de obesitasmedicijnen waren begonnen. Niet alle deelnemers kwa-

men weer aan: een zesde van de deelnemers kreeg minder dan een kwart van hun verloren kilo's terug. De deelnemers die Mounjaro bleven gebruiken, vielen juist verder af.

De onderzoekers richtten zich vooral op de groep van 254 mensen die een kwart tot al hun verloren gewicht weer terugkregen, met een be-

langrijke reden: bij mensen met zwaar overgewicht die flink wat kilo's kwijtraaken, gaat in de regel ook hun hart- en vaatstelsel erop vooruit. Hun cholesterolgehalte, bloeddruk en bloedsuiker dalen. Maar uit eerdere onderzoeken blijkt ook dat als je méér dan een kwart van de kilo's er weer bij krijgt, die positieve effecten op het hart- en vaatstelsel weer verdwijnen. Dat geldt in deze studie ook voor het overgrote deel van de mensen die stopten met hun wekelijkse Mounjaro-injecties.

Diezelfde maandag verscheen in hetzelfde tijdschrift een studie met een vergelijkbare uitkomst: in die studie werd gekeken naar het effect van het stoppen met obesitasmedicijnen op het gewicht van zwangere vrouwen. Vrouwen die voor hun zwangerschap een GLP-1-receptoragonist gebruikten en daar vanwege hun zwangerschap mee moesten stoppen, werden tijdens hun zwangerschap zwaarder dan vrouwen die geen obesitasmedicijnen hadden gebruikt.

De vraag die overblijft is hoe erg het is om de middelen levenslang te gebruiken. Is dat minder erg dan de medicijnen die mensen levenslang slikken vanwege allerlei ziektes die veroorzaakt worden door zwaar overgewicht? Het idee dat je afslankmedicijnen tijdelijk kunt nemen, wordt in het redactioneel commentaar van het wetenschappelijke tijdschrift in ieder geval „een misvatting” genoemd.

Advertentie

nrcwebwinkel

Ontdek de mooiste aanbiedingen

VITRA

Bijzettafel LTR

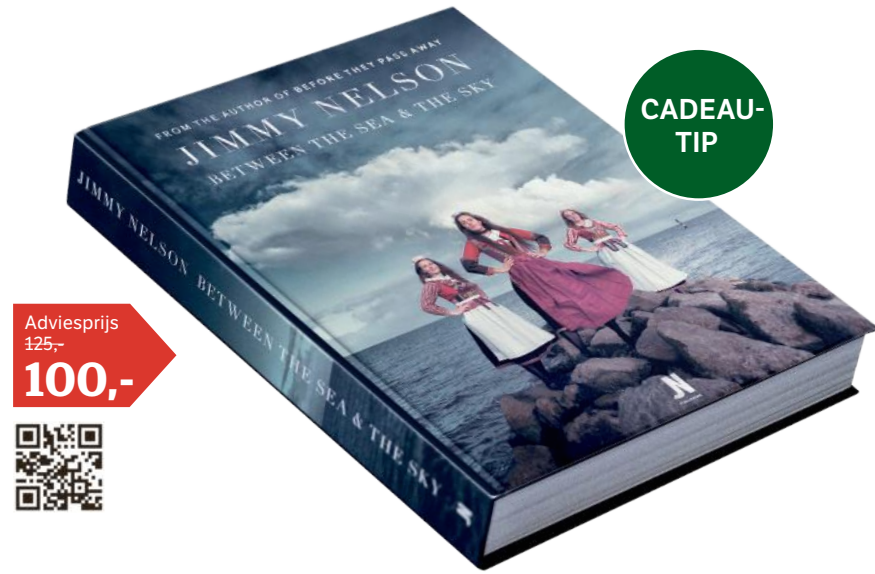
Adviesprijs
299,-
239,-

- › Ontworpen door Charles & Ray Eames in 1950
- › Tijdloos multifunctioneel ontwerp: van nachtkastje tot plantentafel
- › Compact en stabiel, verkrijgbaar in 2 kleuren

KOFFIETAFELBOEK

Between the Sea & the Sky

Adviesprijs
125,-
100,-

- › Fotografie van wereldberoemde fotograaf Jimmy Nelson
- › 528 pagina's vol unieke beelden en verhalen uit Nederland
- › Inclusief kaartenset t.w.v. 10,-

Bekijk alle aanbiedingen online > nrcwebwinkel.nl/cadeaus

Commentaar

BEWEGINGSARMOEDE

De ruimte voor sport in Nederland staat onder druk

Een volleybalclub die de wachtlijst opheft omdat er geen uitzicht is op plek voor nieuwe leden. Kleedkamers die gedeeld moeten worden door meerdere teams. Meer dan honderd kinderen die samen op één voetbalveld moeten trainen.

De sportruimte in Nederland staat onder druk, zo blijkt uit onderzoek van NRC. In de periode tussen 2010 en 2020 groeide het aantal vierkante meters voor sport weliswaar licht, maar regionale verschillen namen toe. Terwijl landelijke gebieden goed voorzien zijn, kromp in de grote steden - waar de problemen rond bewegingsarmoede en overgewicht het grootst zijn - het aantal vierkante meter per hoofd van de bevolking.

In de strijd om de ruimte legt sport het daar structureel af tegen woningen, kantoren en andere voorzieningen. Een van de oorzaken: voor sportruimte bestaat, anders dan voor woningbouw, scholen of parkeerplaatsen, geen wettelijke norm. De kwaliteit van het sportbeleid in gemeenten hangt dus, simpel gezegd, af van hoe geïnteresseerd wethouders zijn en hoe doortastend de gemeenteraad. Het gevolg: op sommige plekken in Nederland is sporten en bewegen niet meer vanzelfsprekend.

Vooropgesteld: er gaat veel goed. In Nederland bestaat nog altijd een robuuste infrastructuur aan sportparken; uit onderzoek blijkt dat negen op de tien Nederlanders tevreden zijn over de mogelijkheden om dicht bij huis te sporten - het hoogste percentage in de EU. Het aantal leden van de sportverenigingen is landelijk al tien jaar stabiel.

Het gaat er bovendien ook om *hoe* de ruimte wordt gebruikt: kunstgrasvelden kunnen drie keer zo intensief bespeeld worden als 'gewone' grasvelden, gemeentelijk sportparken kun je ook openstellen buiten de traditionele trainingstijden.

De rijksoverheid vindt al twintig jaar dat Nederlanders meer moeten gaan bewegen, maar doet zelf te weinig

Toch is er reden tot zorg. Bewegingsarmoede en overgewicht zijn een groeiend probleem: volgens de laatste voorspellingen lijdt 64 procent van de Nederlanders in 2050 aan overgewicht. De sportdeelname van kinderen en volwassenen die in armoede leven, is de laatste jaren gedaald van 44 naar 38 procent. Dat terwijl de rijksoverheid 52 procent als doel had. Inactiviteit is dodelijk: volgens het RIVM overlijden jaarlijks 5.800 mensen aan gebrek aan beweging.

Als de sportruimte in stedelijke gebieden af blijft nemen - en met de uitdagingen op het gebied van woningbouw is dat reëel - dreigt een catastrofe. Ook voor de economie en de samenleving als geheel: burgers met een slechte gezondheid zijn ongelukkiger en minder productief.

De rijksoverheid vindt al twintig jaar dat Nederlanders meer moeten gaan bewegen, maar doet ondertussen te weinig. In een brief aan de Tweede Kamer erken de demissionair staatssecretaris Judith Tielen (Jeugd, Preventie en Sport, VVD) onlangs dat er een tekort aan sportaccommodaties dreigt, maar kwam vervolgens met een reeks onuitgewerkte maatregelen die het tij niet gaan keren, zoals meer ruimte voor sport in de Omgevingswet.

De enige manier om voldoende ruimte voor sport veilig te stellen, zijn landelijke voorschriften, in combinatie met voldoende geld voor gemeenten om zo'n landelijke taak uit te voeren. Een sportwet - waarin harde normen voor de hoeveelheid vierkante meter aan sportruimte per inwoner worden vastgelegd - wordt al enkele jaren door een aantal partijen in de Tweede Kamer bepleit. Tot nu toe was dit vruchteloos, maar de formatie biedt een nieuwe kans om afspraken te maken. Alleen op die manier kan de strijd tegen bewegingsarmoede gewonnen worden.

Dolle Mina-protest in Nijmegen na de moord op de 17-jarige Lisa. FOTO ANA FERNANDEZ/GETTY

Het patriarchaat is niet éven terug, het is nooit verdwenen

De toegenomen druk op vrouwenrechten is niet een tijdelijke heropleving, maar het resultaat van nog steeds aanwezige structuren, schrijft *Annelien de Dijn*.

Vrouwenrechten staan wereldwijd onder druk, zo rapporteerde de VN. Voorbeelden die die stelling ondersteunen zijn maar al te makkelijk te vinden. In Rusland is het sinds 2017 niet langer een misdrijf om je vrouw in elkaar te slaan. In de Verenigde Staten kwamen met de verkiezing van Donald Trump in 2016 religieuze conservatieven aan de macht. Abortus is daardoor sinds 2022 niet langer een grondwettelijk recht. Ook in zijn tweede termijn heeft Trump verschillende maatregelen genomen om vrouwenrechten terug te draaien. Pete Hegseth, Trumps minister van Defensie, wil vrouwen uit het Amerikaanse leger weren. Hegseth lijkt bovendien openlijk te betwijfelen of vrouwen wel stemrecht moeten hebben. In Nederland loopt het voorlopig nog niet zo'n vaart, maar ook hier staat het recht op abortus weer ter discussie. Politici zoals Forum-oprichter Thierry Baudet stellen emancipatie - het feit dat vrouwen kunnen werken en financieel onafhankelijk zijn - ter discussie.

Vaak wordt de aanval op vrouwenrechten geduid als een *backlash*, een kortstondige her-

opleving van achterhaalde patriarchale normen en waarden.

Volgens VN-secretaris-generaal António Guterres bijvoorbeeld voert „het patriarchaat” een „achterhoedegevecht” tegen gendergelijkheid. Maar in die strijd zullen tegenstanders van gendergelijkheid het onderspit delven. De onderdrukking van vrouwen en meisjes hoort namelijk thuis „in het verleden”. Harvard-wetenschapper Steven Pinker is nog stellig. In zijn *Enlightenment Now!* - een boek verschenen kort na de eerste verkiezingsoverwinning van Trump - schreef Pinker dat seksisme, racisme en homofobie tot het verleden behoren. Ook al vond er nu misschien een heropleving plaats van deze kwalijke gewoontes, die zou slechts tijdelijk zijn; voorstanders van het patriarchaat hadden hun strijd al lang geleden verloren.

Deze manier van denken heeft diepe wortels. Al in de negentiende eeuw voerde de Britse rechtsgeleerde Henry Maine aan dat het patriarchaat - een samenlevingsvorm waarbij de *pater familias* het absolute gezag uitoefent over zijn familie, inclusief vrouwen en volwassen kinderen - kenmerkend was voor primitieve, onontwikkelde samenlevingen. Naarmate samenlevingen moderniseerden, emancipeerden

Annelien de Dijn is hoogleraar moderne politieke geschiedenis aan de Universiteit Utrecht.

individueel zich van deze vaderlijke macht. Sociale relaties werden niet langer bepaald door iemands status, maar kregen een vrijblijvend karakter, op basis van vrijwillige overeenkomsten. De geschiedenis werd met andere woorden gekenmerkt, zo vatte Maine het samen in een beroemde slagzin, door een evolutie „van status naar contract”.

Vrouwenemancipatie was volgens Maine het voorbeeld bij uitstek van deze ontwikkeling. In moderne West-Europese samenlevingen, zo beargumenteerde hij, waren vrouwen veel vrijer dan in pakweg Indië, waar weduwes bijvoorbeeld onder het gezag van hun zoons kwamen te staan. Natuurlijk besefte Maine dat ook in het Groot-Brittannië van zijn tijd de onafhankelijkheid van vrouwen nog niet bepaald een voldongen feit was. Zo verloren getrouwde vrouwen hun recht op hun eigen bezit en inkomsten, en moesten zij alle belangrijke beslissingen van rechtswege overlaten aan hun echtgenoot. Maar dat was volgens Maine een restant uit het verleden; deze patriarchale wetgeving was niet meer geschikt voor een moderne samenleving zoals Groot-Brittannië, en moest daarom verdwijnen.

Maines ideeën hadden een grote invloed op de grondleggers van de moderne sociologie. Denkers zoals Ferdinand Tönnies, Max Weber en Emile Durkheim meenden net zoals Maine een historische evolutie te bespeuren van hiërarchische naar meer geïndividualiseerde samenlevingen - een gevolg, zo stelden zij, van de toenemende industrialisatie - en benadrukten dat vrouwenemancipatie hiervan een belangrijk voorbeeld was. Ook na de Tweede Wereldoorlog bleven deze ideeën dominant binnen de sociale wetenschappen. In 1963 stelde de invloedrijke socioloog William Goode bijvoorbeeld aan de hand van mondiale data dat industrialisatie stevast leidde tot groeiende gendergelijkheid. Zo'n veertig jaar later waren deze ideeën nog steeds gemeengoed in de sociologie, zoals bijvoorbeeld blijkt uit het boek *Rising Tide* van Pippa Norris en Ronald Inglehart. In traditionele samenlevingen, zo betoogden Norris en Inglehart, „ondersteunen sociale normen de traditionele fami-

liewaarden en patriarchale normen van mannelijke dominantie”, terwijl de moderniteit „een grotere gendergelijkheid” met zich meebracht.

Sociale wetenschappers houden ons met andere woorden al anderhalve eeuw lang voor dat gendergelijkheid vanzelf voortvloeit uit modernisering. Nu is het natuurlijk waar dat sinds de publicatie van Maines boek vrouwen niet alleen in het Westen maar ook in andere delen van de wereld een veel grotere mate van zelfbeschikking hebben gekregen. Maar het moderniseringsverhaal slaat de plank op twee belangrijke punten mis. Vrouwenrechten zijn niet automatisch toegenomen in kielzog van industrialisatie of groeiende welvaart, maar zijn verworven in de context van een lange en bittere strijd, gevoerd door activisten zoals de suffragettebeweging of, in een later stadium, de Dolle Mina's.

Bovendien is die strijd nog lang niet gewonnen. Slechts 15 van de 100 rijkste mensen van de wereld zijn vrouwen. Meer algemeen verdienen vrouwen nog steeds een stuk minder dan mannen, en die loonkloof lijkt ook gestagneerd te zijn. Vrouwen blijven ook ondervertegenwoordigd in de politiek: wereldwijd hebben van alle 195 landen slechts 29 een vrouwelijk staatshoofd. Ook Nederland heeft nog steeds geen enkele vrouwelijke minister-president gehad. Geweld tegen vrouwen blijft ten slotte een hardnekkig probleem. Volgens het WHO wordt een op de drie vrouwen slachtoffer van fysiek of seksueel geweld.

Als we focussen op de blijvende ongelijkheid tussen mannen en vrouwen wordt de recente aanval op vrouwenrechten veel makkelijker te duiden. Om slechts één voorbeeld te geven: als de tien rijkste personen in de VS niet allemaal mannen waren geweest, maar vrouwen, dan had een uitgesproken seksist zoals Donald Trump het misschien wel veel moeilijker gehad om zijn verkiezingskask te spekken, en dus om herkozen te worden. De Trumps en Baudets van deze wereld zijn met andere woorden niet gewoon een uiting van een „backlash” of „achterhoedegevecht”. Het patriarchaat is helemaal niet terug van weggeweest - het is gewoon nooit verdwenen.

COLUMN
MAXIM FEBRUARI

Een lesje waarheidsvinding

Nieuwsberichten zijn nooit volmaakt betrouwbaar geweest. Tweeënhalf jaar geleden schreef de krant dat een van haar redacteurs tijdens een lunchinterview twaalf garnalenkroketjes had gegeten. ‘12 Garn.kr./brood’, stond er. Maar was dat waar? Welnee! Kort daarna moest de krant beschaamd toegeven dat zij helemaal geen twaalf garnalenkroketjes had gegeten. „Zij had één keer het gerecht ‘twee garnalenkroketjes.’”

Zoets is geen uitzondering. Ik heb een bonte verzameling correcties uit diverse kranten waaruit blijkt dat je niet alles moet geloven wat je leest. Nee, de vader van straatmuzikant Bennie Volksens werd na de oorlog niet alcoholist, hij werd accordeonist. „We betrouwen deze fout.” En, nee, schrijfster Carry Slee kreeg van haar dochter geen cd met meditatieoefeningen van filosoof Joke Hermesen. „Hermesen laat weten dat ze nooit zo'n cd heeft gemaakt.”

Vorige week stuurden de Nederlandse media een brandbrief over informatievoorziening naar de informateur. De betrouwbaarheid van informatie is een zaak van landsbelang, schreven ze. Althans, letterlijk schreven ze dat grote bedrijven, die de informatie-infrastructuur in handen hebben, „een ernstige bedreiging vormen voor de democratische weerbaarheid, de strategische autonomie en daarmee de veiligheid van Nederland”.

Techbedrijven bepalen opeens wereldwijd welke informatie de burgers onder ogen krijgen. Of juist niet onder ogen krijgen. Daardoor verliest onze samenleving „haar greep op een op waarheidsvinding gerichte en pluriforme informatievoorziening” en dus moet die waarheidsvinding op tafel van de formateur en later van de regering komen te liggen. Dat leek me een prima idee.

Informatie is inderdaad een zaak van nationale betekenis geworden. En een regeringstaak. Dan gaat het niet alleen om informatie die de media bieden, maar om alle informatie die effect heeft op de stabiliteit van een democratie.

Beweerde je tot nu toe iets over garnalenkroketjes, over afspraken of betalingen, dan traden er controle- en correctiesystemen in werking. Maar nu er geen duidelijke afzenders en aanspreekpunten meer zijn, valt voor de burger onmogelijk nog te achterhalen wie wat waar over beweert en of degene die iets beweert überhaupt wel bestaat.

Vorige maand stuurde de bank me *Het Oplichtings ABC* toe. Daarin werd de moderne tijd uitgelegd in makkelijke taal. Het was de bedoeling, begreep ik, dat klanten daarna hoogstpersoonlijk zouden vaststellen of de teksten en beelden die ze

onder ogen krijgen ‘echt’ zijn en betrouwbaar. Uit bekommernis om de informatievoorziening besloot ik onverwilt dit *Oplichtings ABC* van ABN Amro te gebruiken als richtsnoer voor het leven.

„De trucs van oplichters hebben vaak moeilijke namen”, schreef de bank. Die trucs kun je nou wel uitleggen in makkelijke taal, en dat deed de bank dus, maar ze gaf toe dat die uitleg zelf ook weer moeilijk was. En bovendien niet altijd afdoende. „De namen van deze soorten oplichting zijn vaak nog steeds moeilijk.”

Op dit punt dreigde ik zelf al met een weer de kluts kwijt te raken, maar goed, de bank gaf de moed niet op en dus zette ik ook dapper door. Ik las de uitleg over deepfake-fraude. „Iemand stuurt jou een video waarin jij zelf te zien bent. Je schrikt, want het lijkt echt. Maar het is nep.”

Wat er nu precies nep was, als ik nota bene „zelf te zien” was, be-

Wat er nu precies nep was, als ik nota bene 'zelf te zien' was, begreep ik niet goed

greep ik niet goed, maar ik snapte wel dat die deepfakes worden gebruikt bij datingfraude, want dat stond er. „Het gebeurt bijvoorbeeld bij datingfraude. Tijdens een videocall lijkt jouw nep-liefde dan echt.”

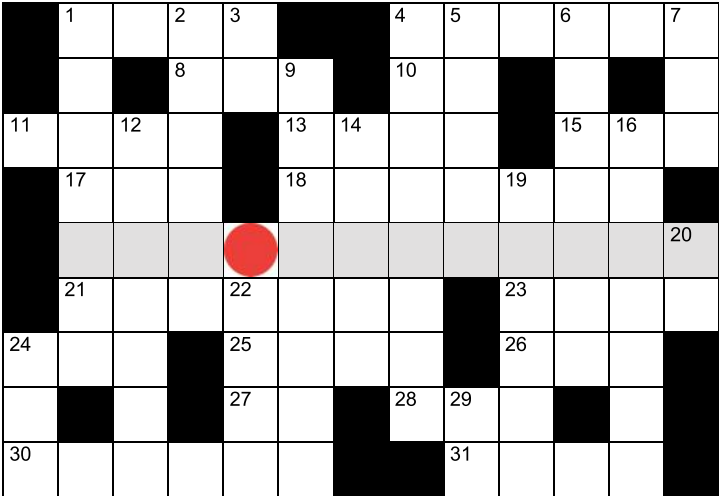
Nu was ik helemaal het spoor bijster. Want wat was hier niet echt? De liefde niet of de geliefde? Gelukkig wist ik nog wel voorbeeld misdaadverslaggever Kees van der Spek ooit van datingfraude had gegeven: hij portretteerde een Urker visser die zeven jaar lang dacht een relatie te hebben met Sheryl Sandberg, de COO van Facebook. Die liefde was ontegenzeggelijk echt. Alleen de geliefde niet.

In feite bleek de bank van zijn klanten te eisen dat die niet zozeer op hun hart letten, maar vooral op het moderne betalingssysteem. „Scan je een QR-code? Kijk dan goed wat er op je scherm staat. Betaal pas als het klopt.” Hoe je in godsnaam garnalenkroketjes, over afspraken of betalingen, dan traden er controle- en correctiesystemen in werking. Maar nu er geen duidelijke afzenders en aanspreekpunten meer zijn, valt voor de burger onmogelijk nog te achterhalen wie wat waar over beweert en of degene die iets beweert überhaupt wel bestaat.

Vorige maand stuurde de bank me *Het Oplichtings ABC* toe. Daarin werd de moderne tijd uitgelegd in makkelijke taal. Het was de bedoeling, begreep ik, dat klanten daarna hoogstpersoonlijk zouden vaststellen of de teksten en beelden die ze

Maxim Februari is jurist en schrijver.

IN HET MIDDEN

Meer puzzels van Studio Steenhuis op steenhuispuzzels.nl

Horizontaal: 1. Vleesvervanger **4.** Willy en René **8.** 'Het Peerd van ___ Loeks' **10.** Tevens in de buurt **11.** Engels vakantieoord **13.** Italiaanse top **15.** ___ to the Beat, album van Blondie **17.** Schietgrage Amerikanen **18.** Met alle ___ **21.** '___ schraapt komende jaren zeker 5.200 banen' **23.** Eerbetonen **24.** ___ Lipa **25.** Marvin ___ **26.** ___ a life **27.** Te porren **28.** Schietgrage Amerikanen **30.** Bombast **31.** Boekcode

Verticaal: 1. ___ Ballet **2.** ___ Strauss **3.** Made in the ___, One Direction-album **4.** '___ strijd in Duitse coalitie' **5.** Langlopende series **6.** Ongeschreven regels **7.** Filmlocatie **9.** Mogelijke gesprekspartner van Buma **12.** DDR-icoon **14.** Pratchett of Gilliam **16.** Waren oorspronkelijk naakt actief **19.** Milieuvriendelijke energie **20.** Waarde lezer **22.** Sigarenmerk **24.** In dat hoofddeksel zit toekomst **29.** Past voor kers of stro

Oplossing puzzel 25 november. Horizontaal: 1. PLEE 4. KERK 7. LOL 8. RIFKA 9. OUT 11. ENEN 13. RISHI 15. BRIO 16. DOMINANT 20. MOTREGEN 22. RAIN 24. BREIN 25. IETS 27. ASR 28. ZIJPAD 29. MIC 30. ISLE 31. KEEL **Verticaal:** 1. PLEISTERS 2. ERE 3. EINDIG 4. KARIM 5. ROSA 6. KUHN 7. LA BAMBA 10. TITANIC 12. NOURI 14. INERT 17. ONE 18. MANIAK 19. RENZE 21. ORSI 23. ASML 26. EDE **In het midden:** SURINAME

© Studio Steenhuis steenhuispuzzels.nl

Lezers zijn de auteurs van deze rubriek. Een Ikje is een persoonlijke ervaring of anekdote in maximaal 120 woorden. Insturen via ik@nrc.nl

OORDOPJES

's Ochtends vroeg op het station haal ik een kopje koffie en een appel.
De vrouw achter de kassa: „Was dat alles?”
Ik: „Ja dat was alles, dankuwel!”
Zij: „Nee, ik vroeg of ik ‘m zal wassen.”
Ik: „Oh sorry, ik verstond u niet, maar nee bedankt, dat is niet nodig.”
Ik voel me gelijk schuldig, het is ook eigenlijk onbeleefd dat ik mijn oordopjes nog in heb. Ze glimlacht: „Geeft niks hoor, die dagen heb ik ook wel eens: ene oor in en andere oor uit.” En terwijl ze dat zegt, begint ze de appel te wassen.
Siebeline van Houten

COLUMN
FRITS ABRAHAM

De dood van een vriendin

De envelop bevatte een rouwkaart. Op de kleurenfoto een bekend, maar lang niet meer gezien gezicht van een bejaarde vrouw in ogenschijnlijk nog goede gezondheid. C. bleek op 91-jarige leeftijd overleden. Zij was lange tijd een van de beste vriendinnen van mijn vrouw.

De inleidende zin luidde: „Met gemengde gevoelens van verdriet en opluchting, dat verder lijden haar bespaard is gebleven, geven wij u kennis van het overlijden van...”

Die ‘opluchting’ wordt vaak weggelaten op zulke kaarten, maar zal voor velen een herkenbaar aspect zijn. Ik denk aan een passage uit *Een zachte dood*, een indringend boek van Simone de Beauvoir over de dood van haar moeder. Ze herinnert zich een oom uit haar jeugd die aan maagkanker was gestorven nadat hij dagenlang had gebruld: „Maak me af! Geef me mijn revolver! Heb toch medelijden met me!”

Nu lag haar eigen moeder te sterven en zei ze tegen de arts: „Kwel haar toch niet.” Hij had haar afgesnauwd „met de hooghartigheid van een man die weet wat zijn plicht is”. En dus moest haar moeder haar strijd strijden „in de eenzaamheid van de mens”. Haar dochter constateert moedeloos: „Haar hardnekkige wil om te genezen, haar geduld, haar moed, het was allemaal bedrog. Niets van haar lijden zou worden beloond.”

Ik nam de rouwkaart van C. mee naar mijn vrouw in haar verpleeghuis. Zij waren een jaar of veertig tennistennisvriendinnen geweest in een groepje van vier, vijf vrouwen. Een opgewekt gezelschap dat elke week een middagje met overgave, maar niet al te fanatiek tenniste. Ook buiten de baan waren er regelmatig hartelijke contacten. Ik was er af en toe bij en leerde C. kennen als een sympathie-

ke, bescheiden vrouw.
Mijn vrouw bleef komen, ook nadat ze verhuisd was en de trein moest nemen. Toen brak de onherroepelijke periode aan waarin de vriendinnen elkaar alleen nog op begrafenissen zagen. Mijn vrouw en C. verdwenen naar verpleeghuizen en hadden geen contact meer met elkaar.
Ik liet mijn vrouw de rouwkaart zien. Ze viel even stil en keek perplex naar de foto. Ze kon geen naam meer bij het gezicht vinden, toch moet iets haar bekend zijn voorgekomen. Ik vertelde wie het was, maar verzweeg dat C. was overleden. Eerder had ik gemerkt dat het woord ‘dood’ haar onaangenaam kon treffen, als een onverwachte naald in haar huid.
Ze luisterde naar mijn toelichting over de rol van C. in haar leven, maar was weer

Zij waren veertig jaar tennistennisvriendinnen geweest in een groepje van vier, vijf vrouwen

snel met haar aandacht elders. Ze liep naar haar bed waar ze twee poppen keurig naast elkaar tegen het kussen had gevlijd: een aapje en een baby. Ze hurkte er naast als een moeder die haar kinderen vertederd bekijkt. „Zijn ze niet lief?” vroeg ze.
Toen ik wegging liet ik haar nog één keer de foto bekijken. Ze zei: „Mooi. Stevig.”
Op de terugweg zag ik dat vriendinnengroepje van weleer weer voor me. Er waren er nog maar twee in leven. Zoveel licht toen, zoveel donkerte nu. Ze stierven zonder het van elkaar te weten.
Ik vroeg me onwillekeurig even af: zou mijn vrouw mij missen als ik om een of andere reden nooit meer kwam? Zou ze nog weleens naar mij vragen?

FOKKE & SUKKE
ZIJN DE LAATSTE TWEE MEDEWERKERS VAN DOGE

MAAR ER KAN ER MAAR EENTJE OVERBLIJVEN!!!

RGVT

nrc > puzzels

NRC brengt je elke dag de leukste en meest (ont)spannende puzzels

Speel ze allemaal op nrc.nl/puzzels

SUDOKU

3								
				4	9			6
			5					
			1				2	
4	9		7					
			2		4	5	9	
			3	1		6		
	2				6	1		8

Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op pzzi.com

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken.
© Peter Ritmeester PZZL.com

Rechts: de oplossing van gisteren.

6	7	3	8	1	4	2	9	5
9	4	5	6	3	2	1	8	7
8	1	2	7	5	9	3	6	4
2	3	8	9	6	7	4	5	1
7	6	4	5	2	1	8	3	9
1	5	9	3	4	8	7	2	6
3	8	7	4	9	5	6	1	2
5	2	6	1	7	3	9	4	8
4	9	1	2	8	6	5	7	3

Nouvelle vague door de ogen van een Amerikaan

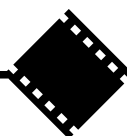
REGISSEUR RICHARD LINKLATER
OVER HET MAKEN VAN JEAN-LUC
GODARDS 'À BOUT DE SOUFFLE'

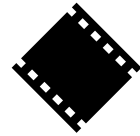
PAGINA C2-3

Guillaume Marbeck als Jean-Luc Godard in 'Nouvelle Vague'. FOTO JEAN-LOUIS FERNANDEZ

Cultuur

FILM & SERIES

Denise (links) en Monique in 'De Hanslars: van de Piste naar de Playa'. BEELD TALPA

Schoondochter gepest in 'de Hanslars'

Nu de Meilandjes eindelijk voorgoed gesetteld zijn in Italië, moeten we ons gaan hechten aan een nieuwe realityfamilie: de Hanslers. In *De Hanslers: van de Piste naar de Playa* (SBS6) verlaat dit gezin Oostenrijk om in Spanje een tapas-bar te beginnen. Spannend is dat ze nog geen huis hebben gevonden. Rusteloze expats, buitenlandse avonturen - net als in *Ik Vertrek*, net als bij de Meilandjes.

Eerst even over de Meilandjes. Martien Meiland en zijn familie begonnen hun tv-loopbaan in 2007 in *Ik Vertrek*. In 2019 kregen ze hun eigen programma, *Chateau Meiland*. Ze openden daarin een B&B in Frankrijk. Maar al snel gingen ze weer terug naar Nederland, waarna een eendeloze zwerftocht begon die steeds weer nieuwe realityshows vulde. Vorige week maandag was de allerlaatste uitzending.

Gelukkig stond de opvolging al klaar. Monique Hansler en haar gezin werden bekend van het datingprogramma *Winter vol Liefde*. Daarin moest het eigenlijk om haar zoon Mike draaien, die een vrouw zocht. Maar de bazige moeder Mo bleek zijn hele leven te bestieren en dus ook zijn liefdesleven. De kandidaten moesten vooral bij haar in het gevlij zien te komen. Die dynamiek maakte de Hanslers zo populair dat ze nu een eigen reality-show hebben.

De realityshow draait vooral om de hondse manier waarop Monique haar nieuwe schoondochter Denise behandelt. In de eerste aflevering maakt ze Denises melodieuze manier van spreken belachelijk. Ze verbiedt haar schoondochter om zo te 'zingen'. Ook krijgt Denise ervanlangens omdat ze de uien te klein snijdt. Als de verhuishwagen komt, bepaalt Monique dat Denises spullen niet mee mogen. Anders passen Moniques vijftig Boeddha-beelden er niet in. Denise slaat zich er dapper doorheen, probeert er een grap van te maken: „Van je schoonmoeder moet je het hebben, jongens.”

Is dat leuk om naar te kijken? Een beetje. Geen beter vermaak dan leedvermaak. En vanaf de bank je haat koesteren jegens tv-persoonlijkheden hoort bij tv-kijken. Martien Meiland was ook een *man you love to hate*. Maar die stresskip was naast onmogelijk ook aandoenlijk, onhandig en geestig. Bovendien was hij niet de baas. Hij kon gillen wat hij wilde, zijn nuchtere vrouw Erica deelde de lakens uit, waardoor hij toch een beetje de underdog bleef.

Geestig en aandoenlijk is Monique Hansler niet. Ze is alleen maar verschrikkelijk. Ik vraag me dus af of de Hanslers wel geschikt zijn om de Meilandjes op te volgen. Daar komt bij dat Denise vorige week in weekblad *Story* al met een flinke spoler kwam: ze is inmiddels aan de kant gezet door Mike en Monique. In *RTL Boulevard* donderdag zag je de tranen glinsteren in haar grote blauwe ogen. Schoonmoeder Monique reageerde vrijdag hard in *De Telegraaf*: „Ze kan haar tranen nogal snel laten lopen, zeg maar.” Gezellig. En toen moest het programma nog beginnen.

Overigens keren de Meilandjes in december nog één keer terug op tv voor de kerstspectacle. En gezien hun verknochtheid aan verhuizen, verbouwen en op tv verschijnen, is een glorieuze comeback zeker niet uitgesloten.

Wilfred Takken

'Ik wilde een Godard verfilmen die jong, hip en happy was'

INTERVIEW **RICHARD LINKLATER** REGISSEUR

De Texaanse regisseur zweette peentjes in Cannes: hoe zou zijn Franse film 'Nouvelle Vague' vallen, over Jean-Luc Godard, die in 1959 het spraakmakende en baanbrekende 'À bout de souffle' maakte?

Coen van Zwol

PARIS

Richard Linklater was vooraf spookbenauwd voor de Franse filmers, zegt hij. Zouden ze het pikken, een 65-jarige Texaan die in het Frans - een taal die hij nauwelijks machtig is - een film maakt over het nationale monument *À bout de souffle* (Ademloos) uit 1960, een filmdebuut waarin de toen 28-jarige criticus Jean-Luc Godard met elke filmregel brak? Linklater had in producer Michèle Halberstadt een invloedrijke Franse gids, zij was bevriend met de in 2022 overleden Godard. Maar dit ging over een Frans orakel dat een van de invloedrijkste films aller tijden maakt. De messen waren geslepen.

Het is achter de rug als ik Richard Linklater in september een half uur spreek op een binnenplaats nabij de Champs-Élysées in Parijs. In Cannes bleek de filmers zeer gearmeerd van zijn geestige en sfeervolle zwart-witfilm *Nouvelle Vague*, die in liefdevol detail Godards Parijs anno 1959 reconstrueert. Linklater breekt een lans voor de auteurstheorie - het Nouvelle Vague-idee dat film de visie van de regisseur uitdrukt - én voor film als groepskunstwerk. Want zonder de grillige Godard die zich met zonnebril en nottieblokke door zijn avant-gardegangsterfilm bluft, was *À bout de souffle* nooit zo'n sensatie geweest. Maar ook niet zonder de chemie van de acteurs Jean-Paul Belmondo en Jean Seberg, de welwillende cameraman Raoul Coutard, de praktische assistent Pierre Rissient, de wanhopige filmproducer Georges de Beauregard.

Linklater is een amabele avonturier. In 1990 debuteerde hij vrij spectaculair met een film over de ultieme antiheld van Generatie X: *Slacker*. Naast ongewone studiofilms - *Dazed and Confused*, *School of Rock*, recent *Hit Man* - maakte hij filosofische rotoscopo-animatie (*A Scanner Darkly*) en een trilogie praat- en wandelfilms - *Before Sunrise* (1995) *Before Sunset* (2004) en *Before Midnight* (2013) - waarin twee geliefden voor onze ogen oud worden. Net als Ellar Coltrane die Linklater in *Boyhood* (2014) twaalf jaar volgde van kind tot jongvolwassenen.

In Cannes vertelde producer Halberstadt dat ze Jean-Luc Godard hoorde zeggen dat hij films maakte uit noodzaak. „Wat is die noodzaak dan?”, vroeg ze hem. „O, dat ben ik

vergeten”, antwoordde Godard. Wat maakte *Nouvelle Vague* voor Linklater noodzakelijk?

Linklater: „Geen film is noodzakelijk of gaat de wereld redden. Maar ik voel vaak een behoefte, een compulsie. Alsof je zwanger bent: het moet eruit. Weet je, ik dacht al dertien jaar na over *Nouvelle Vague*. En dan is het gelukt: enorm leuk.”

Wat trok u? De film 'À bout de souffle', het verhaal achter die film, Godard, de filmstroming?

„Mijn idee was een film te maken die er precies zo uitziet als een film uit een bepaalde tijd, maar over een andere film uit die tijd. Dat was nog niet gedaan. En dan kom je op *À bout de souffle*, die zo uniek is, zo anders, zo tegendraads qua denken en methode. Hij zou niet mogen werken, maar hij werkt: een mirakel. De bliksem sloeg in en het werd een meesterwerk. Hoe meer ik over de film leer, hoe indrukwekkender dat is. En ik weet er nu echt alles over. Hoeveel takes voor elk shot. Elke draaidag, elke camerapositie.”

Jean-Luc Godard oogt in uw film onzeker, hij verbergt zich achter zijn bravoure, zonnebril en nottieblokje. Daar kon u inkomen?

„Dit gaat ook over het maken van je

Regisseur **Richard Linklater** in Los Angeles, 2025. FOTO AFP

Ik weet nu alles over die film. Hoeveel takes voor elk shot, elke camerapositie

eerste film. Ik maakte in 1990 *Slacker* zonder echt script, we filmden te hooi en te gras. Je bent jong, je zit vol grote ideeën, maar wat als je een prutser bent, *full of shit*? Die angst verberg je achter snedige quotes en theorie, maar de hele set houdt je in de gaten en vraagt zich af of je wel weet wat je doet.

„Dat is zenuwlopend, angstaanjagend en enorm opwindend. Je bent tegelijk vol zelfvertrouwen en doodsbenauid, jongleert als het ware met meerdere persoonlijkheden. Gelukkig wordt het na die eerste film veel gemakkelijker.”

Uw debuut 'Slacker' maakte ook deel uit van een nieuwe filmbeweging: de Amerikaanse 'Indies' van de jaren negentig. Voelde u dat ook zo?

„De Indie-beweging was minder baanbrekend en ook niet zo geconcentreerd als de nouvelle vague in Parijs, met honderden filmmakers op de linker- en rechteroever, de Cinéma-mathèque française, *Cahiers du cinéma*. Wij zaten over de hele Verenigde Staten verspreid: vooral New York en Los Angeles, maar Gus Van Sant filmde in Portland, Steven Soderbergh in Louisiana, ik in Austin. Na *Slacker* ontmoetten we elkaar op filmfestivals en ontstond het gevoel dat er een beweging was.”

U bent van Generatie X. Ik stel me voor dat u als jonge punk 'À bout de souffle' best oubollig vond.

„Ik zag de film voor het eerst in 1982, als jonge twintiger. Ik was toen op het begin van mijn ontdekkingsreis en zag Truffaut, Godard, Rohmer. En inderdaad, het ontgaat je niet dat het films zijn op de jazzmuziek die je aardrijkskundeleraar leuk vindt. Ze voelden als 'period films'. Leerzaam, maar niet helemaal relevant voor je eigen leven.”

Wanneer raakte u wel onder de indruk?

„De tweede keer dat ik *À bout de souffle* zag. En zelfs toen bleef ik wantrouwig. Die lange bedscènes in dat hotel trok ik niet echt, ik voelde meer affiniteit met Truffaut en Rohmer. Maar het besef groeide wel wat voor een uniek, snel en obsessief-compulsief brein Godard had.”

Heeft u Godard ooit ontmoet?

„Nee, ik ken niemand van mijn generatie die hem heeft ontmoet. Wel mensen die tien, twintig jaar ouder zijn dan ik. 'Weet je, ik hing nog met

Voor: **Aubry Dullin** als Jean-Paul Belmondo in 'Nouvelle Vague'.

Guillaume Marbeck, Zoey Deutch en Aubry Dullin in 'Nouvelle Vague'. FOTO JEAN-LOUIS FERNANDEZ

een haantje dat in 1968 relevant hoopt te blijven door de revolutie te omarmen.

„Dat zat mijn eigen film wel dwars, dat de Franse pers zo'n hekel leek te hebben aan *Le Redoutable*, die ik best grappig vond. Die gaat over Jean-Luc Godard die in een slechte relatie zit en probeert relevant te blijven, maar hij voelt zich oud. Ik maakte een film over Godard die jong, hip en happy is en in het hart van een bruisende filmgemeenschap zit.”

U maakte een zeer gecontroleerde film over een zeer chaotische film. Een leuke paradox.

„Inderdaad 180 graden het omgekeerde. We repeteerden elk gebaar, elke stap. Ik had als regel dat we losjes filmden, met alleen technieken waarover Godard zelf beschikte. Dus geen dolly's of steadicam, niet filmen van een kraan maar vanaf een balkon, soms met slechte belichting. We hoefden weinig geld in het filmen zelf te steken, het ging allemaal naar de art direction. Godard filmde in

1959 op straat en in gewone kamers, zonder veel rekvisieten of kostuums. Dat konden wij niet doen, er moesten oude auto's op straat en mensen in pak. Al is *Nouvelle Vague* nog behoorlijk low budget, hoor.”

Zou u zo losjes kunnen werken als Jean-Luc Godard in uw film?

„Uitgesloten! Ik ben een trage denker, meer een schrijver eigenlijk. Ik peins en ik plan. Ik ben geen performer die er wat op los kan improviseren. Anderen hebben wel zo'n snelle geest, Godard bijvoorbeeld. Dat bewonder ik.”

U zei in Cannes: elke regisseur moet ooit een film maken over het maken van film. Waarom?

„Waarom maken zoveel schrijvers ooit een boek over schrijven? Je wil je visie op het leven, literatuur, film of de wereld delen als je naam maakte. Je kan ook een autobiografie schrijven. Maar film leent zich goed voor films, met *larger dan life* persoonlijkheden, stress, ingewikkelde intriges en rijke decors. Film heeft al veel goede films opgeleverd.”

'Nouvelle Vague' is bijna even speels als Godard zelf

Recensie **Komedie**

Nouvelle Vague. Regie: Richard Linklater. Met: Guillaume Marbeck, Zoey Deutch, Aubry Dullin. Lengte: 106 min. ●●●●○

André Waardenburg

AMSTERDAM

Het is 1959 en Jean-Luc Godard is bang dat hij de golf gemist heeft. Al zijn collega's bij het dwarse filmlad *Cahiers du cinéma* hebben al een speelfilm op hun naam staan, onder wie Truffaut, Rohmer en Chabrol. Hun debuutfilms zorgden voor een revolutie in de Franse en wereldcinema, de immense invloed van de filmstroming nouvelle vague ('nieuwe golf') is nog steeds voelbaar. Als Godard naar Cannes reist om de wereldpremière van Truffauts *Les quatre cents coups* bij te wonen, ontmoet hij Georges de Beauregard, een filmproducent die best een gok wil nemen met het financieren van Godards baanbrekende debuut, *À bout de souffle*.

Over het maakproces van Godards de filmtaal vernieuwende eersteling gaat het vermakelijke *Nouvelle Vague*, 'réalisé par' Richard Linklater zoals de begintitels vermelden. Het is dan ook een volledig Franse productie, met onbekende Franse acteurs die erg lijken op de historische personages die ze spelen. De Amerikaanse actrice Zoey Deutch speelt Hollywoodster Jean Seberg, de vrouw die in *À bout de souffle* de *New York Herald Tribune* verkoopt en verliefd wordt op Michel Poiccard (Jean-Paul Belmondo), een voortvluchtige kruimeldief. Die schamele plot is voor Godard aanleiding voor cinefiele spelletjes, met (beeld)citaten uit zowel de Amerikaanse als Franse cultuurgeschiedenis, van romancier William Faulkner tot kunstenaar Pierre-Auguste Renoir. Godard neemt zijn debuut in twintig dagen op, drie weken die de filmgeschiedenis ingrijpend veranderen. Want waarom kan cinema niet speels, spontaan en ongedwongen zijn? En waarom is het scenario altijd heilig? Daar kun je al improviserend als een jazzmuzikant best van afwijken, zoals de in cryptische aforismen sprekende Godard bewijst.

Authentiekeer wordt het niet

Tot frustratie van De Beauregard en in mindere mate Seberg is Godard soms al na twee uur klaar met opnemen. Als hij geen inspiratie voelt, slaat hij zelfs een dag over. Maar er is inspiratie genoeg. Zo gebruiken hij en zijn als fotojournalist getrainde cameraman Raoul Coutard een rolstoel als dolly (de rails waarover een camera beweegt). Met zijn lichtgewicht camera verstopt Coutard zich in een grote bakkerskar om krantenverkoopster Patricia (Seberg) in de straten van Parijs te filmen; authentiek wordt het niet. Verder maakt Godard niet om continuïteit of een vloeiende montage. *Nouvelle Vague* eindigt met een uitleg wat 'jump cuts' zijn.

Gelukkig is Linklater bijna even speels als Godard, zo krijgt elk historisch personage een titelkaart waarbij de acteur die hem of haar speelt rechtstreeks in de camera kijkt. Ook op filmisch gebied is er veel te beleven aan *Nouvelle Vague*, die begint en eindigt in een filmzaal, met een prachtig shot waarin het beroemde slotbeeld van Truffauts *Les quatre cents coups* weerspiegeld wordt in Godards zonnebril.

CLOSE-UP

Hollywood was risicomijdend in 2025.

Vernieuwing moet van streamers komen

Op de drempel van december-lijstjesmaand kunnen we al enkele conclusies trekken over filmjaar 2025. De filmtheaters doen het aardig, de popcornbunkers minder. En voor originele filmconcepten was het een zeer beroerd jaar: zie de mondiale film top-10. Vervolgfilm *Avatar: Fire and Ash* moet nog komen, maar voorlopig voert de Chinese animatie-serie *Ne Zha 2* de lijst aan.

Hollywood scoort met 'live action remakes' van antieke animatiehits als *Lilo & Stitch* en *How To Train Your Dragon*. En met films over dinosauriërs: *Jurassic World*, *Superman*, *Mission Impossible en F1*, waar zestiger Brad Pitt er nog patent uitziet achter het stuur van een racebolide.

De eerste film met een (vrij) origineel concept tref je in 2025 pas op plek 14 en 17. *Sinners*: een zwarte musicalversie van *From Dusk Till Dawn*, met vampiers die een feesttent belegeren. *Weapons*: perfect gedoseerde hekserij in suburbia. Verder meed het grote publiek originaliteit als een besmettelijke ziekte. Bong Joon Ho's sci-fi spektakel *Mickey 17* flopte, P.T. Andersons door critici op handen gedragen *One Battle After Another* is nog lang niet uit het rood.

Nu kunt u tegenwerpen: was Hollywood vroeger dan zo veel origineler? Jazeker. Neem de film top-10 van een kwart eeuw geleden. Oké, *Mission Impossible* (deel 2) stond ook toen al bovenaan. Maar voorts: sandalenepos *Gladiator*, Tom Hanks als treurige Robinson Crusoe in *Cast Away*, vissersdrama *The Perfect Storm*, familiekomedie *Meet the Parents* en romkom (horrorfilm?) *What Women Want*, waarin Mel Gibson de gedachten van vrouwen leest. Veel respectabel drama en originele genrefilms dus.

Netflix steekt nog steeds serieuze budgetten in serieuze speelfilms

Efnin, ik schreef het onlangs al: in de 21ste eeuw legt Hollywood zich toe op een paar blockbusters per jaar die peperduur, vertrouwd, risicomijdend en lawaaiig zijn. Drama, middelgrote genrefilms en spannende concepten consumer je nu in de huiskamer, via streamingsdiensten.

Filmmakers verwachten niks meer van het oude Hollywood en gaan direct buurten bij Netflix, Amazon, Apple, HBO of Hulu. Daar blijft de honger naar vernieuwende 'content' groot, ook al is de broekriem recentelijk aangehaald. Een miniserie als *Adolescence* - in één shot opgenomen - was vroeger vermoedelijk een baanbrekende, onder Oscars bedolven speelfilm geworden. *Baby Reindeer* een intense psychothriller, het Noord-Ierse *Say Nothing* een grimmig filmpos van Scorsese-allure.

Netflix steekt nog steeds serieuze budgetten in serieuze speelfilms; deze filmherfst had er een stuk magerder uitgezien zonder Netflix' *House of Dynamite*, *Jay Kelly* en *Frankenstein*. Films die veel te kort in de bioscoop draaien - Netflixbeleid - of direct naar streaming gaan. Maar Netflix houdt wel bonafide filmauteurs als Bigelow, Del Toro en Baumbach van straat.

Als Hollywood niks nieuws meer verzint, komt dat van elders. Van boeken, zoals altijd, van videogames en vermoedelijk ook steeds meer van tv-series. Daar kunnen nieuwe ideeën zich bewijzen en aanhang werven die na afloop, of een paar jaar later, nog een keer wordt bediend in de bioscoop. *Downton Abbey* doet dat al een tijdje: de trouwe fans om de paar jaar verwennen met nieuwe perikelen van de familie Crawley en zijn personeel. *Grand Finale*, heette de laatste. Vast niet.

Vroeger leverden succesvolle speelfilms tv-series op, nu is dat omgekeerd. Televisie trekt de kar, film volgt.

Coen van Zwol is filmredacteur.

V.l.n.r. Michael Angelo Covino, Kyle Martin, Adria Arjona en Dakota Johnson in 'Splitsville'.

'Het is een slecht idee om je met het huwelijk van je beste vriend te bemoeien'

INTERVIEW **MICHAEL ANGELO COVINO EN KYLE MARVIN**

ACTEURS/FILMMAKERS

Ze zijn beste vrienden en maakten samen de film 'Splitsville', waarin de één een verhouding begint met de vrouw van de ander.

Dana Linssen
AMSTERDAM

Acteurs en filmmakers Michael Angelo Covino en Kyle Marvin zijn beste vrienden. En hoewel ze heus wel eens films maken met anderen - Covino was onlangs nog te zien in misdaadkomedie *Riff Raff* naast Bill Murray; Marvin had een hoofdrol in de Apple TV+-serie *WeCrashed* -, maken de veertigers het liefste films met elkaar. Melige millennialcomedies over vriendschappen waarin alles uit de hand loopt.

In *The Climb* (2019) biecht Mike aan Kyle op (ze gebruiken in die film voor het gemak hun eigen namen) dat hij met diens verloofde slaapt. In *Splitsville*, die eerder dit najaar het Leiden International Film Festival opende, wordt Marvins personage in de steek gelaten door zijn vriendin die hij net ten huwelijk wilde vragen, waarop hij het aanlegt met Julie, de partner van zijn beste vriend Paul (Covino). Ingewikkeld? Er is nog een extra complicerende factor: deze Paul en Julie, gespeeld door Dakota Johnson, hebben een open relatie. Dus dan zou er niks aan de hand hoeven zijn. Toch?

Therapeutische elementen

Het tweetal is in Nederland ter promotie van *Splitsville* en mijn halfserieuze openingsvraag is: verfilmen jullie je fantasieën of je angsten? Of willen jullie allebei een keer in een relatie met Dakota Johnson zijn? Marvin: „Hahaha, nee, Mike is net getrouwd en ik al twintig jaar.” Covino: „Vreemdgaan heet het niet in een open relatie, maar het is altijd

een slecht idee om je met het huwelijk van je beste vriend te bemoeien.” *Splitsville* is ontstaan omdat Covino vrienden hoorde zeggen: „Moet je horen, ik heb een open relatie”. En ik: „Ok”. En zij: „Nee echt, het is dé oplossing”. En ik weer: „Ok”. En zij: „Nee echt, ik denk niet dat je me goed hebt gehoord, het is echt het beste wat me is overkomen.”

Hij praat alsof hij alvast een dialoog aan het schrijven is, en speelt hem ter plekke voor: „En dan zes maanden later ligt hun leven in duigen, is hun partner er met die ander vandoor en zitten zij met de kinderen opgescheept. Ik zeg niet dat het niet kan werken, maar...” Marvin valt hem in de rede: „Als mensen het antwoord op alles hebben gevonden, dan wil ik wel op zoek naar de vragen die ze niet stellen.”

Covino: „Natuurlijk zitten er therapeutische elementen in de film, al is er niets één op één uit onze levens gehaald.” Marvin: „Maar er zitten wel dingen in die we uit de levens van de mensen om ons heen hebben gekopieerd.” Covino: „Al doen mensen in open en polyamoreuze relaties waarschijnlijk harder dan wie dan ook hun best om hun relaties te laten lukken. Dus we willen ook niet per se de draak met ze steken.”

Het leidt tot bizarre situaties, waarin het personage van Marvin bevriend raakt met alle exen en geliefden van zijn vriendin. Je komt er nooit helemaal achter of dat is om haar dwars te zetten, of omdat hij ze eigenlijk echt wel aardig vindt. Het wordt alleen wel erg druk op de bank tijdens het wekelijkse filmavondje.

Marvin: „Ik vond het interessant om een personage te spelen dat z'n best doet om te begrijpen wat zij in

hen ziet. Alleen niet de hele psychologische weg daarnaartoe. Er zitten veel ellipsen en plotgaten in de film, de logische scènes gooien we er expres uit. We laten je meteen het absurde eindresultaat zien.”

Veel praten en improviseren

Schrijven ze voor zichzelf of voor de ander? Dat loopt allemaal door elkaar denken ze, hun schrijfproces bestaat uit veel praten, improviseren, aan het einde weten ze niet meer wie wat geschreven heeft. Covino: „Het is een open relatie.” Marvin: „*We fuck each other's scripts.*”

Tot slot vraag ik of ze zelf graag romantische komedies kijken? Ondanks alle slapstick en moderne mores doet de film namelijk sterk denken aan een subgenre van de *screwball comedies* uit de jaren dertig van de vorige eeuw: de *comedy of remarriage*.

Covino: „Ik zal je een geheim vertellen. Je weet toch wat de voornaam is van Kyle's personage in de film?”

Er begint me wat te dagen. De sympathieke gymleraar heet Carey. Marvin zit te popelen op het puntje van zijn stoel: „En zijn achternaam? En zijn achternaam?” Covino valt hem weer in de rede: „Grant! Hij heet Carey Grant, naar de ster van al die films! Niet alleen werken die films honderd jaar later nog steeds, maar ze waren ook veel subversiever en vooruitstrevender dan zoveel zeden-drama's van vandaag.”

Recensie Komedie

Splitsville. Regie: Michael Angelo Covino. Met: Michael Angelo Covino, Kyle Marvin, Dakota Johnson, Adria Arjona. Lengte: 104 minuten. ●●●○○

Volstaat een verdenking van seksueel misbruik?

Recensie Rechtbankfilm

On vous croit. Regie: Charlotte Deville, Arnaud Dufey. Met: Myriem Akheddiou, Laurent Capelluto, Natali Broods. Lengte: 78 min. ●●●●○

Coen van Zwol

AMSTERDAM

Voor moeder Alice komt het er nu op aan. Haar ex wil zijn puberdochter Lila en zoontje Étienne in het weekeind zien, zoals is afgesproken in de omgangsregeling. En betaalt hij niet netjes zijn alimentatie? Misschien was hij vroeger een afwezige vader, maar dat wil hij juist zo graag goedmaken. Dat de kinderen hem niet willen zien, is omdat moeder Alice ze opstoot. Daardoor holten Lila's schoolcijfers ook achteruit en is de kleine Étienne in therapie:

Links Alice en in het midden haar ex-man (Laurent Capelluto).

hij is volatiel, poept in zijn broek, wordt daarmee gepest op school. Moeder Alice heeft een andere versie: Étienne is seksueel misbruikt door papa. Maar daarover gaat deze zitting niet: dat is een strafzaak, het

onderzoek is gaande. Mag de moeder breken met de omgangsregeling vanwege een nog onbewezen verdenking? Geldt de wet of 'better safe than sorry'? Het Belgische *On vous croit* biedt

krachtig rechtbankdrama, een genre dat in het Franse taalgebied in trek is: denk aan *Anatomie d'une chute (Anatomy of a Fall)*, dat onlangs de Gouden Palm en een Oscar won. Of *Saint Omer*, over een kindermoord, die pa-

radoxale emotionele resonantie vond in juristen die toonloos verklaringen voorlezen.

On vous croit bespeelt de kijker veel directer, met monoloog en uitbarsting in close-up. De actie speelt zich af in een glazen kantoorje en de wandelgangen van een steriele rechtbank, zonder flashback of excursie, pro- of epiloog. Het draait niet echt om waarheidsvinding: moeder Alice lijkt gelijk te hebben, de kinderen zijn doodsbang voor hun vader. Maar gelijk hebben is nog niet gelijk krijgen: heeft Alice zichzelf voldoende in de hand om de rechter te overtuigen? En wat adviseert de vertrouwenspersoon?

Alles komt aan op 55 minuten hoorzitting, een scène die zonder onderbreking werd opgenomen met drie camera's. Dat maakt *On vous croit* extra urgent: erop of eronder. En bijna een Dogma-film, één van de bovenste plank. Knap om met zulke minimale middelen zo'n nagelbijter te maken.

Niemand staart veelzeggender dan de fascinerende actrice Paula Beer

Recensie Drama

Miroirs No. 3. Regie: Christian Petzold. Met: Paula Beer, Barbara Auer. Lengte: 86 minuten. ●●●●○

Tristan Theirlynck

AMSTERDAM

'Miroirs No. 3' van Christian Petzold, met Paula Beer (achterop de fiets) en Barbara Auer. FOTO CHRISTIAN SCHULZ/SCHRAMM FILM

hoofd op een steen en is op slag dood.

De verdrietige vrouw, Betty, hoort het ongeluk en vindt Laura, groten-deels ongedeerd in het gras. Tot haar

verrassing vertellen de ambulancebroeders dat Laura niet terug naar Berlijn wil, maar wil revalideren in Betty's landhuis.

Zo begint *Miroirs No. 3*, een ingetogen drama dat af en toe aanvoelt als een spookverhaal. Laura ontwikkelt een stille verstandhouding met Betty. En langzaam valt ze in de groef van een nieuw gezin: bier en popmuziek met zoon Max, bladerdeeg en tederheid met moeder Betty. Een leven dat droomachtige kabbelt als het muziekstuk van Ravel waarnaar de film vernoemd is.

Wapperende gordijnen

Maar er trekt een dreigende onderstroom aan de personages. Dorpe-lingen staren verbaasd naar binnen. De naam 'Yelena' heeft een droeve kracht in dit huis. En voor een familie van handwerkers is er opvallend veel kapot in het huis. Er is een geheim dat niemand Laura vertelt (en wat ze niet wil horen), maar dat zich opdringt, al is het in de vorm van een vaatwasser die maar niet te repareren valt.

De emoties en thematiek die daarin doorschemeren, behandelde regisseur Christian Petzold al eerder met meer nadruk: de onttovering van de moderniteit (*Undine*), leven na trauma (*Jerichow*). *Miroirs* is een elegant bouwwerk, zonder bombast, maar met melancholieke mysteries en ideeën die als een kettingrammelend spook door de gangen dwalen.

Je moet er wel tegen kunnen. Dit is een film met zeker vier afzonderlijke shots van gordijnen die lieflijk wapperen in een zomerbries. Een film waarin héél veel gestaard wordt: verdrietig uit het raam, verlangend in de ogen, verbaasd boven de gekookte vleesknodels. Niemand staart veelzeggender dan Petzolds muze Paula Beer, al sinds *Transit* (2018) aan zijn zijde. Maar voor de minder fijnbesnaarde kijker dreigt het lichtelijk lachwekkend te worden.

Een al te gewichtige evaluatie van Hermann Göring in Neurenberg

Recensie Historisch drama

Nuremberg. Regie: James Vanderbilt. Met: Russell Crowe, Rami Malek, Michael Shannon, Leo Woodall. Lengte: 148 min. ●●○○○

André Waardenburg

AMSTERDAM

Russell Crowe als Hermann Göring.

Nuremberg (1961). Nu is het de beurt aan *Nuremberg*, dat zich richt op naziminister en opperbevelhebber van de Luftwaffe Hermann Göring en

Douglas Kelley, de Amerikaanse psychiater die hem psychiatrisch moet beoordelen. Is hij toerekeningsvatbaar en dus geschikt om te worden

berecht? Naast Göring onderzoekt Kelley ook andere kopstukken, waarover hij in 1947 het boek *22 Cells in Nuremberg* schrijft.

Nuremberg begint met de arrestatie van Göring, die in vol ornaat in li-mousine met chauffeur en gezin probeert te ontsnappen aan vervolging. Kelley krijgt een soldaat toegewezen die fungeert als vertaler, maar al snel blijkt dat Göring het Engels machtig is. Kelley onderwerpt Göring en andere kopstukken aan onder meer de roschachtest, wat geestige scènes oplevert. Al snel blijkt de intelligente en sluwe Göring narcistische trekjes te hebben. Een narcisme dat gespiegeld wordt in Kelley, die maar al te graag beroemd wil worden met zijn boek over de nazikopstukken. Aanvankelijk vindt hij de ijdele Göring best

aardig, hij helpt hem zelfs zijn brieven af te leveren bij diens vrouw en dochtertje. Göring beweert onder-tussen niets te hebben geweten van de concentratiekampen.

Nuremberg komt door de vele plechtige speeches moeizaam tot leven. Russell Crowe doet zijn best om gestalte te geven aan Göring, maar is opgezadeld met een raar Duits accent. Rami Malek als Kelley overtuigt ook niet echt, maar dat komt deels door een onhandig scenario waarin hij gekoppeld wordt aan een journalist die het tribunaal verslaat, een overbodige, dankbare vrouwenrol. Tegen de korte sequentie met gruwelijk archiefmateriaal van de bevrijding van de kampen kan uiteindelijk niets op in een film die wat al te gewichtig wil waarschuwen voor hedendaags fascisme.

Anke Meijer
AMSTERDAM

Is je niet van het leven houdt, woon je niet op Mallorca.” Met die bewering opent de tweede aflevering van *Where the Sun Always Shines*, een komische dramaserie van de Zweedse regisseur Felix Hengren (*De 100-jarige man die uit het raam klom en verdween*). Op het Spaanse eiland schijnt de zon immers uitbundig, is de natuur wonderschoon en het zeewater blauw. Tel daar de Spaanse wijn en Spaanse keuken bij op, en je hebt het recept voor levensgeluk. Nietwaar?

Hoofdpersoon Tom (Per Lasson) is allesbehalve tevreden sinds hij, samen met zijn echtgenote Petra (Lisa Linnertorp) en hun twee puberkinderen naar het Spaanse eiland is verhuisd. Dankzij de lucratieve verkoop van zijn bedrijf in Zweden hoeft Tom nooit meer te werken. En kan hij zijn vijftigste verjaardagsfeestje, dat ze vieren in hun villa op een klif boven zee, opleuken met de livemuziek van een beroemde saxofonist. Maar toch verstoort hij zich het grootste deel van de avond voor zijn gasten; mensen die hem eigenlijk niet goed kennen en achter zijn rug om over hem roddelen.

Populaire yogavrouwen

Zijn vrouw Petra gaat het, ondanks haar stoïcijns opgewekte voorkomen, niet veel beter af. In Zweden had ze status en, dankzij haar mans financiële positie, enige invloed. Maar op Mallorca is ze, aldus andere Zweden die op het eiland wonen, een ‘influencer met 4.000 volgers die over haar hoogtepunt heen is’. Wanneer ze een uitgebreide lunch organiseert in de hoop dat het groepje populaire yogavrouwen van de sportclub aanschuift, komt alleen een handjevol gezapige, oudere expats opdagen.

„Zodra je besluit alleen nog maar van het leven te genieten, begeef je je op glad ijs”, lacht regisseur Hengren vanuit Mallorca. De Zweed bedacht de serie samen met zijn vrouw, niet lang nadat zij een paar jaar geleden zelf vanuit Stockholm naar het eiland waren verhuisd. „Er zijn best mensen die het kunnen natuurlijk, alleen maar genieten, maar mijn ervaring is dat het niet je enige doel moet zijn.” Nu is het niet zo, benadrukt Hengren, dat *Where the Sun Always Shines* een autobiografische serie is. Al durft hij niet te zeggen wat er

Per Lasson (rechts) als Tom en Lisa Linnertorp als zijn vrouw Petra, in ‘Where the Sun Always Shines’. BEELD SKYSHOWIME

Wie alleen nog van het leven wil genieten, begeeft zich op glad ijs’

SERIE De Zweedse Felix Hengren verhuisde met zijn vrouw naar Mallorca en zag daar expats voor wie het eilandleven niet helemaal uitpakte zoals ze hadden gehoopt. Het inspireerde hem tot een nieuwe serie: ‘Where the Sun Always Shines’.

Jerka Johansson (midden) als Timmy Kraft, die ook met zijn vrouw Maja (Rakel Wärmländer) en kind op Mallorca woont in ‘Where the Sun Always Shines’. BEELD SKYSHOWIME

De beste series volgens

NRC

met hem was gebeurd als hij niet volop was blijven werken na zijn verhuizing. „Maar de inspiratie kwam van de andere expats die we hier tegenkwamen en voor wie het eilandleven niet zo goed leek uit te pakken. Mensen die hun hele leven hard hebben gewerkt en dan met een zak geld hierheen komen om van het leven te genieten. Maar zodra ze hier zijn, gaan ze op zoek naar iets om hun dagen mee te vullen. Ze verliezen zich in sport, of juist in het spirituele. Ze doen aan yoga of eten paddo's om zichzelf te vinden. Dat eindigt meestal niet goed.”

Expats

Mallorca is, net als de andere eilanden van de Balearen, geliefd bij expats. Van de ruim 1,2 miljoen inwoners is bijna 30 procent niet in Spanje geboren. En van de 4.424 inwoners die er in de eerste helft van 2024 bijkwamen, waren er slechts 75 naar het eiland verhuisd vanaf het Spaanse vasteland. Hengren schat dat er zo'n 25 duizend Zweden op Mallorca wonen. „Dat zijn er niet eens heel veel, maar Zweden hebben de neiging andere Zweden op te zoeken.” Iets wat volgens de regisseur ook komt omdat Mallorca, ook al ligt het niet eens zo ver van zijn geboorteland, toch een heel andere wereld is. „In Zweden leefden we een bevoorrecht leventje. We behoorden tot de meerderheid, kenden alle regels. Hier ben je een minderheid, ken je de taal niet en begin je dus eigenlijk opnieuw.”

Het bleek voldoende inspiratie en drama voor een serie van in eerste instantie zes afleveringen, al hoopt Hengren op een tweede seizoen. Een drama-dy, aldus streamer SkyShowtime. Het is een label waar Hengren niet helemaal achter staat, al is dat vooral omdat hij liever niet in hokjes denkt. „Het is meer een drama met een komische twist. Donkere humor”, zegt hij. „Komedie is vaak iets dat drama interessant maakt. Als een scène op het randje van tragiek of ongemak bungelt, roept het ingewikkelde emoties op, gevoelens die het brein liever wegstopt. Maar als je het dan iets meer richting komedie duwt, en je erom kunt lachen, lukt het plots wel om ermee om te gaan.”

Where the Sun Always Shines. Regisseur: Felix Hengren, 6 afleveringen. Met: Per Lasson, Lisa Linnertorp, Jerka Johansson, Rakel Wärmländer. Nu op SkyShowtime.

1 Pluribus

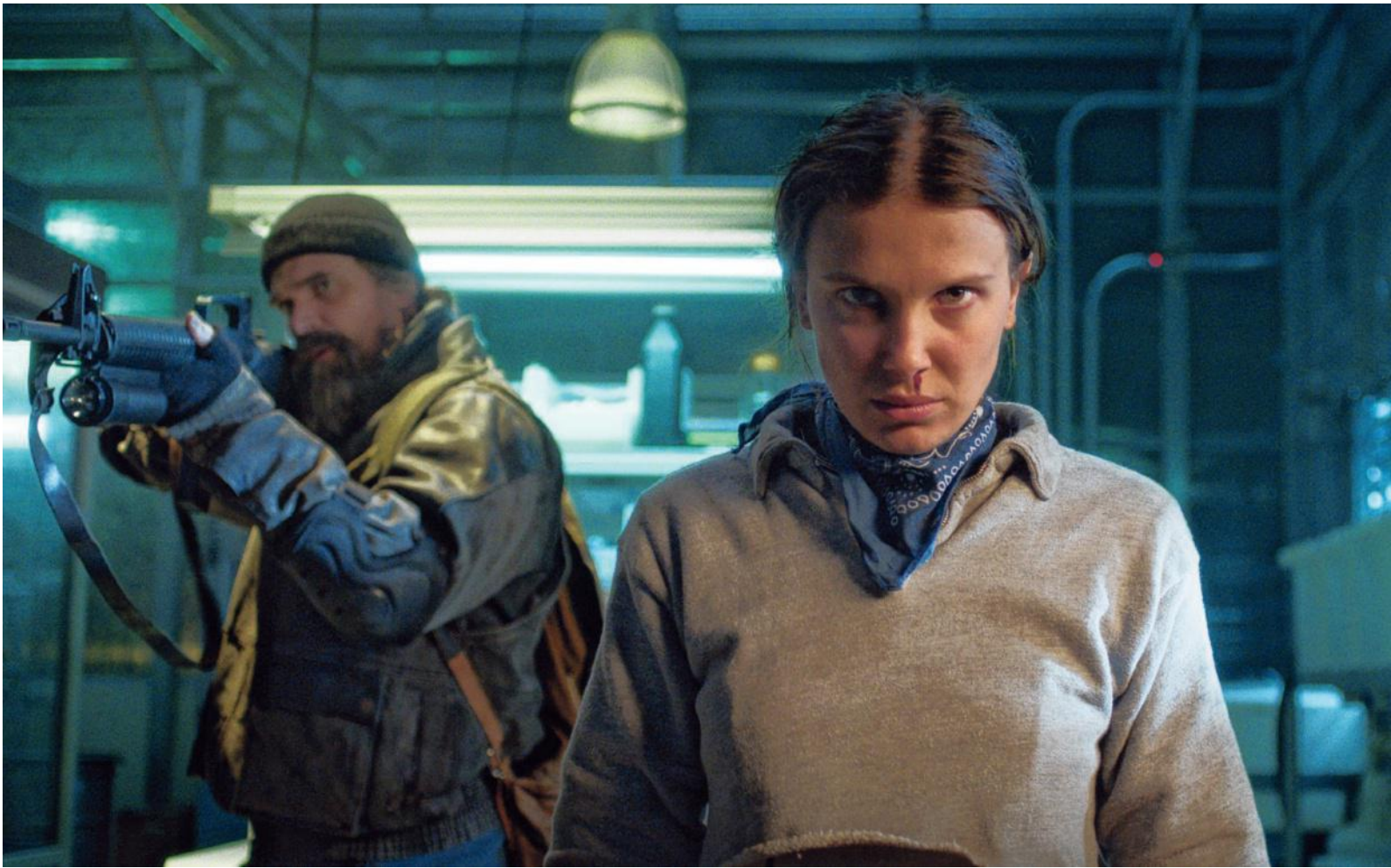
De nieuwe serie van de maker van *Breaking Bad*. *Pluribus* is origineel, verrassend en grappig. Actrice Rhea Seehorn speelt de rol van haar leven. *Apple TV*.

2 Bodem

Ook seizoen 2 van *Bodem* is top. Nog meer dan in het eerste deel heeft Eva Crutzen er surrealistische elementen ingegooid die de serie haar eigen karakter geven. *NPO*.

3 The Chair Company

Komiek Tim Robinson, bekend van de sketchshow *I Think You Should Leave*, giet zijn ongemakshumor in een detectiveverhaal. *HBO Max*.

Millie Bobby Brown als Eleven in het laatste seizoen van de serie ‘Stranger Things’. FOTO NETFLIX

Millie Bobby Brown is nog één keer Eleven in ‘Stranger Things’

SERIE Na lang wachten op Netflix eindelijk het vijfde en laatste seizoen van *Stranger Things*. De sci-fi-serie maakte van Milly Bobby Brown een wereldster.

Wlfréd Takken

AMSTERDAM

Staat die kleine meid weer met haar gebalde vuisten, klaar om met haar superkrachten de demonische Vecna en zijn monsterleger te verslaan. Duisternis, ontspinningen, op de achtergrond galmt Freddie Mercury “*Who wants to live forever?*” Wat betekent dat? Zal de Verlosser met de Bloedneus de eindstrijd niet overleven? Gaat Eleven zich opofferen?

Na lang wachten begint deze donderdag op Netflix eindelijk het vijfde en laatste seizoen van de sci-fi-serie *Stranger Things*. Donderdag krijgen we de eerste vier afleveringen, met Kerstmis volgen er nog vier, en op Oudejaarsavond is de grote finale. Dan is het echt afgelopen en moet actrice Milly Bobbie Brown ander werk gaan zoeken.

Stranger Things maakte van Milly Bobbie Brown een wereldster, en ze is de allereerste echte Netflix-ster. Voordien waren er al sterren te zien op de streamingdienst, maar die hadden eerst hun naam gemaakt met speelfilms. Brown is de eerste ster die Netflix geheel op eigen kracht voortbrengt. De eerste *stream queen*.

Kil laboratorium

Net als haar vrienden in de serie is Brown met *Stranger Things* opgegroeid. Vanaf haar twaalfde jaar speelt ze al het weesmeisje Eleven dat opgroeide in een kil laboratorium en daar bovennatuurlijke krachten ontwikkelde waarmee ze het stadje Hawkins (Indiana) redt van een monsterplaag uit schaduwwereld The Upside Down. Voor het laatste seizoen, vertelde ze, moest ze meer actiescènes doen dan ooit: „Ik moest echt mijn innerlijke Tom Cruise aanspreken”.

Het belang van *Stranger Things* voor Netflix en de streamingrevolutie is groot. Inmiddels is de serie gepasseerd door *Squid Game*, maar lang was ze de best bekeken serie ooit. Het vorige seizoen haalde 140 miljoen views. Het succes maakte Netflix tot de allergrootste streamingdienst, met 300 miljoen betalende abonnees. Dankzij *Stranger Things* leerde de dienst te vertrouwen op de eigen kracht en maakte veel meer eigen films en series. De budgetten voor series, traditioneel veel lager dan voor films, stegen enorm. Dit jaar denkt Netflix 18 miljard aan eigen producties te besteden. Voordien was Netflix gericht op volwassenen, *Stranger Things* opende ook de markt voor tieners en gezinnen. De belangstelling voor sci-fi en jaren tachtig-nostalgie steeg enorm. En series met een jonge vrouw in de hoofdrol zijn geen uitzonderingen meer.

Het Britse makelaarskind Millie Bobby Brown (Marbella, 2004) groeide op in Spanje, Engeland en Florida. Toen ze haar ouders vertelde dat ze actrice wilde worden, reden die haar naar Hollywood om auditie te doen. Als negenjarige speelde ze haar eerste rol; de jonge Alice in de tv-serie *Once Upon a Time in Wonderland*. Ze speelde de grote rollen in acht series en films, onder meer in twee Godzilla-films en drie films over Enola Holmes, het zusje van Sherlock, maar het zal wel even duren voordat ze iets maakt wat *Stranger Things* overtreft.

Op een boerderij in Georgia
Hoewel Brown nog steeds kinderrollen speelt, is de 22-jarige inmiddels een getrouwde vrouw en een moeder. Onlangs maakte ze bekend dat ze en dochter heeft geadopteerd. Met acteur Jake Bongiovi, zoon van rockzanger Jon Bon Jovi, leven ze op een boerderij in Georgia, met elf honden, vier katten en veertig andere dieren. De boerderij dient tevens als thuisbaven van haar dierenopvang Joey's Friends. Naast actrice is ze influencer. Ze heeft ruim 65 miljoen volgers op Instagram en een eigen merk, Florence By Mills, voor kleding, make-up, luchtjes en koffie.

Vanaf haar twaalfde kreeg Brown te maken met de schaduwzijde van een beroemd meisje zijn: ze werd op de socials en in de boulevardpers geseksualiseerde en beledigd. Dit intensiverde toen ze volwassen werd. Hierbij kwamen de mensen die het niet accepteerden dat zij zich als volwassen vrouw begon te gedragen. Het paste niet bij haar meisjes-imago, vonden ze. Haar make-upgebruik, geblondeerde haar en galajurken kwamen onder vuur te liggen.

Helaas is dit de behandeling die vele kindsterren voor haar kregen, maar Brown liet het er niet bij. In interviews en posts op haar Insta-account kritiseerde ze, met veel bijval, de overtrokken aandacht voor haar uiterlijk. In maart zei ze op Instagram: „Dit is geen journalistiek, dit is pestgedrag. Het feit dat volwassen schrijvers hun tijd besteden aan het ontleiden van mijn gezicht, mijn lichaam, mijn keuzes, is verontrustend”. In het decembernummer van de Britse *Vogue* zei ze: „Het is zo verkeerd en het is pesterig, vooral voor jonge meisjes die nieuw zijn in dit wereldje en alles daarvan al in twijfel trekken. [...] Laat me verdomme met rust, oké? Ik ben 21. Ik ga plezier maken, spelen en mezelf zijn.”

Tijdens de première van *Stranger Things* in Londen sloeg ze ook weer terug. Zoals gebruikelijk schreeuwden de paparazzi commando's naar haar, zoals kijk naar links, rechts, lachen! Brown reageerde met: „*Smile? You smile!*”, en ze liep weg. Feministische groepering juichten dit toe - te vaak wordt vrouwen opgedragen om te lachen, gezellig te doen, ook als ze zich beroerd voelen of er geen zin in hebben.

Cultuurjournalist Priya Elan noemde de Browns repiek in *The Guardian* een teken van het Je-hoeft-dit-niet-te-doen-tijdperk. Vrouwelijke sterren pikken het niet meer dat de vleeskeuring „er nu eenmaal bij hoort”. Zonnebril af? Mooi niet. Lachen? Lach lekker zelf.

Stranger Things seizoen 5. De eerste vier afleveringen van het seizoen zijn nu te zien.

COLOFON

Mediahuis NRC BV

Hoofdredacteur:
Patricia Veldhuis
Algemeen directeur:
Dominic Stas

Redactie

Vragen, opmerkingen
of suggesties?

Mail naar

redactie@nrc.nl of ga

naar **nrc.nl/contact**.

Postadres: Postbus 20673,

1001 NR Amsterdam,

t.a.v. rubriek, redactie of

persoon.

T: **020 - 755 3000**

(algemene nummer)

Ingezonden brieven

Reageren op artikelen?

Stuur maximaal 250 woorden

naar **opinie@nrc.nl**.

Vermeld naam, adres en

tel. nummer.

Advertenties

T: **020 - 755 3049**,

E: **sales@nrc.nl**,

W: **adverteren.nrc.nl**

Familieberichten

T: **020 - 755 3052**

E: **familieberichten@nrc.nl**

NRCWebwinkel

E: **klantenservice@nrcwebwinkel.nl**

Bezorging en abonnementen

Wij streven ernaar NRC te

bezorgen voor 7.00 uur, op

zaterdag voor 9.00 uur.

W: **nrc.nl/service**,

T: **088-572 0572**

(ma-vr 8.00-17.00, za 9.00-

13.00)

Omgang persoonsgegevens

Mediahuis NRC BV legt

van abonnees en gebrui-

kers van online dienst-

verlening gegevens vast

voor de uitvoering van een

(abonnee)overeenkomst

en/of het verlenen van

diensten. Deze gegevens

kunnen worden gebruikt

om u te informeren over re-

levante producten en

diensten van Mediahuis

NRC BV (zie ook

nrc.nl/privacyverklaring).

Afmelden kan via

privacy@nrc.nl.

Auteursrecht

© NRC, 2025. Alle auteurs-

rechten en databankrechten

ten aanzien van (de inhoud

van) deze uitgave worden

uitdrukkelijk voorbe-

houden. Deze rechten

berusten bij Mediahuis

NRC BV c.q. de betreffen-

de auteur.

Zie voor de volledige tekst:

nrc.nl

Zo leest u de NRC waardering

●●●●● buitengewoon

●●●●○ zeer goed

●●●○○ goed

●●○○○ matig

●○○○○ zwak

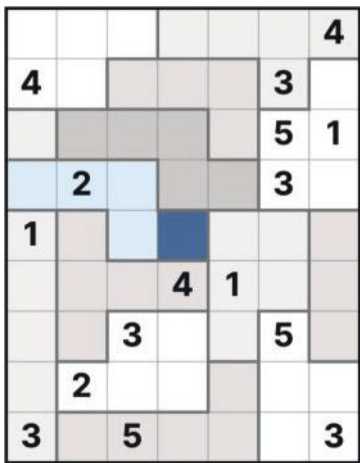
Advertentie

nrc > puzzels

Speciaal voor slimmerds die graag in hokjes denken

NRC brengt je elke dag de leukste en meest (ont)spannende puzzels.

Speel hier de Cijferblok van vandaag!

Cijferblok

Net als bij sudoku plaats je cijfers in een raster.

Speel *Cijferblok* op **nrc.nl/puzzels**, in de **nieuwsapp** of download de **NRC Puzzels-app**

Alle ruimte voor jouw ambitie

Zet je volgende carrièrestap met YER

Detachering • **Recruitment** • Consultancy

Scan de QR-code en
bekijk alle vacatures
www.yer.nl/nrc

Consultant

Bedrijf | Viisi is een vooruitstrevend hypotheekadvieskantoor met een duidelijke missie: Let's change finance. Ze bieden onafhankelijk advies dat mensgericht en transparant is. Ze vergelijken het aanbod van meer dan 40 geldverstrekkers en zetten zich dagelijks in om de financiële wereld eerlijker te maken. **Functie** | Als Consultant Hypotheken geef je klanten persoonlijk advies bij het kopen van een woning. Je bent hun vaste aanspreekpunt en werkt samen met bevlogen collega's. Bij Viisi krijg je de ruimte om te groeien, samen te werken en écht iets te betekenen voor je klanten.

📍 Amsterdam, Utrecht, Den Haag 📁 Financial Services
🎓 Wo Master 📅 0-2 jaar 💶 Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER:
Joris Jansen, +31 6 575 309 28

E-commerce Platform Specialist

Bedrijf | Search4solar is hét snelst groeiende B2B-platform voor zonnepanelen, omvormers en batterijen in Europa. Met 10.000+ gebruikers en 300 leveranciers bouwen ze aan een digitale revolutie in de zonne-energiesector. Groei met hun mee! **Functie** | Als E-Commerce Platform Specialist ben jij de drijvende kracht achter het Shopify Plus-platform. Je leidt innovaties, stuurt externe developers aan en zorgt voor slimme integraties en schaalbare groei. Ben jij een strategische zelfstarter die floreert dankzij data, structuur en groei?

📍 Barendrecht/hybride 📁 Wholesale/energie 🎓 Hbo
📅 3-5 jaar 💶 Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER:
Kim Steenkamp, +31 6 515 278 12

Construction Manager

Company | Shurgard is the largest self-storage operator in Europe with over 900 employees and 330 locations in 7 countries. With 76 of these locations in the Netherlands, Shurgard continues to grow by opening new facilities annually. **Function** | As a Construction Manager at Shurgard, you oversee the entire lifecycle of construction projects from design to completion. You ensure timelines, budgets (€5-10 million), and quality. Your leadership aligns initiatives with strategic objectives, fostering collaboration and engagement. Join Shurgard and be part of this team!

📍 Randstad 📁 Real Estate 🎓 Bachelor
📅 +5 years 💶 Excellent remunerations

Contactpersoon YER:
Dagmar Schenkel, +31 6 292 391 76

Technical Product Owner

Bedrijf | Bij Plants & Flowers Foundation Holland (PFFH) werk je aan inspirerende campagnes die de kracht van bloemen en planten zichtbaar maken. Vanuit Schiphol-Rijk zet PFFH zich in voor duurzaamheid, innovatie en maatschappelijke impact binnen de sierteeltsector. **Functie** | Als Technical Product Owner bewaak je de technische continuïteit en architectuur van de digitale platformen. Je verbindt business, IT en gebruikers en stuurt externe developers aan. Ben jij een tech-savvy verbinder met coördinerend talent?

📍 Schiphol-Rijk 📁 Agriculture 🎓 Hbo
📅 3-5 jaar 💶 Uitstekende arbeidsvoorwaarden

Contactpersoon YER:
Toon Nieuwenhuizen, +31 6 115 978 41

YER. Al bijna 40 jaar specialist in topfuncties binnen het hogere segment.

YER
ambitions in motion